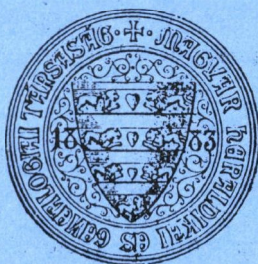

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
A Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

HATVANKILENCEDIK KÖTET
1996/3-4. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MCMXCVI

E számunk szerzői

Bertényi Iván dr., tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE, BTK)
Emődi Tamás, egy. hallgató, (Nagyvárad)
Evva Margit, nyugdíjas
Horváth Lajos dr., főlevéltáros (Parlamenti Levéltár)
Kávássy Sándor dr., egyetemi tanár, országgyűlési képviselő
Makra Zsigmond, tudományos kutató
Nagybákay Péter dr., heraldikus
Nyulásziné Straub Éva dr., fősztályvezető (MOL)
Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtítkára
Pekár Zsuzsa, tudományos kutató
Pozsonyi József, történész–muzeológus, múzeumvezető (Helytörténeti Múzeum, Balmazújváros)
Rainer Pál, régész–muzeológus (Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)
Vajay Szabolcs dr., a Genealógiai és Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetségének tiszteletbeli elnöke
(Svájc)

E számunk a Soros Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

TURUL

LXIX. évfolyam

1996/3–4. füzet

Szerkesztik: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat
Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

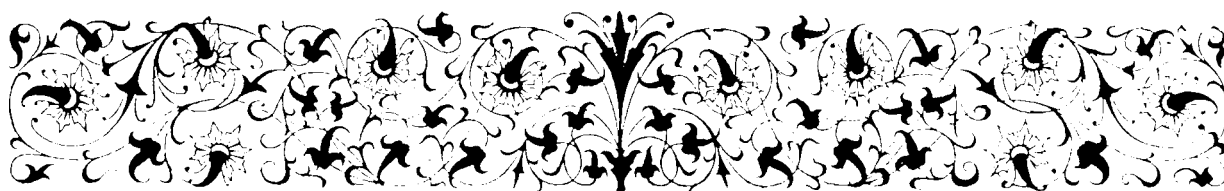
Nyomdai előkészítő munkák: Garai Péter

Nyomdai kivitelezés: Neotipp Bt, 1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.

Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor

ISSN 1216-7258

I. ÉRTEKEZÉSEK ÉS ÖNÁLLÓ CIKKEK

A KUSALYI JAKCSOK SZÁRMAZÁSA ÉS CÍMERES EMLÉKEI

A Kusalyi Jakcs családnak a Gutkeled nemzetség egyedmonostori ágából való származtatása az 1323 és 1352 közt szereplő Adony fia Ivánka fia Jakcs¹ és a Kusalyiak őse, Jakcs mester önkényes azonosításából adódott és Szirmay Antalra vezethető vissza². A Nagy Iván által ennek alapján összefüggő láncolatú szerkesztett, egyébként meglehetősen pontatlan és hiányos genealógiát az eredet megkérdőjelezése nélkül Bunyitay, majd nyomában többen, részleteiben helyesbítették³. Az akkor általuk már jórészt ismert birtoktörténeti adatokból egyértelműen következtethető, hogy az egyedmonostori ági Gutkeled falvainak zöme Biharban feküdt⁴, míg a Kusalyi Jakcsok falvai Közép-Szolnok vármegyében. Az utóbbiak első bihari szerzeményei néhány I. Lajostól zálogolt falu, az 1366-ban kapott Érkeserű, illetve az 1386-ban kapott Monostorosábrány körüli falvak⁵, amelyeknek semmilyen kapcsolatuk nem volt a Gutkeled nemzetség uradalmával. Egyetlen késői, 1410-ből való oklevélben szerepelnek együtt véletlenszerűen az egyik Adonytól leszármazott Gutkeled családág és a Kusalyi Jakcsok több közép-szolnoki birtok kapcsán⁶. Karácsonyi János nemzestörténeti összefoglalójában kételyeinek megfelelően a Jakcsok már nem kapnak helyet a Gutkeled kiterjedt családfáján, s javaslatára Petri Mór is elveti az addig általános nézetet⁷. Ugyanakkor a művét kiegészítő heraldikai tanulmányba⁸ belekerül a címertani irodalom Bunyitayn alapuló téves hagyománya átvételeként a Gutkeled nemzetségből való származtatás egyik érve: Kusalyi Jakcs György állítólagos szatmári ispán 1358. évi pecsétje, címerpajzsában három oldalékkal⁹. Ez azonban téves olvasaton alapul, mert az 1358. július 12-én Csengeren kelt oklevél kiállítója „magister Georgius filius Gregorii de Rusal”, azaz Rosályi György szatmári alispán, aki valóban a Gutkeled

nemzetségből származik, pecsétjének felirata: S. GEORG GREGORI¹⁰. Nagy valószínűség szerint a Gutkeled nembeli Jakcsnak nem voltak utódai¹¹ és a kihalt egyedmonostori családágak falvaiból egy sem került a Kusalyiak kezébe¹².

A valóságban a Kusalyi Jakcsok ősei alacsony társadalmi rétegből származtak, nem tudunk egyetlen ősi birtokukról sem. 1341-ben említik először Kusalyi Tamás fia Jakcsot és Lőköst, akik János lánya Ilenk asszonytól kapják Mont (Közép-Szolnok vm.), annak anyai örökségét¹³. A család kusalyi eredetű lehetett ugyan, de az előnévként szereplő falu felét csak 1349-ben, Petri szerint 1345-ben¹⁴ adja Irinyi András lánya Margit, Lőkös felesége Jakcsnak, másik felét pedig vásárlás útján szerzik meg¹⁵. Az eredetileg várjobbágy Irinyiek IV. László mellett harcolva küzdik fel magukat kismemesi sorba. Kusaly birtokába ismeretlen úton kerülnek, mindenestre a család több tagjának része van benne, Margitot leánynegyed illeti¹⁶. A Jakcsok legkorábban szerzett falvai még Vaja, szintén anyaaági örökségként a szatmár megyei Portelek, valamint a zálogjogon bírt Csalános, Zánok és Varsolc¹⁷. Itt említhetjük meg, hogy nem bizonyult igaznak az az adat, amely szerint Zoványban Jakcs mester monostort alapított volna még a XIII. században¹⁸.

Kusalyi Tamás fiai közül egyedül Jakcs viselt jelentősebb tisztséget. 1341-ben már I. Lajos király udvarában találjuk, mint „magister aule regie iuvenis”¹⁹. 1380-ig királynői lovagként, illetve az aula tagjaként szerepel²⁰, 1359 és 1365 között túróci, 1362-ben mosoni ispán, 1361-ben modori és manigai királyi officiális²¹. 1353-ban I. Lajos Kusalyon, a nevét viselő család tekintélyének és gazdagságának alapját képező későbbi uradalom magyában Jakcs udvari lovagnak és fiainak érdemei jutalmául, mivel fiatalok

óta hűségesen szolgált udvarában és noha ennél több elismerésre érdemesülne, szerdánként tartandó hetivásárt engedélyez²².

Mind a rokoni kapcsolatokra, mind pedig birtokviszonyaikra fényt vet az 1354. évi osztálylevél, amelyben Kusalyi Tamás fia Jakcs és kiskorú fiai: György, István, László, András kapják Kusaly felét és egy a Jakcs telkétől Mocsolya felé húzódó egy házszoros utcát, Vaja felét, valamint Jakcs összes szerzett birtokát, míg unokatestvéreinek: Domokos fia Jánosnak és Jakabnak, valamint utóbbi kiskorú fiainak, Miklósnak, Egyednek és Lászlónak marad Portelek, Vaja másik fele, egy kusalyi egy házszoros utca, Jakcs elhunyt testvére, Lökös telke vagy kúriája és egy másik „curia integra”²³. 1361-ben Jakcs és fiai a meszesi apátságot „desertum videlicet et omnino destitutum” kapják adományba a kegyúri joggal, valamint a hozzátartozó hat faluval²⁴, majd 1366-ban még négy birtokot, amelyek tulajdonosaik halálával szálltak a királyra²⁵.

Jakcs mester 1380 körül halhatott meg, fiait ekkortájt már a királyi udvarban találjuk: György és István az udvari ifjak hadnagyai, Dénes a király komornyikja²⁶, ő 1386 nyarán a fellázadt délvidéki Horvátiak elleni harcban elesik, míg Dávid 1388–1390 között hal meg²⁷. Még I. Lajostól nyeri el András és György a beregi ispáni tiszteletet (1381–1388), majd Zsigmond alatt András verőcei ispán (1388) és főkincstartó (1382–1388), István szabolcsi ispán (1400)²⁸, kincstartó (1387), György pedig szabolcsi ispán (1392–1401), főkincstartó (1383–1391), majd 1398–1401 között tárnokmester lesz²⁹.

A Lajos királynak, Erzsébet és Mária királynőknek, illetve neki tett szolgálataikért Zsigmond király már uralkodása elején, 1387-ben a Jakcs testvéreknek adja Aranyosvárat „castrum nostrum regale (...) in muro abolitum et disruptum”, a hozzátartozó harminc faluval³⁰, ezenfelül birtokolják Munkácsot³¹ (1387), zálogban 1389-től a Bihar megyei Adorján³², 1397-ben pedig a pilisi Solymár várait³³, s a század végén néhány Bihar és Szatmár megyei helységet is, amelyek száma a következő században gyarapodik³⁴. Az idővel kiterjedté vált Közép-Szolnok megyei uradalmak védelmére az 1383-ban Mária királynétól kapott Hadad falu határában maguk is várat építenek, amelyre 1399-ből való az első adat³⁵.

Kegyúri minőségben szerepelnek a genyétei Szent Márton, a moni Szűz Mária templomok, a félegyházi Szent Ilona-kápolna, illetve a monostorosábrányi premontrei kolostor okleveles említéseiben³⁶. A vár-

ral rendelkező Hadad, ahol vélhetően a Jakcsok segítségével a XV. században Szent László tiszteletére templom épült³⁷, szintén jelentős helységük lehetett, némely családtag Hadadi előnévvel szerepel³⁸. A XV. század közepéig a mezővárosi fejlődés útját járó Kusaly maradt birtokaik központja, innen keltezik okleveleiket is³⁹. Részük lehetett 1411-ben a Szűz Mária-plébániatemplom (újja)építésében⁴⁰, majd 1422-ben obszerváns kolostort alapítanak a Szentlélek tiszteletére, amely mellett később begina rendház is létesül⁴¹.

A magát a társadalom nagybirtokos rétegébe felküzdő és a későbbiekben is „de baronum genere procreatorum”-nak nevező⁴² Jakcs család pályafutásában kisebb megtorpanást jelentett, hogy miután az 1401. évi bárói felkelést követően a király kiegyezett a Garai-ligával, elmozdította hivatalából György tárnokmestert⁴³, s noha visszatértek hűségére és korábbi birtokjogi vonatkozású okleveleiket is megerősíthették⁴⁴, Jakcs fiai többé nem viseltek semmilyen tisztséget.

A bizalmatlanságból fakadó mellőztetés viszont nem terjedt ki György fiaira, akik közül János már 1397-től az aula tagja. A felkeléskor ő is Csáki Miklós vajda mellett vonul fel, de már 1403-ban a király tervezett csehországi hadjáratában, majd 1404 januárjában a hűtlen Losonciak ellenállásának elfojtására az ő segítségére is számít⁴⁵, 1406-ban pedig szolgálataikért az egész családot kiemeli a megyei ispán joghatósága alól és közvetlenül a maga, a nádor, az országbíró és az erdélyi vajda bírósága alá rendeli⁴⁶. János csupán a székely ispánság elnyeréséig jut (1427–1431), 1431/32-ben meghal⁴⁷. Testvérei közül László 1413–14-ben tűnik fel udvari lovagként, illetve a dalmát szigetek comeseként⁴⁸. 1416 szeptemberében Zsigmond őt „noster miles et consiliarius” küldi a bosnyák lázadók ragúzai házáinak elkobzására, s egyúttal mivel igen nehéz körülmények között már többször nagy szolgálatakat tett a királynak és az országnak, neki adományozza a három nagy dalmát szigetet: Curzolát, Lesinát és Brazzáat, adóikkal és jövedelmeikkel együtt⁴⁹. 1417-ben „regius comissarius in regno Dalmacie”, a szigeteket azonban csak egy-két évig kormányozza⁵⁰. Kapcsolata az udvarral igen szoros lehetett, egy ragúzai krónika szerint bizalmas viszonyban volt a királynéval, Cillei Borbálával is⁵¹. Pályafutása csúcán, 1440–41-ben erdélyi vajda; 1446-ban hal meg⁵².

Harmadik testvérük, Dénes egyházi pályára lép: 1404-ben szebeni prépostként a bécsi egyetem diákja,

1413-ban és 1414-ben a gyulafehérvári káptalan kiküldöttjeként, majd az utóbbi évben a bécsi egyetem jogi karán is gyulafehérvári kanonokként szerepel⁵³. 1425. július 22-én egyszerre említik, múlt időben, szatmári prépostként és gyulafehérvári kanonokként, illetve békési prépostként, meg a váradi kisebbik Szűz Mária egyház kanonokjaként⁵⁴. 1427. március 4-én boszniai püspökként szerepel, megerősítéskor, 1427. április 11-én még egyben váradi (éneklő) kanonok is⁵⁵. A boszniai püspöki címet csak pár hónapig viselte, mert 1427. május 25-én már választott váradi püspök⁵⁶. Ez utóbbi hivataláról 1432 májusában kelt oklevél az utolsó, amelyről tudunk, de a tisztséget valószínűleg az 1432. év végén bekövetkezett haláláig viselte⁵⁷.

Jakcs István fia, Mihály szintén jelentős karriert futott be. 1412-től a királyi udvarban találjuk, 1415-16-ban a kostanzi zsinat után az egyházzsakadás megszüntetése ügyében az aragóniai királyhoz utazó Zsigmond követe, aki Ottobonus de Bellonisszal együtt őt bízza meg, hogy Barcelona, Saragosa, Valencia és Perpignan városokkal, illetve az aragóniai, kasztíliai, leoni és navarrai királyokkal tanácskozzanak és felvegyék őket a Sárkány Rendbe⁵⁸.

1426 augusztusában Zsigmond felhatalmazza, hogy Velence ellen szövetséget kössön V. Alfonz aragóniai, II. János kasztíliai, I. János portugál és III. Károly navarrai királyokkal, szeptemberben pedig megbízza, hogy másik két lovaggal együtt Savoyai Amade és Milanói Fülöp közt szüntesse meg az ellenségeskedést, előbbit pedig idézze a színe elé⁵⁹. 1427–1438 között székely ispán, majd 1440–41-ben erdélyi vajda; 1451-ben hal meg⁶⁰.

Az I. Ulászló hitlevelét megpecsételők között a család négy tagja szerepel⁶¹, uralkodása után viszont már nem töltenek be fontosabb hivatalokat. Uradalmiainak köszönhetően Erdély előkelő nemesei közt maradnak, részben az arisztokrata családokba házasság révén időlegesen birtokolják Léta, 1435-től Súlyomkő, 1437-től Radna várait⁶², később azonban már köznemesi rangúakkal kötnek házasságokat⁶³.

A Jakcsok címerének meghatározását az egyes családtagok által használt pecsétek kivehetetlen vagy nehezen értelmezhető ábrái tették zavarossá, illetve ellentmondásossá, a korábbi irodalom pedig Bunyitay akkor még kérdéses két sírközpontját leszámítva csupán ezekre támaszkodhatott. Az egyetlen pontos és teljes címerkép, amely a budai királyi palota keleti oldalán végzett ásások során előkerült és

több példány töredékeiből rekonstruált kályhacsempeken látható, Holl Imre azonosította⁶⁴. Ezen jobbra dőlt címerpajzsban lebegő ötlevelű koronából kinövő farkas- vagy medvemancs pár található, a pajzsban jobbra néző csórsisak, a sisakdísz ökor- vagy bivalyszarv pár között növekvő, jobbra néző, nyitott szájú farkas vagy kutya; a sisaktakarót leveles ágak alkotják (1. kép).

1. kép

A csórsisakból ítélve a kályhacsempe címere Zsigmond-kori előképet követő ábrázolás, de az eredetét akár korábban is kaphatták. Pecsettjük nyomát őrizheti az az oklevél, amely szerint Jakcs testvére, Miklós mester, a király embere előtt zajlott 1363. szeptember 15-én Szatmár vármegye közgyűlése⁶⁵. A lenyomatok alapján Kusalyi Jakcs György tárnokmesternek két pecsettje volt: egy kisebb gyűrűspecsett és egy 5 cm átmérőjű pecsett. Az utóbbin négykaréjú

dísz alsó ívében helyezkedik el a címerpajzs, benne a koronából kinövő, szinte felismerhetetlenül vékony mancspár három-három ujjal⁶⁶. Ezt leírói befelé hajló lóhereszáraknak vagy két egymásfelé forduló hosszúnyakú állatfejnek vélték, a töredékes sisakdíszét pedig balra néző madárnak gondolták⁶⁷. Az utódja, Nevnai Treutel László tárnokmester pecsétjének⁶⁸ is mintául szolgáló pecsét töredékesen olvasható körirata valószínűleg: GEORGIUS DE KUSSAL MAGISTER TAVERNICORUM (2. kép). Forrásmegjelölés nélkül említi Bunyitay egy négy mezőre osztott, Györgynek tulajdonított pecsétet, ahol a mezők egyikén szív alakú pajzsban koronából kiemelkedő két szarv látható⁶⁹. Ez a leírás heraldikailag kissé zavaros, viszont az általa két szarvnak vélt tárgy megfelel a mancspárnak. Ezt alátámasztja Zsigmond király egyik aranyforintjának mesterjegye, amely a főkincstartó Jakcsok családi címerét ábrázolja. Ott a pajzsban szintén egy elnagyolt V-alakot formázó ábra jelenti a koronából kinövő mancsokat⁷⁰ (3. kép).

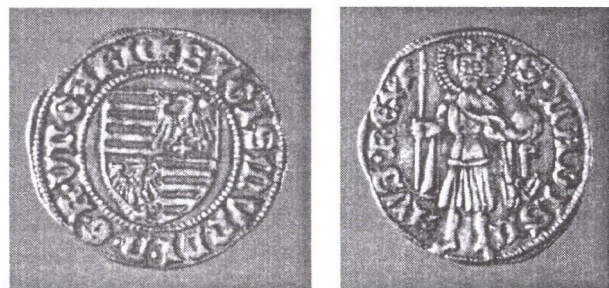
2. kép

Az időben következő címeres ábrázolás éppen a Budán felállított reprezentatív kályha már említett csempéjén levő, amelyet az ismertetett udvari műhelyek relatív kronológiája alapján 1410-1430 körüli időre datálnak⁷¹, így az életrajzi adatok ismeretében leginkább Jakcs László vagy Mihály udvari befolyását tanúsíthatják⁷².

Több, 1427. évi oklevelén megtalálható Kusalyi Jakcs László 13 mm átmérőjű, nyolcszögletű, gyűrűs,

rányomott zöld pecsétje az ismert címerábrával kevertalpú pajzsban⁷³ (4. kép).

Liliomnak vagy szarvnak vélték annak a pecsétnek a címerábráját, amely Jakcs Dénes püspök 1431. február 5-i adománylevelén függ zöld selyem zsinóron⁷⁴. Ez vörös viasz-pecsét, minuszkulás körirata: + dionisius * eps * waradi. Egy másik, papírfelzetes, nyolcszögletű pecsétjének körirata olvashatatlan, címere is nehezen kivehető⁷⁵.

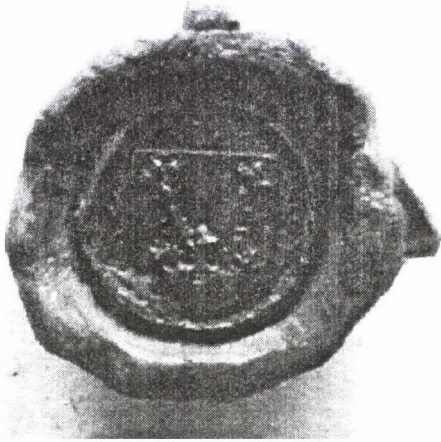
3. kép

4. kép

Két pecsétjét ismerjük Jakcs Mihály székely ispánnak is: egyik 2 cm átmérőjű, pajzsát indadísz veszi körül, fölötté minuszcula m⁷⁶ (5. kép); a másik 2,5 cm átmérőjű, majuszkulás körirata: S * MICHAELIS * COM * SICULOR *, sisakdíszét nem tudták meghatározni⁷⁷.

Jakcs Jánosnak Mihály kisebb pecsétjével azonos, de i minuszkulás pecsétjét ismerjük⁷⁸. Csak a pecsét nyoma látszik Hadadi Jakcs László 1440. április 10-én Hadadon kelt magánoklevelén⁷⁹, és csupán említésből tudunk Jakcs György és János (1460), illetve Jakcs Péter (1473) pecsétjeiről.

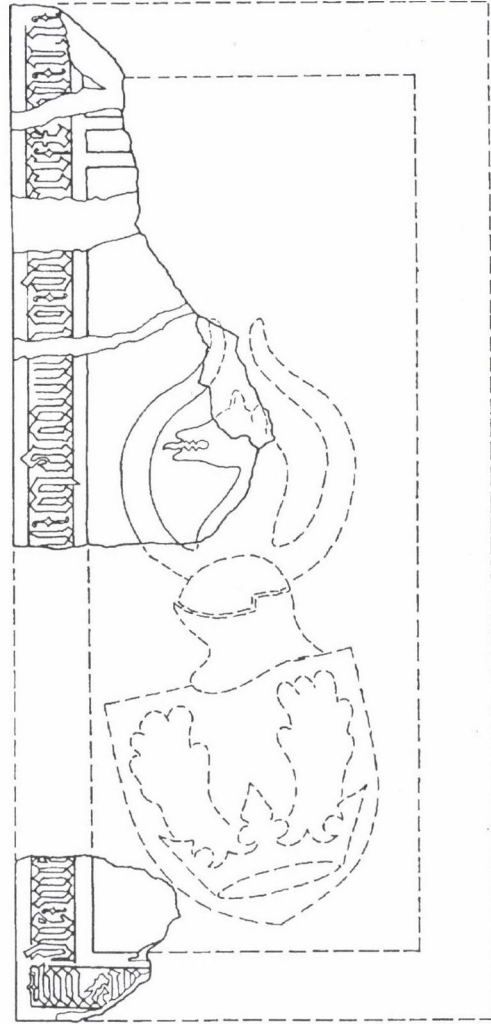

5. kép

A hagyomány szerint a Jakcsok családi temetkezőhelye a kusalyi kolostor temploma volt⁸⁰. Ennek kőlappal fedett kriptája vagy sírkamrája őrizhet ugyan érintetlen sírokat, sírköveket azonban innen nem ismerünk. A hadadi Wesselényi-kastély egykori üvegházának falába illesztett két vörösmarvány sírkő töredékét jelezték viszont már a múlt században⁸¹, amelyek valószínűleg a református, a középkorban Szent László templomból kerültek ki. Az ötvenes években összetörték azokat, de két-két vázlatos ceruzarajz alapján viszonylag pontos képünk van róluk⁸². Az egykori sírkő heraldikai jobb oldalának négy, kapcsolódónak tetsző töredékén gótikus minuszkulás feliratsáv van, ezeken: „...i § ma.(...)o § di(...)ccc § in o” olvasható. E szerint a sírkő 1390-1400 vagy 1410-1449 közti dátumot viselhetett. A címerből csupán a sisakdísz részlete maradt meg egy szarvval és a jobbra néző farkas- vagy kutyafejével. Az 1995. év tavaszán egy minuszkulás kisebb saroktöredék is előkerült, ennek felirata: „...iiii § die § me..” és valószínűleg egyazon sírkőlap része volt, a méretrendje alapján kiszerveztett elméleti rekonstrukció egy körülbelül 280-300 cm hosszú sírkövet eredményez* (6. kép).

A másik töredéken reneszánsz kapitálissal írt „NIS § I felirat, valamint balra néző csórsisak található, a sisak fölött a két ökör- vagy bivalyszarv között balra tekintő farkas- vagy kutyafejével. Itt a sisaktakaró foszlányaiból is maradtak részletek (7. kép). Darabunk a Jagelló-kori síremlékek körét bővíti.

A felmerülő bizonytalanságok ellenére talán még egy sírkővel gazdagíthatjuk a Jakcsok címeres emlékeinek számát. Az 1883. évi váradi ásatások során a középkori székesegyház egyik téglasírból egy

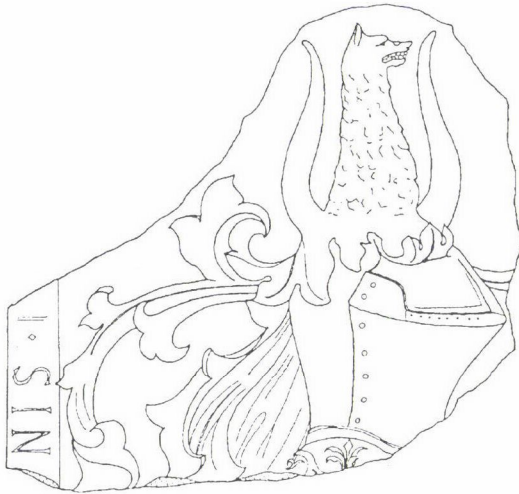
6. kép

230×110 cm méretű vörösmarvány sírkő került elő, amelyen a meglehetősen kopott jobbra dőlt címerpajzs mezejében két egymás felé hajló alakzat vehető ki, a pajzs fölött csórsisak és dísz, egy leveles szarvpár helyezkedik el⁸³, rajta mitrával, ennek csúcán pedig egy kereszt, bevágott száakkal. A szarvak közt nyomok utalnak az egykori alakra, amely szintén lekopott. Gótikus minuszkulás feliratából csak a bal hosszoldal egy rövid szakasza és az alsó szélre átforduló első szó betűzhető ki: „...o die · qe · penultimi in waradiensis...”⁸⁴ (8. kép). A sírkő stílusának megfelelő korból csak a székét talán el sem foglaló Farkasfalvi Pál (1396) és az abból kényszerűen távozó Pratói Melanesi János (1426-1427) címerét nem ismerjük⁸⁵, így amennyiben a mitra itt valóban püspöki címjelző,

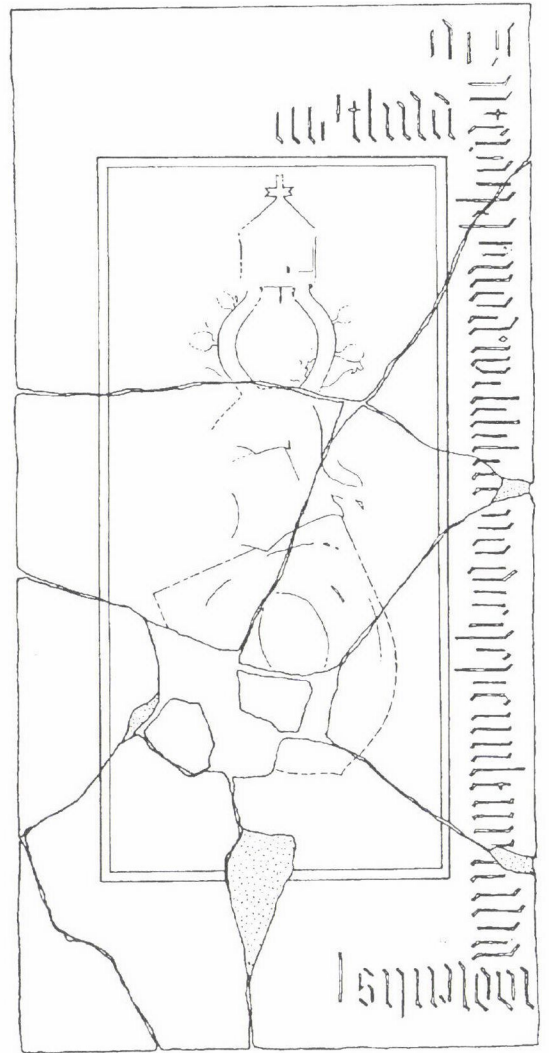
úgy valószínű, hogy Jakcs Dénes püspök sírkövével állunk szemben, aki valamikor 1432 év végén halt meg. Továbbá, ha a püspöki szék üresedését jelző novemberi dátum⁸⁶ a halála hónapjára vonatkoztható, akkor összefüggésbe hozhatjuk a felirat „penultimi” szavával.

Ismerjük végül a Jakcsok címerének még egy ábrázolását, ez a szilágycsehi református templom egyik zárókövén látható egy Drágffy címeres másik zárókő és még néhány üres, de egykor valószínűleg festett címerpajzs társaságában, heraldikai ciklus részeként (9. kép). Mindkét családnak voltak birtokai a XV. században a mezővárosban⁸⁷, de a címerek együttes megjelenése Drágffy Miklós közép-szolnoki ispán⁸⁸ és Jakcs Eufémia (Affra) házasságát követően, az 1440-es évek utáni időszakra tehető. A hálóboltozat konfigurációja egyaránt megengedi a Drágffy Miklós vagy fia, Bertalan pohárnokmester (1468-1474 és 1479-1480), kamarásmester (1490–1493), erdélyi vajda (†1501) korára történő datálást.

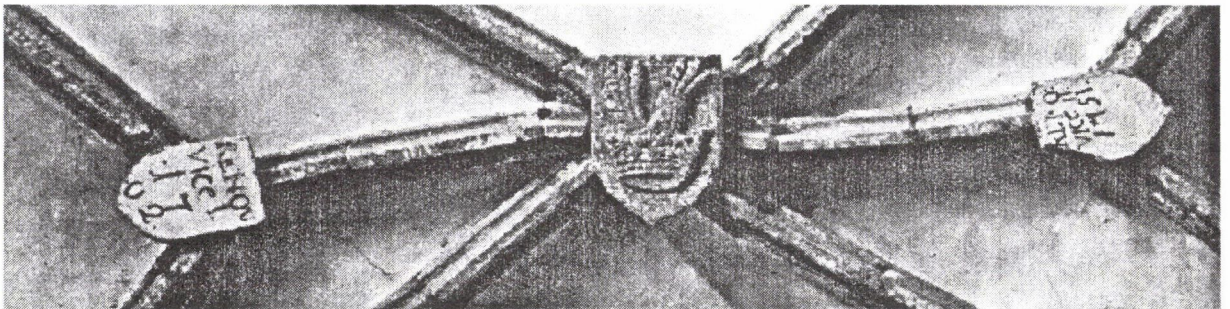
Emódi Tamás

7. kép

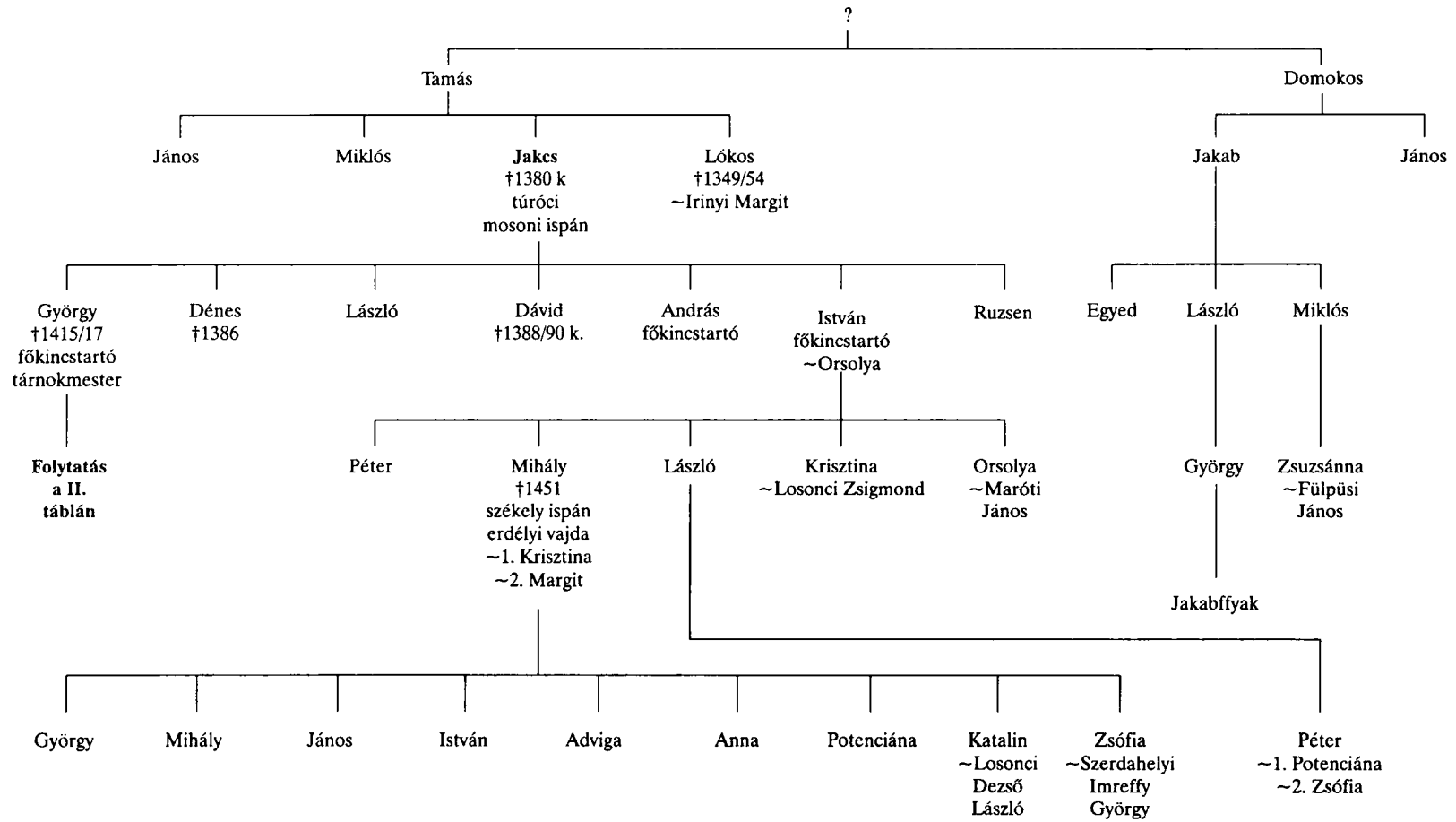

8. kép

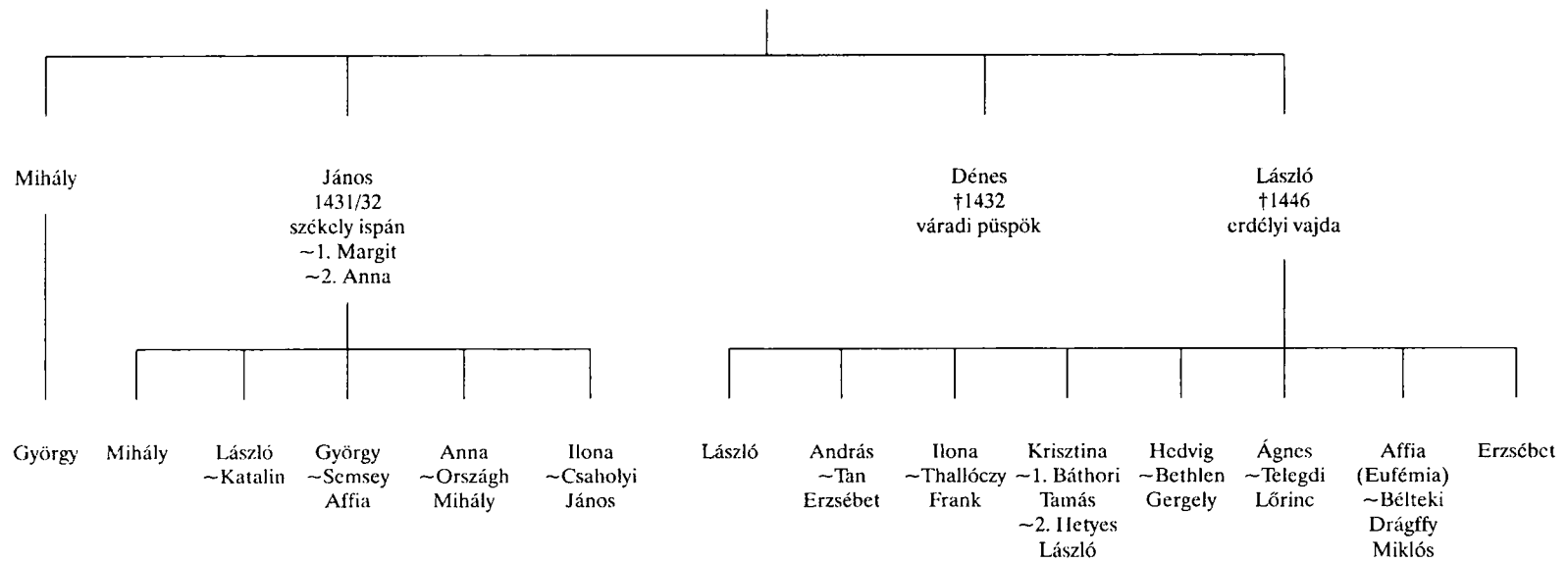
9. kép

I. tábla

II. tábla

György
†1415/17
főkincstartó
tárnokmester

A Kusalyi Jakcs család leszármazása a XV. század közepéig

JEGYZETEK

1. *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I–III. Bp., 1900–1904. (a továbbiakban: Karácsonyi i.m.) II. 45. p.; *Nagy Iván* szerk.: Anjou-kori Okmánytár (a továbbiakban: AO) Bp., 1878–1920. V. 552 p.; A nagykállói Kállay család levéltára II. Bp., 1943. 1086. p.
2. *Szirmay Antal*: Szathmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérete. II. Buda, 1810. 274. p.
3. *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. V. Pest, 1859. 290–292. pp.; *Bunyitay Vince*: A váradi püspökség története III. Nagyvárad, 1883–1884. (a továbbiakban: Bunyitay i.m.) 179. p., 1. jegyz.; *Komáromy András*: Magyar nemzetségek. „Turul” 1892. 22. p.; *ifj. Kállay Ubul*: Adalék a Gutkeled nemzetség nemzedékrendjéhez. „Turul” 1901. 42. p.; *Wertner Mór*: Újabb nemzetségi kutatások II. „Turul” 1904. 72. p.
4. Karácsonyi: II. 49–51. pp.; *Jakó Zsigmond*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp., 1940. (a továbbiakban: Jakó i.m.) 40. p., 44. p.; *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. (a továbbiakban: Györffy i.m.) I. Bp., 1987. 576. p., 614. p.
5. *Mályusz Elemér* szerk.: Zsigmondkori Oklevéltár I., (a továbbiakban: ZsO) Bp., 1952. 1601. sz.; *Petri Mór*: Szilágy vármegye monographiája. (a továbbiakban: Petri i.m.) I–VI. Zilah 1901–1904. II. 404. p.; *Varjú Elemér* szerk.: Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez I., Bp., 1919. (a továbbiakban: Csáky) 289. p.
6. Komáromy: II. 22. p.; ZsO: II 7595. sz.
7. Karácsonyi i.m.: II. 45. p.; lásd Karácsonyi levelét Petrihez: Petri i.m.: II. 403. p.
8. Karácsonyi i.m.: III/2., benne Csoma József: Magyar nemzetségi címerek. (a továbbiakban: Csoma i.m.) 77. p.
9. Bunyitay i.m.: 1883: I. 249. p., 2. jegyz.; *Bunyitay Vince*: Szilágy megye középkori műemlékei. Bp., 1887. 18. p. (a továbbiakban: Bunyitay 1887); *Csergheő Géza*: A Gutkeled nemzetség címe. Turul 1891. 14. p., 15. p.; *Bárczay Oszkár*: A heraldika kézikönyve. Bp., 1897. (a továbbiakban: Bárczay i.m.) 9. p.; *Siebmacher, J.*: Wappenbuch. Der Adel von Siebenbürgen. Nürnberg 1898. T. 110.
10. AO: VII 284–285. pp.
11. Hacsak az 1347-ben említett „Petro filio Jakch” nem volt az – AO: V. 137. p.
12. Komáromy i.m.: II 22p.; Jakó i.m.: 44. p.
13. Petri i.m.: V. 659. p.
14. Petri i.m.: II. 404. p.
15. Documente privind Istoria Romaniei, veacul XIV. C. Transilvania vol. IV. (a továbbiakban: DIR) Bucuresti, 1955. 691. p.; Documenta Romaniae Historica C. vol. X. (a továbbiakban: DRH) Bucuresti, 1977. 273. p.
16. *Fejér György*: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (a továbbiakban: CD) V. 2. 500–503. pp.; Petri i.m.: V. 648. p.; *Maksay Ferenc*: A középkori Szatmár megye. Bp., 1940. 150. p.
17. AO: VII. 369. p.; 1351 e–1354: DRH. X. 273. p., XI. 10. p., 17. p., XII. 69. p., 80. p., 110. p.
18. *Teutsch, G. D.–Firnhaber Fr.*: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens I. Wien, 1857. 212. p.; Bunyitay i.m. 1883: I. 250. p.; Petri i.m.: I. 617. p.; kritikája: Györffy i.m. III. 522. p.
19. AO: IV. 127. p.
20. DRH: X. 10. p., 209. p., XII. 13. p.; a tisztségek betöltésének intervallumaira itt és a továbbiakban: *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1310–1457. Kézirat. Bp., 1992. (a továbbiakban: Engel i.m.) 470., 490. p.
21. DRH: XII. 13. p., 69. p.; Engel i.m.: 303. p.
22. DRH: X. 209. p., XII 294. p.
23. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 96342, közli: DRH. X. 273. p. Itt említik először a falu plébániatemplomát is.
24. DRH: XII. 13. p., 351. p., 436. p.; regesztái: *Szabó Károly*: Az Erdélyi Múzeum oklevelei. „Történelmi Tár” 1889. 27–29. pp.
25. Petri i.m.: II. 404. p.
26. Petri i.m.: V. 660. p.
27. ZsO: I. 31. sz., 599. sz, 1601. sz.
28. ZsO: II. 759. sz.
29. Engel i.m.: 470.
30. ZsO: I. 31, 257, 599, II. 4370.
31. ZsO: I. 320. sz.
32. *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Bp., 1890. 595. p.; Györffy i.m.: I. 591–592. pp.
33. ZsO: I. 4802. sz.
34. Csánki i.m.: I. 423. p., 493. p., 634. p.; ZsO: II. 731. sz., 4445. sz., 5087. sz.
35. Engel i.m.: 220. p.; Lásd még Petri i.m.: I. 81–83. pp., II. 405. p. Egy állítólagos kusalyi várukat említi *Kövári László* nyomán Petri i.m.: II. 363. p.
36. Csáky i.m.: I. 334. p.; Jakó i.m.: 194. p.; ZsO: II. 5289. sz.
37. A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta: *Jakó Zsigmond* (a továbbiakban: Km.jkv.) Bp., 1990. 1499. sz., 1521. sz., 1524–1525. sz., 1531. sz.
38. MOL DL. 55202; Urkundenbuch zur Geschichte des Deutschen in Siebenbürgen (a továbbiakban: Ub.) V. Bukarest, 1975. 183. p.; Km. jkv: 757. sz., 1612. sz.
39. *Barabás Samu* szerk.: A gróf széki Teleki család Oklevéltára I. Bp., 1895. I. 477. p.; ZsO: II. 759. sz., 4445. sz.
40. CD. X. 5. p., 137. p.
41. *Lukcsics Pál*: XV. századi pápák oklevelei II. Bp., 1938. (a továbbiakban: Lukcsics i.m.) 133. p.; Km.jkv: 3428. sz., 3469. sz.
42. Lukcsics i.m.: 133. p.
43. *Engel Pál*: Zsigmond bárói. In.: Művészet Zsigmond király korában. Bp., 1987. I. 123–124. pp.
44. ZsO. II.: 7352. sz., *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Bp., 1984. 57. sz.
45. ZsO. II.: 2829. sz., 2910. sz.
46. ZsO. II.: 4798. sz.
47. Engel i.m.: 136. p., 317. p.
48. ZsO. IV. (szerk: *Borsa Iván*, Bp., 1993.) 752. sz., 1735. sz.
49. *Gelcich József*: Raguza és Magyarország összeköttetéseinak oklevéltára. Bevezetővel és jegyzetekkel ellátta *Thallóczy Lajos*. Bp., 1887. 276–280. pp.
50. *Ljubič Sime*: Listine o odnošajih izmedju Juznoga slavstva i mletačke republike. In: Monumenta spectantia Historiam slavorum meridionalium. Zagrabiae, 1882. 228–232. pp.; *Szabó László*: Jakcsi László, Curzola sziget magyar grófja. Klny. „A tenger” 1917. I. füzetéből. Bp., 1917. 6–7. pp., 10. p.
51. *Szabó i. m.*: 10. p.
52. *Varjú Elemér* szerk.: A Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család története. Oklevéltár (a továbbiakban: Bánffy i. m.) Bp., 1908. I. 639. p.; Engel i. m.: 12. p., 470. p.
53. *Tonk Sándor*: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest, 1979. 224. p.; Ub. III. 591. p., 595. p.

54. Bunyitay i.m.: I. 250. p.; Csáky i.m.: I. 334. p., 337. p.; vö: Bánffy i.m.: I. 607. p.
55. Bunyitay i.m.: I. 251. p.; Lukcsics i.m.: I. 190. p., 197. p.; Engel i.m.: 379. p.
56. Ub. III. 294. p.
57. Bunyitay i.m.: I. 256. p. 2. jegyz.; vö: Engel i.m.: 385. p.
58. *Áldásy Antal*: Zsigmond király és Spanyolország. Bp., 1927. 52–55. pp., 57. p., 103–105. pp.
59. Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds 1410–1437. verz. von Wilhelm Altmann. Innsbruck 1897. II. Bd. 6716–6719. sz., 6734–6735. sz.
60. U.ott. IV. 270. sz., V. 1. sz., 2365. sz. – átirata szerint 1440-ben is ispán: *Entz Géza*: Erdély építészet a 11–13. században. Bp., 1994. (a továbbiakban: Entz i.m.) 183. p.; Bánffy i.m.: I 639. p.; Engel i.m.: 12. p.
61. *Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970. (a továbbiakban: Fügedi i.m.) 157. p.
62. Bánffy i.m.: I. 674. p.; Km.jkv: 496. sz., 511. sz., 1375. sz., 1424–25. sz., 2225. sz., 2487. sz.; Ub.V: 2365. sz.; Entz i.m.: 183. p.
63. Fügedi i.m.: 89. p.
64. BTM. lsz: 521178. első közlése: *Holl Imre*: Középkori kályhacsempék Magyarországon. In: Bp., Régiségei XVIII. 1958. 235. p., 48. kép; a címerkép megfejtése: *Holl Imre*: Heraldikai megjegyzések. In: Archaeológiai Értesítő 1984. (a továbbiakban: Holl 1984.) 1. p., 112. p., 10. kép; ismeretlen címerképként ismerteti: *Írásné Melis Katalin*: Művészek és tárgykultúra. In: Műv. Zs. 1987. Kat. 435–36. sz., T. 16. kép
65. MOL Kállay lvt. 1. nr. 1397; DIR. XII. 186.
66. MOL V. 2. Varjú Elemér pecsétygyűjteménye 49. sz; uo. 48.
67. *Siebmacher, J.*: Wappenbuch. Der Adel von Ungarn I–IV. Nürnberg, 1885–1893. 264. p., T. 201; *Nyáry Albert*: A heraldika vezérfonala. Bp., 1886. 57. p., V. tábla 37; *Bárczay i.m.*: 491. ábra; *Végh Gyula*: Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. Kézirat, é.n. MOL V. 10. nr. 661.
68. Magyarországi művészet 1300–1470 körül. Szerk.: *Marosi Ernő* II. Bp., 1987. 1476/1. (a továbbiakban: Mo. műv.)
69. Bunyitay i.m.: 256. p.
70. *Soós Ferenc*: Verde- és mesterjelként alkalmazott címerek a magyar pénzekben. Előadás. Elhangzott a „Numizmatika és a társtudományok II című konferencián a Debreceni Déri Múzeumban 1995. október 4-én; az aranyforintra: Pohl Artur: Ungarische Goldgulden de Mittelalters 1325–1540. Graz 1974. D1–8.
71. *Holl Imre*: Középkori kályhacsempék Magyarországon II. In: „Budapest Régiségei” XXII. 1971. 161. p.; Holl 1984: 112. p.
72. Holl a szóbanforgó műhely tevékenységét éppen e – Jakcs Dénessel kapcsolatba hozott – családi címerrel tolja ki 1427–32-ig, ez azonban a másik két családtag pályafutása fényében nem feltétlenül szükségszerű. *Holl Imre*: Neutronaktivierungsanalyse mittelalterlicher Ofenkacheln II. „Acta Archaeologica”. Tom. XLVII. 1995. Fasc. 1–4. 286.
73. MOL DL. 80089, DL. 80091, DL. 80104. Másolata az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének gyűjteményében.
74. MOL DL. 11744; MOL V. 2. 301/1. sz; vö: Bunyitay i.m.: I. 255. p.
75. MOL–V 2 301/3. sz.
76. MOL–V 8 Műanyagmásolatok gyűjteménye 583. sz.
77. U.ott: IV. 442; Székely Oklevéltár VIII. Szerk.: *Barabás Samu* Bp., 1934. 64. p. Török Bertalan hagyatékából.
78. MOL DL. 39288.
79. MOL DL. 55202.
80. Kővári nyomán: Bunyitay 1887: 18–21. pp.
81. Bunyitay 1887: 18. p.
82. MOL. P. 636; OMvH. Könyvtár Lux-féle északerdélyi vázlatrajzok. 25. lap, 1940 körül.
83. Hasonló sisakdísz van a Ludán nemzetség tagjainak címereiben. Csoma i.m.: 29. p.
84. Váradai kötődések. Szerk.: Kerny T. Bp., 1989. Katalógus 188. sz. (Lővei Pál); vö: Mo. műv. I. 461. (*Lővei Pál – Varga Livia*)
85. Vö: Bunyitay i.m.: I. 246. p.; A MOL-ban őrzött egyetlen oklevél (DL. 9776) levő pecsétje értékelhetetlen; vö. még: MOL V. 10. p.
86. Engel i.m.: 384. p.
87. Petri i.m.: II. 363. p.; Km. jkv: 1180. sz., 1532. sz., 1548. sz.
88. Km.jkv: 1430. sz.

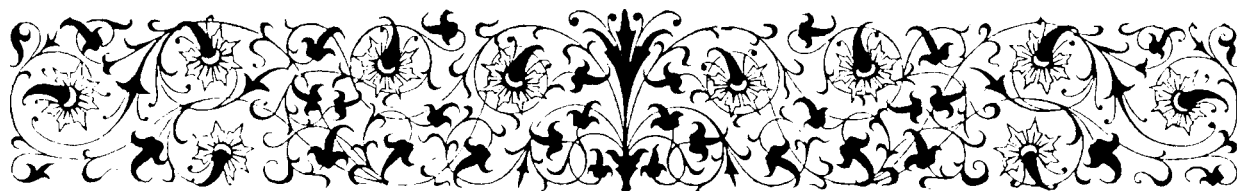
* Lővei Pál lektori véleményében a négy töredék egymáshoz közvetlenül illeszkedő voltával kapcsolatban kételynek adott hangot.

Segítségéért Lővei Pálnak tartozom köszönettel.

K É P J E G Y Z É K

1. Kusalyi Jakcs címeres kályhacsempé, magassága: 40 cm. Buda 1410–1430 körül. (Bp.-i Történeti Múzeum, lelt.sz: 521178., fotó: Tihanyi Bence)
2. Kusalyi Jakcs György tárnokmester (1398–1401) pecsétje. (MOL. V. 2. Varjú Elemér pecsétygyűjteménye, nr. 48, átmérő: 50 mm.)
3. Zsigmond király aranyforintja a Kusalyi Jakcs testvérek kinstartósága idejéből. Mesterjegye Kusalyi Jakcs címer. (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár, fotó: Soós Ferenc–Szántó Péter)
4. Kusalyi Jakcs László pecsétje 1427-ből. (MOL. Dl. 80091, átmérő: 13 mm.)
5. Kusalyi Jakcs Mihály székely ispán (1427–1438) pecsétje. (MOL. V. 8. Műanyagmásolatok gyűjteménye, nr. 538., átmérő: 20 mm.)
6. A Kusalyi Jakcs család egy tagjának sírköve, Hadad (elméleti rekonstrukció a szerző felmérése alapján).
7. A Kusalyi Jakcs család egy tagjának sírköve XV. század vége – XVI század eleje. Hadad (Lux után).
8. Kusalyi Jakcs Dénes váradai püspök (1427–1432) feltételezett síremléke (a szerző felmérése alapján). Nagyvárad. r.k. bazilika.
9. Kusalyi Jakcs címeres zárókő. Szilágycseh. református templom. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fényképtára)

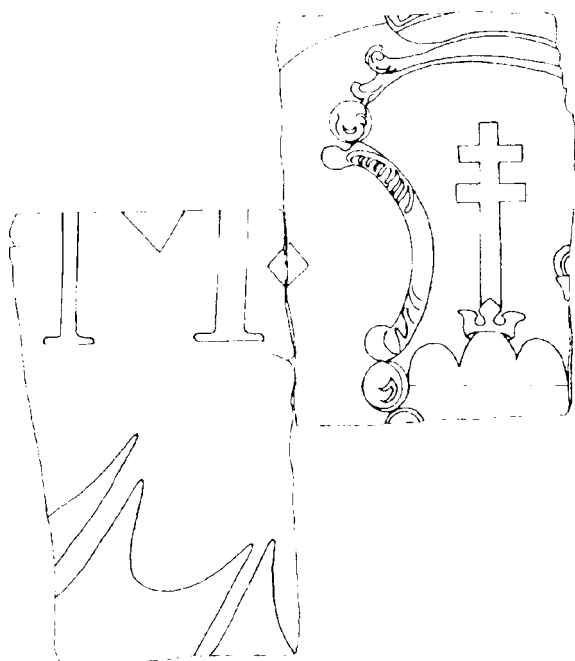

WEINMANN IMRE 1848/1849-ES HONVÉD FŐHADNAGY HAGYATÉKA

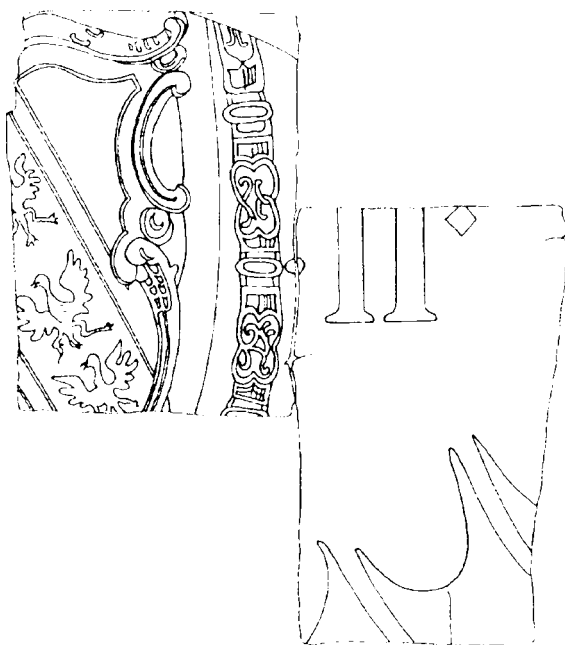
Révfülöpön (Veszprém megye), a Helytörténeti Gyűjteményben akadtam rá 1994 februárjában Weinmann Imre 1848/49-es honvéd főhadnagy hagyatékára.¹ A néhány darabos kollekciót Baráth Magdolna 7. osztályos tanuló – aki azokat anyai nagyanyjától szerezte (ennek édesapja volt Weinmann Imre) – 1968. január 1-jén ajándékozta a gyűjteménynek.

A hagyaték az alábbi darabokat tartalmazza:

1. Egy 1773 M. cs. kir. hadseregbeli zászló 2 darabkája. (1/a–b. ábra)

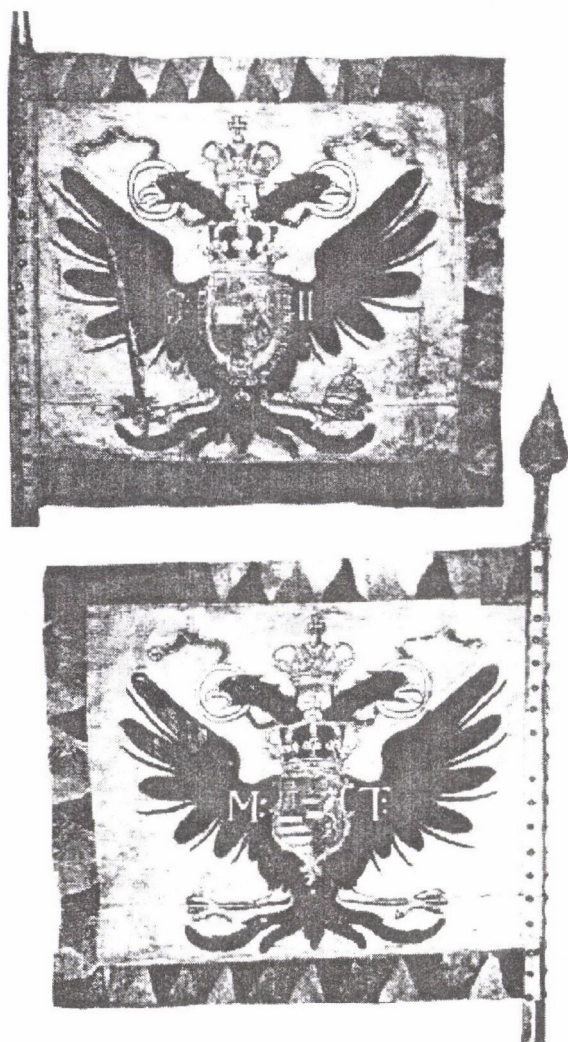
1/a. ábra

1/b. ábra

A zászló – amelyből a töredékek származnak² – mindkét felét eredetileg a Német-Római Szent Birodalom koronás, glóriás kétfejű sasa díszítette. Az egyik oldalon a sas mellén hasított és jobb felén osztott címerpajzs volt szív-pajzs, úgymint, jobbra: Magyarország címere (felül: vörösben zöld hármshalmon álló fehér kettős kereszt, a középső halmon lilomos arany korona, alul: fehérrel és vörössel hétésszer vágott mező), balra: Csehország címere (vörös mezőben aranykoronás, kettősfarkú fehér oroszlán), a szív-pajzsban: Ausztria címere (vörös mezőben fehér pólya). A szív-pajzs felett az osztrák főhercegi korona. A pajzs két oldalán M. T. (Maria Theresia)

kezdőbetűk. A másik oldalon a sas mellén hasított címerpajzs, jobbra Ausztria címere (vörösben fehér pólya), balra Lotharingia címere (aranyban vörös jobbharánt pólyán 3 fehér sas). A címerpajzsot kívül az Aranygyapjas Rend láncja, belül a Katonai Mária Terézia Rend szalagja köríti. A rendjelvények a pajzstalpnál láthatóak. A pajzs két oldalán J. II. (Josephus Secundus) névbetűk. A zászló mindkét oldalán a széleket – kivéve a rúd felőli oldalt – a törzszászlóknál (Leibfahne) fekete-arany – vörös-ezüst, a közzászlóknál (Ordinäre-Fahne) fekete-sárga-vörös-fehér lángnyelvek (Német-Római Szent Birodalom és az Ausztriai Főhercegség színei) díszítették.³ (2. ábra)

2. ábra

A vászonból készült és festett zászlóból 2 db nagyjából azonos méretű, téglalap alakú töredék maradt meg. Az egyik töredék 6,5×9,2 cm-es. Egyik oldalán Magyarország kettőskeresztes címere található, szélein megmaradt a magyar címer vágásos mezejének és az osztrák címer koronájának kicsiny részlete is. Ugyanezen töredék másik oldalán Lotharingia címérének nagyobb része maradt fenn, a címerpajzsot övező Aranygyapjas Rend láncának és a Katonai Mária Terézia Rend vörös-fehér-vörös szalagjának részleteivel. A másik zászlódarabka 6,3×10,1 cm-es. Egyik oldalán a sas szárnyán lévő M-betű töredéke, a másik oldalon szintén a sas szárnyán lévő római II-es szám töredéke látható.

3/a. ábra

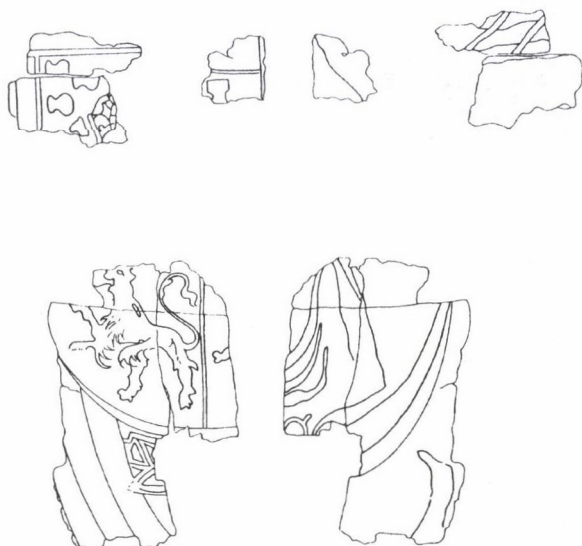

3/b. ábra

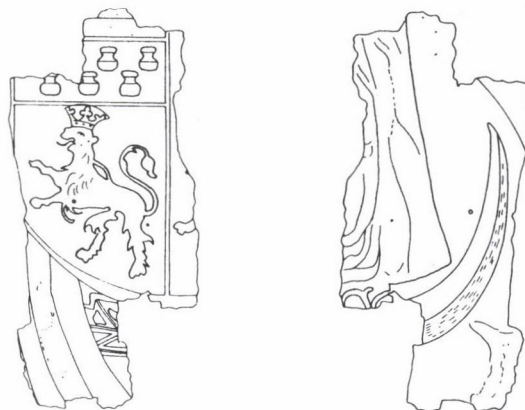
Miután csak két kis töredéke maradt meg, ma már nem lehet megállapítani, hogy gyalogsági vagy lovassági zászló volt-e. Ezek ugyanis csak méretükben különböztek egymástól. A lovasság zászlói kisebbek voltak.

2. Egy 1792 M. cs. kir. hadseregbeli zászló töredéke. (3–4–5. ábra)

E zászló egyik felét a koronás, glóriás német-római szent birodalmi sas díszítette, mellén 12 mezőre osztott pajzsban a Habsburg-Birodalom országainak és tartományainak címereivel.⁴ A pajzstalpnál kívülről befelé haladva, az Aranygyapjas Rend, a Katonai

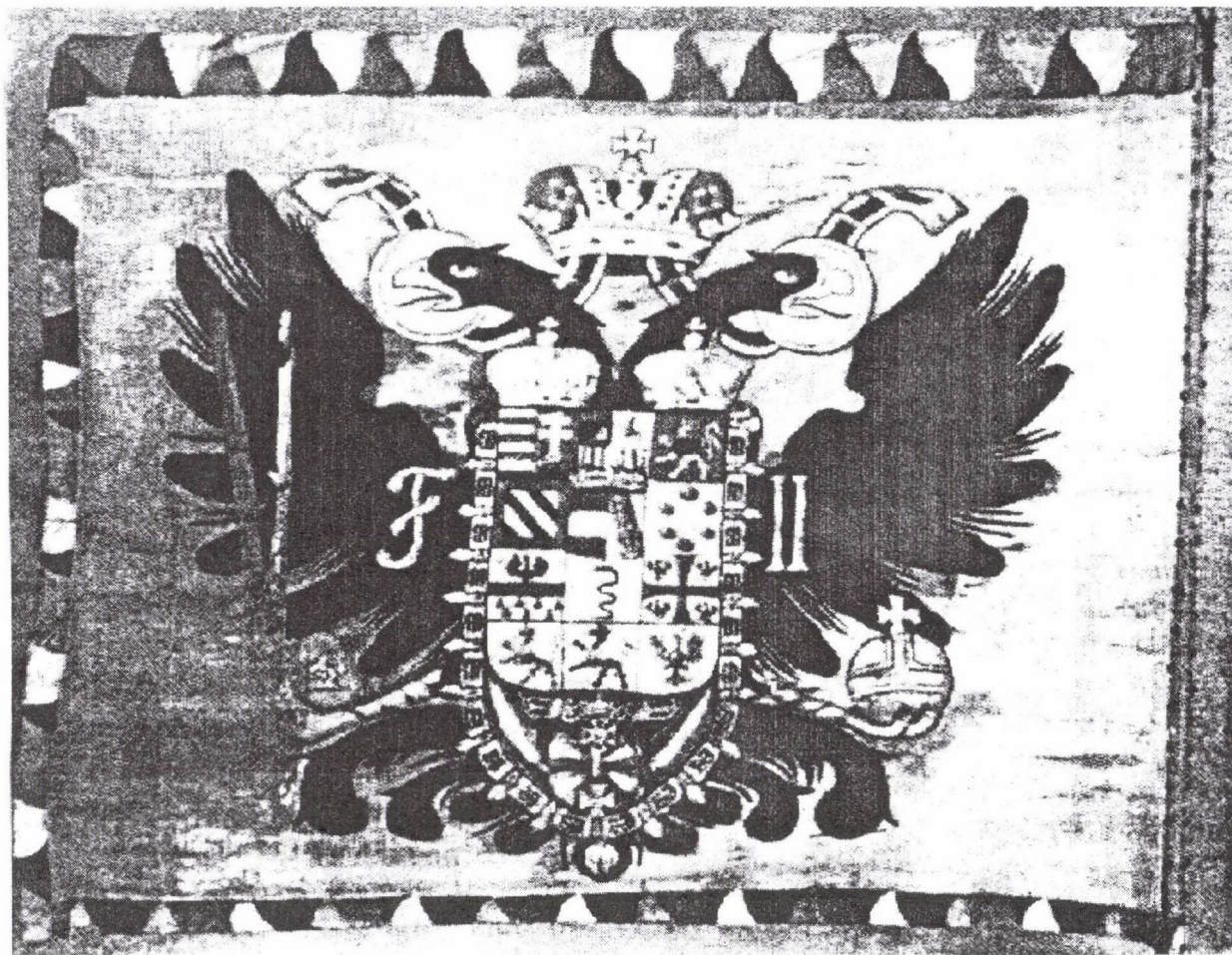
4. ábra

5. ábra

Mária Terézia Rend és a Szent István Rend jelvényei láthatóak. Az Aranygyapjas Rend láncá körüloleli a címerpajzsot, a Mária Terézia Rend szalagjából és a Szent István Rend láncából csak kisebb részlet került a pajzstalp alá. A címerpajzs 2 oldalán a császár névbetűi: F. II. (Franciscus Secundus). A zászló másik oldalán a holdsarlón álló Szűz Mária tartotta a gyermek Jézust. A zászló széleit itt is fekete-arany-vörös-ezüst lángnyelvek szegélyezték, a rúd felőli oldal kivételével.⁵ (6. ábra)

E szintén vászonból készült és festett zászló megmaradt része a megtaláláskor 7 db aprócska, szabálytalan alakú töredékből állott, amelyeknek egy részét,

6. ábra

hogy a darabkák ne kallódjanak el sárga színű fonállal (valószínűleg már évtizedekkel korábban) egymáshoz fűzték. Azok a darabkák, amelyek nem voltak ilyen módon a többihez erősítve, feltehetőleg később töredezték le. A darabkákat Koncz Pál restaurátor összedolgozta és a helyenként pergő festékfelületet fixálta. A restaurálás után az összeillesztett darabkák egy szabálytalan formájú, megközelítőleg L-alakú, 4,8×10,6 cm-es töredéket adtak ki.⁶

Egyik oldalán a címerpajzs jobb alsó része maradt meg. Ezen csaknem épségben látható aranyban egy koronás vörös oroszlán (Habsburg vagy Leon? címere), felette Erdély címerének töredéke (vörös pólyával osztott mező, felül: kékben növekvő fekete sas, naptól és holdtól kísérve – ez már nincs meg –, alul: aranyban 7 vörös vár (a várakból csak 5 db maradt).

Erdély címeréhez balra Milánó címerének jobb alsó csücske csatlakozik, de a címerkép (fehérben kék kígyó gyermeket nyel el) nem maradt meg. A vörös oroszlános címerhez szintén egy másik címer (aranyban fekete oroszlán) töredéke (jelenleg már csak az oroszlán egyik mancsvégződése) csatlakozik. A pajzs alatt megmaradt a Mária Terézia Rend szalagjának és a Szent István Rend láncának kis részlete is. Másik oldalán Szűz Mária ruhájának bal alsó csücske és a holdsarló bal oldali végződése látható.

Miután e zászló egyik oldalát Szűz Mária képe díszítette, ez törzszászló (Leibfahne), azaz ezredzászló volt. Az alegységek (zászlóaljok, lovasszázadok) zászlainak mindkét oldalán a kétfejű sas díszelgett. Miután eredeti nagysága már nem mérhető, szintén megállapíthatatlan, hogy gyalogsági vagy lovassági zászló volt-e.

Person-Beschreibung.

Dieser benannter Mann ist von _____ Statur,
 hat _____ Haare, _____ Augen, _____ Nase,
 _____ Gesicht; sonstige Kennzeichen: _____
 _____, spricht Sprachen: _____
 Derselbe hat sich um seinen Pass bis _____
 _____ zu melden.
 Gegeben zu _____ am _____ Tag _____ 1860

8. ábra

Az újabb zászlók csak fokozatosan – a régiek elhasználódását követve – léptek a korábbiak helyébe.⁸ Miután a rendszeresített zászlók valamennyi alakulatnál azonosak voltak, s az egyes ezredekre (név, szám) általában csak a zászlószalagok feliratai utaltak, ma már kideríthetetlen, hogy a révfülöpi gyűjtemény zászlói mely alakulatokéi voltak. Még az sem dönthető el egyértelműen, hogy 1848/49-ben a cs. kir. hadsereg, vagy esetleg a honvédséghez csatlakozó valamelyik eredetileg cs. kir. egység használta-e ezeket a zászlókat. Közismert ugyanis, hogy a magyar oldalra állt régi csapatok sokáig továbbra is használták régi zászlóikat, esetleg azt nemzetiszín szalaggal díszítve adtak kifejezést magyar voltuknak.⁹

Az eddig ismert szétदारabolt vagy megcsonkított 48-as zászlók – tudomásom szerint – mind honvédzászlók voltak. Ezzel szemben a Weinmann-hagyaték két zászlómaradványa cs. kir. zászlókból származik.

3. Weinmann Imre katonai végelbocsájtó (obsitos) levele, 1859–1860 (7–8. ábra)

48×39 cm-es formanyomtatvány, díszes kereteléssel, felső középrészén egy nagyobb, alsó középrészén egy kisebb 1815-ös osztrák császári (nyomtatott) közép címerrel.¹⁰ A hajtások mentén már elszakadozott

okmányt ismeretlen időpontban, a szakadásokat eltüntetve, valaki eléggé kezdetleges módon restaurálta.

Eredeti német szövege a következő:

„Kaiserlich-königliches Franz Fürst Liechtenstein 9. Husar. Rgmt.
 Protokoll=Nr. 111849
 Kopf=Nr. 54

Vorzeiger dieses Abschiedes, der österreichische kais. königl. Wachtmstr. Emerich Weinmann, geboren im Jahre 1829, im Orte Rechnitz Bezirke -, Kreise Eisenburger, Lande Ungarn, Werbbezirk des Infanterie=Regiments ... Nro. ... katholisches Religion, ledigen Standes, Student von Profession, hat bei dem österreichisch k. k. Franz Fürst Liechtenstein 9. Husaren Regimente durch Acht Jahre, - Monate, - Tage, als Gemeiner, Corporal, dmanig Wachtmeister, dann in der Reserve durch Zwei Jahre, Zwei Monate, Zwanzigacht Tage, worunter - Monate in Activität, daher im Ganzen durch Zehn Jahre, Zwei Monate, Zwanzigacht Tage, treu und ...lich gedient. Hat - Feldzug mitgemacht, im Jahre.

Nachdem ... 1852 K 6474¹¹ der im Gesetze vorgeschriebenen Wehrverpflichtung als brawer Soldat vollkommen Genüge geleistet, hat, so wird der seinem eigenen Wunsche gemass hiemit am dem Militär=Verbande entlassen und durch gegenwärtige Abschieds=Urkunde von jeder wie in der benannten Wehrpflicht ganzlich entledigt erklärt.

Ist zur Annahme als Freiwilliger mit den dafür bemessenen Bezügen nicht geeignet.

Derselbe ist ausgezeichnet mit -

Ueberhaupt wird dem verabschiedeten Wachtmeister Emerich Weinmann hiemit die verdiente Anempfehlung zu Theil, und hierbei

das Ersuchen ausgedrückt, demselben auf seine allenfallsige Bitte jeden thunlichen Vorschud leisten zu wollen.

Gegeben zu Pardubitz im 30ten, November 1859

Seiner kaiserlich=königlichen Apostolischen Majestät wirklicher Oberst zu Pferd, Ritter den St. Stanislaus Orden 2. Classe, und obigen Regiments Commandant

Baselli

Die Richtigkeit der hierdurch erfüllten Wehrpflicht wird mit dem Beisatze bestätigt, dass vorgenannter Mann weder auf die Invaliderversorgung noch auf das Dienst=Gratiale oder auf ein sonstiges Militär=Beneficium einen Anspruch zu machen habe, daher bei dem Franz Fürst Liechtenstein 9. Husaren Regiment mit Ersten Dezember Eintausend achthundert, fünfzig Neun ausser Stand komme, und bei seiner Entlassung vom Militär in die Civil=Jurisdiction übertrete; mit=hin den betreffenden politischen Behörden, wie andere Unterthanen und Staatsbürger in Allen pünktlich Gehorsam zu leisten habe.

Königgrätz am ... ten Dezember 1859

Szürkés körbélyegző kétféjű sassal (átm.: 26 mm): K. K. RE-SPIZIRENDES FELD KRIEGS COMMISSARIAT.

Baumeister
Komissar

R.D.S.E.¹²

Hátoldalán:

Persons Beschreibung.

Jenseits benannter Mann ist von ... Statur, hat ... Haare, ... Augen, ... Nase, ... Ungesicht; sonstige Kennzeichen: ..., spricht Sprachen: Derselbe hat sich um seinem Pass bis ... zu melden.

Gegeben zu Sabaria am 19 (14 ?) ten Janner 1860

Olvashatatlan ovális bélyegző kétféjű sassal (26×30 mm) és részben olvashatatlan aláírás:

Mätz..."

Ceruzával rájegyezve: 3091 Güns és 2 olvashatatlan német nyelvű sor.

Lila színű hosszúbélyegző, erősen elmosódva:

Die Jubiläums-Erinnerungs-Medaille

... (ausgezeichnet)

K.u.K. Infanterie-Regimentskommando Nr. 48.

Gr. Kanizsa Dezember 1898.

Puchmann Mjr.

Fekete színű bélyegző: 2424/905. M. E. H.

Ceruzával: „Édes Apám katonalevele 1848 után még besorozták 12 évig volt katona leszerelése után kapta mind Örmester. 48-ban mind huszárfőhadnagy volt”.

Magyar fordításban:

„Császári-királyi herceg Liechtenstein Ferenc 9. huszárezred¹³

Jegyzőkönyv-szám I/1849

Fej-szám 54

Ezen végelbocsájtó-levél felmutatója, Weinmann Imre osztrák cs. kir. örmester, aki Rohonc helységben, Vas vármegyében, Magyaror-

szágon 1829-ben született, a ... számú gyalogezred toborzó kerületében, katolikus vallású, nőtlen állapotú, diák, az osztrák cs. kir. herceg Liechtenstein Ferenc 9. huszárezrednél 8 évet, mint közember, tizedes, örmester, azután a tartalékban 2 évet 2 hónapot 27 napot – miközben ... hónapot ténylegesen – azaz összesen 10 évet 2 hónapot 27 napot hűségesen és ...n szolgált. Résztvett a ... hadjáratban, ... esztendőben.

Miután a ... törvényben előirt védkötelezettségének, mint bátor katona teljességgel eleget tett, saját kérésére a katonaság kötelekét elhagyja és jelen végelbocsájtó-levél által a nevezett védköteles minden kötelemének megfelelt.

Önkéntesként való felvételét (alkalmazását) nem javasoljuk.

Kitüntették a ...-el.

Az elbocsájtott Weinmann Imre örmestert különösen érdemesnek ajánljuk és netaláni saját kérelmét bármiféle alkalmazásra nézve pártoljuk.

Kiadva, Pardubitz 1859. november 30-án¹⁴

Ő császári-királyi apostoli Felsége valóságos lovassági ezredese, a Szt. Szaniszló Rend 2. osztályának lovagja, és a fenti ezred parancsnoka:

Baselli¹⁵

A védkötelezettség kitöltésének valódiságát ezen kiegészítéssel tanusítjuk, a fentnevezett ember sem hadirokkant-gondozásra, sem szolgálati-kedvezményre, avagy egyéb katonai javadalmazásra igényt nem tarthat, a herceg Liechtenstein Ferenc 9. huszárezred állományából 1859. december 1-vel törölve, és a hadsereg kötelekéből minden tekintetben, ahogyan más alattvalók és állampolgárok, alázatosan a polgári joggyakorlat fennhatósága alá lép.

Königgrätz 1859 december

(Pecset: Cs. kir. felülvizsgáló tábori-hadibiztoság.)

Baumeister biztos

Személy leírás.

Nevezett személy ... termetű, ... hajú, ... szemű, ... orrú, ... ábrázata, különös ismeretőjele ..., ... nyelve(ke)t beszél. Passzusával ...-ig ... tartozik jelentkezni.

Kiadva Szombathelyen, 1860 január 19 (14 ?)-én."

Ceruzával rájegyezve: 3091 Kőszeg...

Lila színű hosszúbélyegző:

A „Jubileumi Emlékérem a Fegyveres Erő számára"-val kitüntetett. Cs. és kir. 48. gyalogezred parancsnoksága. N. Kanizsa 1898. december

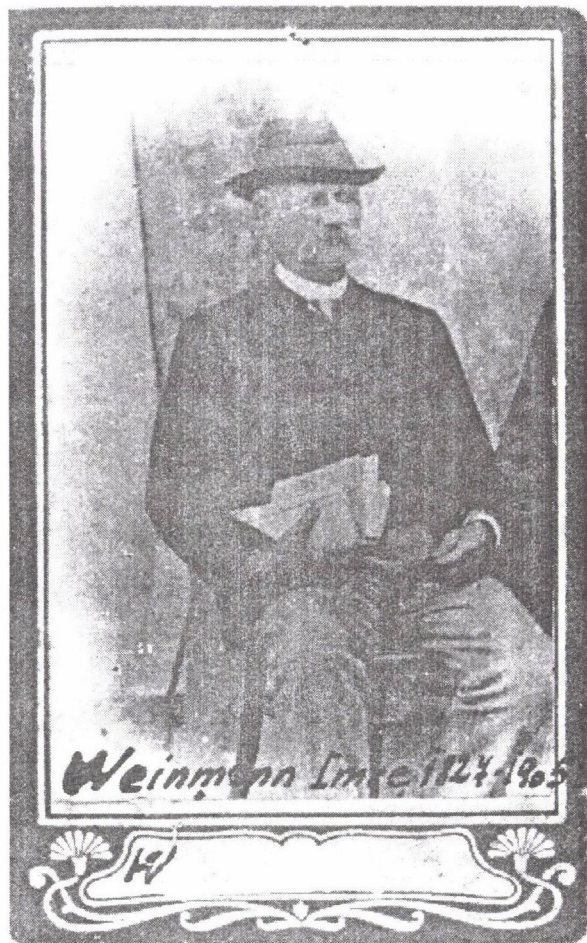
Pucmann őrgy.¹⁶

2424/905. M.E.H. (Ez az iratszám valószínűleg kapcsolatban lehetett Weinmann Imre halálával.)

4. Weinmann Imre fényképe a XIX–XX. sz. fordulójáról (9. ábra)

6,8×10,7 cm-es formátumú, kartonpapírra kasírozott fotó, amelyből a tulajdonképpeni kép csak 5,8×8,4 cm-es méretű. Széken ülve, fején puhakalap, kemény fehér inggallérral és mandzsettával, nyakkendővel, sötét mellénnyel és sötét kiskabáttal, világosabb nadrágban, jobb kezében aktacsomagot (iratokat) tartva ábrázolja a nagybajuszú, rövid, őszes hajú idős Weinmann Imrét. Alul: „Steegmüller. N.

KANIZSÁN” jelzéssel. A kép hátulján: „Stegmüller József Emő FÉNYKÉPÉSZETI MŰTERME NAGY-KANIZSA Fő út 3.” cégjelzés olvasható.¹⁷ A képen elől az alsó részen: „Weinmann Imre 1827–1905” felirat, fekete tintával.

9. ábra

5. Feljegyzés Weinmann Imréről, valószínűleg még 1905 előtről

Sárgásbarnára fakult, 21×34 cm-es formátum, többszörösen összehajtott, a hajtások mentén részben már szétszakadt papírlap. Rajta tintaceruzával az alábbi feljegyzés:

„Veinman (sic!) Imre, Calixt, Antal Ferencz Született Grobnik, Horvátország 1827 Junius 6 1848/49-es honvéd hadnagy

Szülei néhai Vaimann (sic!) Frigyes József János uradalmi pénztárnok Grobnik. néhai Pucha (vagy esetleg Pucher?) Francziska Vaimann Józsefné, Gróbnik

Házastársa Micsil...bbai Horváth Ágnes Mária.”¹⁸

A fenti együttest kiegészíti még Benke László tanító,¹⁹ nyilván az 1968-as gyűjteménybe kerüléskor gépelt 2 cédulája.

A. „Weinmann Imre 48-as honvédfőhadnagy, született: 1827-ben, meghalt: 1905-ben. A kaposvári gimn. és gazd. iskolából vonult be.²⁰ 1849-ben Aradon volt. Damjanich János családját istápolta.²¹ 1850-től a németek besorozták és elvitték 12 évre. Páhokon és Zalalövön gazdatisztként dolgozott.”

B., „Hogy került a múzeumba a leszerelési levél és a zászlódarabok? régóta tudtam, hogy nagyanyám kedves emlékeket rejt szekrénye fiókjában. Nem engedett ő senkit se hozzányúlni. Amikor két évvel ezelőtt beteg volt, akkor mondotta, hogy e féltve őrzött hagyatékot meg kellene tartani az utókor részére is és fél, hogy esetleg halála után elkallódik. Azzal küldte be az iskolai múzeumszobába, hogy itt lesz a legbiztosabb helye, mert itt minden régi emléket megbecsülnek.

Milyen csatákban vett részt? Dédapám 48-as honvédtiszt volt. Nagyanyám elmondása szerint Világos, Pákozdi csatákban vett részt.”

Továbbá ugyanezen cédula tartalmazza még a zászlókkal kapcsolatban fentebb már idézett szövegrészt is.

Miután tudtam, hogy Bona Gábor történész (Hadtörténeti Intézet, Budapest) évek óta gyűjti és feldolgozza a 48/49-es honvédtisztek életrajzi adatait,²² további információért hozzá fordultam. Kérésre 1994. március 30-i levelében az alábbi további adatokat közölte Weinmann Imréről. A szabadságharc kezdetén jurátus (ez egybevág az elbocsájtó levelében szereplő Student-tel) volt. Tizedesként, majd 1849. február 20. (január 1.)-től hadnagyként a 39. (győri) honvéd zászlóaljnál szolgált, amely a feldunai hadtesthez tartozott. Egy 1849. május 31-i kimutatás szerint még mindig hadnagy volt ugyanezen zászlóaljnál. A világosi fegyverletételi jegyzéken (1849. augusztus 13.) már főhadnagyként szerepel. 1849. szeptember 23-án közlegényként besorozták a cs. kir. 9. huszárezredbe. Később tizedes lett, de 1855-ben lefokozták. 1857-ben leszerelték.²³ 1890-ben a Zala megyei Honvédegylet tagjaként élt Zalamindszenten (ma Zalalövő).²⁴

A fentieket összevetve több ponton találunk eltérést Weinmann Imre életrajzi adataiban. A fentebb idézett feljegyzés alapján Grobnikban (Horvátország)²⁵ született, 1827. június 6-án. Fényképén szintén az 1827-es születési dátum szerepel. Obsitos-levele szerint viszont 1829-ben született Rohoncon, Vas vármegyében (ma Rechnitz, Burgenland, Ausztria). Bona Gábor – más katonai iratok alapján – szintén az 1829-es adatot ismerte. Véleményem szerint az 1827-es dátum a valószínűbb, mert ez hónapra, napra pontos.²⁶

Nem huszár – mint ahogyan fia rájegyezte az obsitos-levél hátuljára – hanem gyalogos főhadnagy volt 1848/49-ben. 1849-1859 között szolgált huszárként a cs. kir. hadseregben.

Alpári Mihály címere (1512)

Nem világos Bona adata, amely szerint 1857-ben leszerelték, hiszen láhattuk, hogy katonai végelbocsátó-levele 1859. novemberében (1860. január) kelt. Ha 1855-ben le is fokozták, később újra elérte ezt az altiszti rangot, sőt végül őrmesterként szerelt le. Bár ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy őrmesteri rangfokozatát szemmel láthatóan pótlólag – sötétebb tintával – de korabeli írásmóddal „szúrták be” obsitos levelébe.

Adatközléssel szeretnék rámutatni arra, hogy hazai gyűjteményeinkben – jelen esetben még egy ki-

csiny vidéki helytörténeti gyűjteményben is – napjainkig fellelhető számos értékes, közöletlen anyag. Ezeknek felkutatása és közreadása, bár valószínűleg lényegében nem változtatja meg a történelmünkről kialakult általános képet, mégis segít azt árnyaltabbá, pontosabbá tenni. Általánosítások, nagyobb lélegzetvételű feldolgozások és összefoglalások pedig csak a valóságnak megfelelő tények ismeretében készülhetnek.

Rainer Pál

IRODALOM:

Árkovics Istvánné–Csomor Erzsébet–Molnár András–Oláhné Szakály Gabriella: Az 1848–49-es szabadságharc zalai honvédeinek névtára. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Szerkesztő: Molnár András. Zalaegerszeg, 1992. „Zalai Gyűjtemény”. 33. (a továbbiakban: Árkovics–Csomor–Molnár–Oláhné i.m.)

Babucs Zoltán: Jászkun alakulatok az 1848/49-es magyar függetlenségi háborúban. Jászberény, 1995. „Jászsági Füzetek” 21. (a továbbiakban: Babucs i.m.)

Berkó István: A magyar huszárság története. A huszárság keletkezése, fejlődése, szervezete, hadjáratai, a jelenleg fennálló, valamint az idők folyamán feloszlott huszárcsapatok történetének leírása. Bp., 1918. (a továbbiakban: Berkó i.m.)

Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Bp., 1987. (a továbbiakban: Bona 1987.)

Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988. (a továbbiakban: Bona 1988.)

Ernst, Georg: Geschichte des k.k. Husaren-Regiments Fürst Franz Liechtenstein. Wien, 1862. (a továbbiakban: Ernst i.m.)

Illés József: A magyar címerek és királyi czim története 1804-től kezdve. Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIV. 6. sz. Bp., 1916. (a továbbiakban: Illés i.m.)

Kerekes Zoltán: Az Országos Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteménye – Die Fahnenammlung des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums. In: Az Országos Hadtörténeti Múzeum Értesítője – Bericht des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums 1. Bp., 1971. 72–160. pp. (a továbbiakban: Kerekes i.m.)

Kerekes Zoltán: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlói. „Hadtörténeti Közlemények” I. 1971: 611–648. pp., II. 1972: 286–335. pp., III. 648–684. pp. (a továbbiakban: Kerekes 1971.)

Makai Ágnes–Héri Vera: Kitüntetések. Bp., 1990. (a továbbiakban: Makai–Héri i.m.)

Mell, Alfred: Die Fahnen des österreichischen Soldaten im Wandel der Zeiten. Wien, 1962. Österreich-Reihe Bd. 174/176. (a továbbiakban: Mell i.m.)

Mikár Zsigmond: Honvéd névkönyv. Az 1848–49-iki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól. Bp., 1891. (a továbbiakban: Mikár i.m.)

Szerkesztőbizottság: Felszeghy Ferenc–Rátvay Imre–Petrichевич György–Ambrózy György. A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. Bp., (1943) é.n. (a továbbiakban: A rendjelek és kitüntetések)

Szerkesztette Csánki Dezső. Bp., Somogy vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. é.n. (a továbbiakban: Somogy vármegye)

Szakács Margit: Magyarországi fényképezés 1840–1920 – Ungarische Fotografen und Fotoateliers 1840–1920. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1983. Bp., 1984. 5–96. pp. (a továbbiakban: Szakács i.m.)

Thürheim, Alexander: Die Reiter-Regimenter der k.k. österreichischen Armee. I–III. Wien, 1862–1863. (a továbbiakban: Thürheim i.m.)

Tölgyesi József: Benke László. Veszprém, 1991. (a továbbiakban: Tölgyesi i.m.)

JEGYZETEK

1. Az anyag közlésre való átengedését Miklós Tamás történész kollégának, a gyűjtemény kezelőjének köszönöm.

2. Mell i.m. 43–45., 42–43. kép: 1773. M. gyalogsági zászló, 44–45. kép: 1773. M. lovassági standar.

3. A törzszászló (Leibfahne) az ezredek 1. századának a zászlója, egyben a főzászló (ezredzászló) volt. A közzászló (Ordinäre-Fahne) pedig az ezred többi századának zászlója. 1748-tól a gyalogezredeknel zászlóaljanként 2, 1751-től a huszárezredeknel escadrononként (2 századból állt) 1 zászló maradt. 1805-től a gyalogezredek már csak zászlóaljanként 1, a lovasezredek osztályonként 1 zászlót használtak. V.ö.: Kerekes i.m. 82, 90. p.

4. A 12-mezős pajzs címeri heraldikai sorrendben a következők: 1. Magyarország, 2. Spanyol-tartományok, 3. Csehország, 4.

Burgundia, 5. Ausztria-Lotharingia, 6. Toscana, 7. Erdély, 8. Milánó, 9. Mantua (?), 10. Leon (?), 11. Flandria (?), 12. Tirol.

5. Mell i.m. 46., 48. kép: 1792. M. gyalogsági zászló. Ugyanilyen típusú a cs. kir. 12. Nádor huszárezred egyik osztályzászlaja, amelyet Jászberényben, a Jász Múzeum őriz. Ltsz.: 61.65.1. v.ö.: Babucs i.m. 37–38. pp., a kötet borítóján a zászló színes rajza.)

6. Koncz Pál kollégám munkáját ezúton is köszönöm.

7. Pl. a 6., 9., 14., 18., 20., 37., 42., 62., 127. honvéd zászlóalj és a 16. huszárezred zászlóit v.ö.: Kerekes i.m. 114–115. pp.

8. Mell i.m. 37. p.

9. Kerekes 1971. 645–646. pp.

10. Az Osztrák Császárság 1815-ös közép címere: koronás, kétfejű sas, mellén a Habsburg-Lotharingiai-ház címerével, amely

alatt kívülről befelé az Aranygyapjas Rend, a Katonai Mária Terézia Rend, a Szent István Rend, majd jobbra a Vaskorona Rend, balra a Lipót Rend rendjelvénye helyezkedik el. A sas szárnyain és farkán jobbról balra az alábbi országok és tartományok címerei találhatóak: 1. Magyarország, 2. Lombard-Velence, 3. Alsó-Ausztria, 4. Erdély, 5. Morvaország és Szilézia, 6. Tirol, 7. Stayer és Karinthia, 8. Salzburg, 9. Galícia, 10. Csehország. A sas jobb karmában kardot és jogart, bal karmában országmát tart. V.ö.: Illés i. m.: 61. p., 19. ábra, Kerekes i. m. 92. p.

A végelbocsájtó-levelé kiadásakor (1859/1860) már az 1836-os közép címert használták. Ez annyiban különbözött az 1815-östől, hogy 11 országos, illetve tartományi címet tüntetett fel, a következő sorrendben: 1. Magyarország, 2. Lombard-Velence, 3. Illyria, 4. Erdély, 5. Morvaország és Szilézia, 6. Tirol, 7. Stayer és Karinthia, 8. Salzburg, 9. Alsó-Ausztria, 10. Galícia, 11. Csehország. V.ö.: Illés 71–72. pp., 24. ábra, Kerekes i. m. 92. p.

Így az 1859/1860-ban kiállított okmányt feltehetően egy korábban, 1815 és 1836 között használatos formanyomtatványra írták.

11. A hivatkozott törvény pontos megnevezését nem tudtam kiolvasni.

12. Az obsitos-levelé jobb alsó sarkában található négy betű talán a formanyomtatvány előállítójára utalhat.

13. A cs. (és) kir. 9. huszárezredet 1688-ban állították fel. 1918-ig állt fenn. 1849–1887 között ezredtulajdonosa hg. Franz Liechtenstein lovassági tábornok (1802–1887) volt, aki résztvett az 1848/49-es magyarországi hadjáratban is. Az ezred történetéről: Ernst i. m., Thürheim i. m., Berkó i. m. 93–102. pp.

14. A 9. huszárezred törzs-állomáshelye (Stabs-Station) 1854 márciusa óta volt Pardubicében. V.ö.: Thürheim i. m. II. 241. p., Berkó i. m. 101. p.

15. A 9. huszárezred parancsnoka 1859-től Wilhelm Baron Baselli von Süssenberg ezredes volt. Korábban a 11. Sándor württembergi herceg huszárezred alezredese volt. V.ö.: Ernst i. m. 224, 232, 335–338. pp., Thürheim i. m. 242, 309. p.

Az orosz Szt. Szaniszló Rendet feltehetően 1849-ben nyerve az orosz szövetségesektől. E rendet II. Poniatowsky Szaniszló lengyel király alapította 1765-ben. 1815-ben I. Sándor cár vette fel az orosz rendek közé, s mint ilyen 1917-ig létezett. V.ö.: Makai-Héri i. m. 61, 196–197. pp.

16. A nevezett kitüntetést 1898. aug. 18-án alapította I. Ferenc József császár és király, 50 éves uralkodói jubileumára. Csaknem minden tiszt és altiszt megkapta, aki 1848 óta katonai szolgálatot

teljesített. Vö.: A rendjelek és kitüntetések 414–415. pp., 37. tábla képe.

17. A fényképet nem sikerült pontosabban keltezni. Szakács i. m. 66. p. nem tud Nagykanizsán ilyen fényképészről. Ellenben Steegmüller (ezelőtt Würth G.) műtermét említi Szombathelyen (Kőszegi u. 13.) 1912-ben. Képünk mindenesetre 1905 előtt készült (ekkor halt meg Weinmann). Nyilván ezután költözhetett át Steegmüller Nagykanizsáról Szombathelyre.

18. Horváth Ágnes Mária nevének első tagja (előneve ?) olvashatatlan, mert a papírlap itt volt összehajtvva és elszakadt.

19. Benke László tanító, ny. iskolaigazgató (Bodvica, Somogy m. 1914. aug. 22.) életéről, tevékenységéről: Tölgyesi i. m.

20. A kaposvári állami főgimnáziumról: Somogy vármegye 289–291. pp. A Győr-Moson-Sopron megye Győri Levéltárában, a győri tankerület iratai között lévő kaposvári gimnáziumi anyakönyv másolatában, a szobajöhető 1836–1844 közötti időszak grammatikai osztályaiban azonban W. I. neve nem szerepel. (Sáry Frigyes főlevéltáros tudakozódásomra adott válaszelevele [1995. november 8.] alapján. Segítségét ezúton is köszönöm.)

21. Közismert lévén Damjanich tábornok eléggé vagyonos rokonsága (Csernovich familia, stb.) nem valószínű, hogy családja egy fiatal főhadnagy segítségére – ki rövidesen maga is kényszersorozott cs. kir. katona lett – szorult volna.

22. Bona 1987 és 1988.

23. Kriegsarchiv, Wien: Grundbuch 9. Huss. Rgt. 1850–1860. 1. Abgangklasse Heft 1. Seite 148. és 42. Lin. Inf. Rgt. 1841–1857. 1. Abgangklasse Heft 40. Seite 162. Magyar Országos Levéltár, Budapest: 1848/49-es Hadügyminisztériumi Általános iratok 1849. 1. 112. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest: 1848/49-es gyűjtemény 51. doboz 17. szám. Közlöny 1849. 36. szám. (Valamennyi hivatkozás Bona Gábor gyűjtése. Segítségét ezúton is köszönöm.)

24. Mikár i. m. 360. p., Árkovics-Csomor-Molnár-Oláhné i. m. 417. p.

25. Valószínűleg az egykori Modrus-Fiume vm., ahol több ilyen nevű község is létezett (ma Horvátország). A grobniki plébániára írt tudakozódó levelem – a címzett ismeretlen jelzéssel – visszajött.

26. Ugyancsak a grobniki születést valószínűsíti a rechnitzi r.k. plébánia – tudakozódásomra – 1995. október 16-án adott válasza. E szerint az ottani anyakönyvben előfordul 1810. november 12-én Vaiman Ferdinánd születése (szülők: V. Mátyás és Augustin Jozefia), Weinmann Imre azonban nem szerepel abban. Segítségüket ezúton is köszönöm.

ÁBRÁK

1/a. 1773. M. zászló töredékének előlapja Magyarország címerével (Rajz: Rainer Pál, Sári Jánosné).

1/b. 1773. M. zászló töredékének hátlapja Lotharingia címerével (Rajz: Rainer Pál, Sári Jánosné).

2. 1773. M. lovassági zászló (A. Mell után)

3/a. 1792. M. zászló töredékének hátlapja Szűz Mária alakjával (Foto: Nagyvári Ildikó)

3/b. 1792. M. zászló töredékének előlapja címerrészlettel

4. 1722. M. zászló töredékének elő- és hátlapja, restaurálás előtt (Rajz: Rainer Pál, Sári Jánosné).

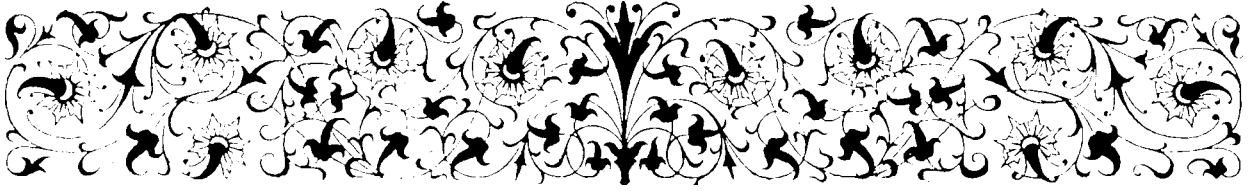
5. 1722. M. zászló töredékének elő- és hátlapja, restaurálás után (Rajz: Rainer Pál, Sári Jánosné).

6. 1792. M. gyalogsági zászló (A. Mell után)

7. Weinmann Imre végelbocsájtó-levelé, 1859–1860, előlap (Foto: Nagyvári Ildikó)

8. Weinmann Imre végelbocsájtó-levelének hátlaprészlete, a kitöltetlen személyleírással (Foto: Nagyvári Ildikó)

9. Weinmann Imre öregkori fényképe (Repró: Nagyvári Ildikó)

SERÉNYI MIHÁLY EPITÁFIUMA KASSÁN

A kassai Orbán-torony bejárata melletti bal sarok mögött szerény kivitélű epitáfium található másodlagos¹ helyen befalazva. A korábbi szakirodalom nem közli. Feltehetően újabban került ide. Szövege: HOC OPUS FECIT FIERI AD LAVDEM DEI ET IN SVAM PERPETVAM MEMORIAM GENEROSVS AC MAGNIFICUS DOMINVS MICHAEL SERIENI CAPITANEVS ARCIVII FYLEK ET ZENDERO AC SIBI SVBIECTARVM HOLLOKO SOMOSKO ET AYNACKO ANO 1600

A tizenöt éves háború idejében Hatvan vára 2-3 heti ostrom után a magyarok kezébe került 1596. szeptember 3-án, ekkor Serényi Mihály lett a kapitánya. Cinffer basa Makláról 1596. szeptember 11-én csapatot küldött Hatvan ellen, mire Serényi az őrséggel együtt elhagyta a várat.

Fülek török őrsége 1596. november 27-én megadta magát, másnap elvonult, ennek hírére a törökök kiürítették Szécsény, Ajnácskő, Somoskő, Drégely, Kékkő és Hollókő erősségeket.² Serényi Mihály ezek után lett füleki és szendrői főkapitány, valamint a szervezetenként alárendelt Hollókő, Somoskő és Ajnácskő kapitánya.

Neve elvéve szerepel a történeti irodalomban. Szalárdy János krónikája említi rokonait.³ Végrendeletében Bajony Zsófiáról, a feleségéről, akitől gyermeke nincs, Pál bátyjáról és annak Ferenc fiáról rendelkezett 1594. április 22-én Kerepesen, majd Bajony Zsófia és Serényi Ferenc unokaöccse részére új végrendelete készített 1599. február 15-én.⁴ Serényi Mihály feltételezhetően Kassán vagy környékén hunyt el 1600-ban.

Horváth Lajos

JEGYZETEK

1. *Wick Béla*: Kassa régi temetői, templomi kriptái és síremlékei. Košice, 1926. 173–174. pp.; Uő.: A kassai Szent Erzsébet Dóm. Košice, 1936. 391–393. pp.; Uő.: Kassa története és műemlékei. Kassa, 1941. 415–417. pp.

2. *Borovszky Samu*: Nógrád vármegye. Bp., é.n. 417. p.

3. *Szalárdy János*: Siralmas magyar krónika. Bp., 1980. 181., 511., 515. p.

4. *Károlyi Tibor–Géresi Kálmán*: A nagy-károlyi gr. Károlyi-család oklevéltára. I–V. Bp., 1882–1897. III. 491., 497. p.; Vö. még: *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1863. X. 158–159. pp.

A ROMÁN KORI SELLŐ MEGJELENÉSE A KÖZÉPKORI HERALDIKÁBAN ÉS IKONOGRÁFIÁBAN

Részletek egy kutatás történetéből

Talán már 25 éve, hogy tünődve álltam a Vármúzeumban egy Zsigmond-korabeli csempe előtt (1. kép), amely egy halakat tartó és lábai helyén velük egyesülő figurát ábrázolt, amikor mellém lépett egy úr. Elnézést a zavarásért – mondta –, de látom, hogy érdekli ez a különös elképzelés. Engem is érdekel, de nem találok rá magyarázatot a művészettörténetben. Vajon ön tud-e valamit ennek értelméről? – Sajnos én sem tudok róla semmit sem, – válaszoltam – legfeljebb csak sejtem, hogy valamiféle szekta vagy társulás jele lehet. Bár úgy rémlik, mintha már láttam volna valahol. Talán a korai heraldikában, de nem foglalkoztam vele, és így e pillanatban nem tudom, hogy hol.

– Igaza van, talán éppen a heraldika fejtí meg ezt a rejtélyt! Mindenesetre arra kérem, ha valaha is nyomára találna, úgy értesítsen. – Ezzel átadta a névjegyét és elköszönt. Fügedi Erik volt, a történész.

Fügedivel való találkozásom után 11 évig foglalkoztam ezzel a figurával. Igyekeztem ősi kultúrákból megközelíteni formai összetételében, értelmezésében, majd szimbolizmusában. A keresztény kultúrában feltehetően a XII–XIII. században tűnt fel először és kőbe faragott alakját főképp a román kori egyházművészet őrzi. Így arra az álláspontra helyezkedve, hogy minden kort csak saját, egyéni gondolatvilágából lehet megérteni, sőt csak saját ismeretei alapján szabad elbírálni, én a román kori egyháztudományt és ikonográfiát tekintettem a figura megítéléséhez elsődleges forrásnak.

Kutattam belföldön, külföldön, érintkezésbe léptem külföldi szakemberekkel, összegyűjtöttem több száz rajzot, képet és így már rendkívül nagy anyag állt rendelkezésemre. A 70-es évek materia-

lizmusában azonban az egyházi misztikum, ikonográfia és vallástörténet, párosulva a heraldikával még túl korai kutatási területnek bizonyult, ezért 1981-ben kénytelen voltam munkámat félretenni. Az élet útjai azonban kiszámíthatatlanok és más irányú kutatások során, sok év eltelte után, a heraldika nyomán rátaláltam azokra a tényezőkre, amelyek a meghatározottabban igazolják, hogy e teljesen absztrakt figura a román korban mindenképp az egyházhoz kapcsolódó jelenség: tehát szimbólum, jel vagy titkos utalás volt.

1. kép. Zsigmond-korabeli csempe
(Budapesti Történeti Múzeum, Holl Imre nyomán)

A két halhoz kapcsolódó „női hibrid” elnevezése körüli problémák

E rejtélyes figura állandó szereplője a román kori művészetnek és jellemzője, hogy kőbe faragva csak megszentelt helyeken, templomokban, kolostorokban, sírhelyeken található, de hasonló felfogásban jelenik meg a heraldikában, úgyszintén a filigránok között is. A XVII. századtól kezdve azonban mint érthetetlen, mégis dekoratív kuriozitás eltűnik a giccs világában. Mivel értelmét teljes homály fedte, az utókor, halakhoz való kapcsolata révén, a „szirénnek” nevezett hal és madárhibridek közé sorolta, s így felruházta őt a szirének minden ódiúmával. Ennek értelmében a művészettörténetben mai napig is „szirénként” szerepel, holott valószínűtlen, mozgásképtelen mivoltában, – ellentétben a támadó vagy védő, állandó mozgásban lévő halhibridekkel – csak lebeg egy meghatározatlan közegben. A „sellő” elnevezés a heraldikából ered és ezt alkalmazta *Holl Imre* is a Zsigmond-korabeli csempén látható figura meghatározásánál. A német heraldikában szintén megtalálható a „die edlen Nereiden” megjelölés.

Eredetileg mind a sellő, mind a csábító szirén alakja Homérosztól származott, aki a sellőkben az égi vizek felett lebegő, inkarnálódásra váró lelkeket képzelte el. A XX. században a művészettörténet a kéthalfarkú figura megjelenését általában a XII–XIII. századba teszi, míg *P. Rossi*: *Syrènes antiques* című tanulmányában¹ a következőképpen pontosítja ezt a kérdést: „A XII. század második felében teljes változás áll be. A „femme oiseau”, tehát a madárhoz kapcsolódó női alak átalakul és „femme poisson”, halakhoz kapcsolódó figurává válik.” Rossi megállapítása azért is reális, mert eltekintve minden más feltevéstől, a szárnyaló nő szerepét a kereszténységben már az angyalok töltötték be.

A kéthalfarkú sellő viszont mint különböző lények kereszteződése, titokzatosságában felsőbbrendűsége utal és *Olivier Beigbeder* magyarázata szerint a görög „Symbolon” szó belső értelméhez társul, ami az absztrakt mivoltot egy már létező jelének vagy képének tekinti.

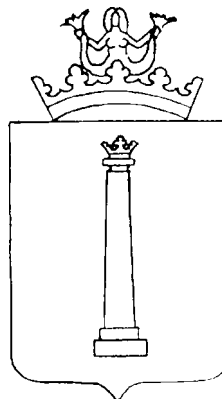
Tanulmányomban ez a rejtélyes figura, minden mástól való megkülönböztetés érdekében „románkori sellő” néven szerepel. A művészettörténet világirodalmában azonban változatlanul a „szirén” gyűjtőnév kíséri mind az egy-, mind a kéthalfarkú jelenséget, csak a XX. század második felében észlelhető bizonyos óvatosság ezzel kapcsolatban. A közös név azért

is érthető, mert a kéthalfarkú figura értelmét nem ismerve, nem találtak rá más, megfelelő nevet. Az angol nyelvben csak „siren” és mermaid” elnevezéssel, a franciáknál „sirène”, „femme à queue de poisson” vagy „à deux queues de poisson”, majd „triton” meghatározással találkoztam. A német nyelv alkalmazza a legtöbb kifejezést: „Nereide”, „Melusine”, „Sirene”, „Meerfrau”, „Meerweibchen”, „Triton”, „Tritonenweibchen”, – néha „zweischwänzige Sirene”. A magyar nyelvben mint „hableány”, „sellő”, „szirén”, majd „egy-, vagy kéthalfarkú szirénként” szerepel.

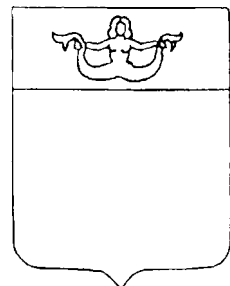
Célkitűzésem, hogy kiszabadítsam a „román kori sellőt” az általános gyűjtőnév zárt keretéből és megpróbáljam megközelíteni románkori értelmét.

Sellő a korabeli olasz heraldikában

Kutatásaimat valóban a heraldika irodalmában kezdtem el, mégpedig a Zsigmond-korabeli sellőből kiindulva, a Richenthal-féle, a konstanzi zsinatra vonatkozó krónikában. A pajzstartó angyalok utáni kutatásaim közben ott találkoztam eredetileg is e különös figurával, mégpedig *Zaldachie* királyi hercegének címerében. A Krím-félszigetről származó tatár herceg *Colonna* bíboros kíséretéhez tartozott a konstanzi zsinaton (1414–1418) és pajzsán egy tunikaszerű öltözékben ábrázolt, két halat tartó sellő volt látható.² Ez a kép vezetett az olasz heraldikához, ahol az *Avogadro di Verona* család és a *Colonna* hercegek³ címerében (2–3. kép) (XII–XIII. sz.) szembe találtam magam ugyanevvel a figurával, ami lényegében arra vallott, hogy a román kori sellő, pozitív értelemben vett, megkülönböztető jel lehetett.

2. kép. Colonna di Roma család címere

3. kép. Avogadro di Verona család címere

A szakirodalom részletesen foglalkozik a „colonna” (oszlop) szerepével a hercegi címerben, de a sellőt nem méltatja. Egyedül *Th. Bernd* jegyezte fel „*Ios.de Aviles: Ciencia heroyes, Barcel. 1725*” nyomán, hogy a „*Meerweibchen*” először a pajzson szerepelt, de az oszlop idővel kiszorította a helyéből és így föléje került.

Emberközélbe csak a heraldika hozta a sellőket, mert kőbe vésvé csak a „kövek kiáltanak” anélkül, hogy elárulnák a figurák mibenlétét. A heraldikában azonban a címerviselő után lehet következtetni a motívumok értelmére. A Colonna hercegek például évszázadokon át magas egyházi rangokat viseltek, a szintén olasz Avogadro di Verona család tagjai pedig mint az egyház tanácsadói és jogásza szerepeltek. Az egyházra való hivatkozás tehát az ő történelmi szerepük alapján logikussá válik. A Colonna bíboros kíséretében álló Zaldachie királyi hercegének címere pedig rangjától eltekintve, keresztény mivoltát és egyházhoz való tartozását jelzi (4. kép).⁴

4. kép. Zaldachie királyának fia ezt a figurát viseli pajzsán, amikor Colonna bíboros kíséretében részt vesz a konstanzi zsinaton

A korai olasz heraldikában még egy rendkívül érdekes sellő szerepel: a „*Sirena Partenope*” a nápolyi Capodimonte múzeumban. A figura egy archaikus majolika edényen látható. (5. kép) Köldöke alatt *I. Anjou Károly*, nápolyi király címérét viseli, míg a háromágú, feltehetően delfin farkakon a Monaldeschi di Orvieto család címerei szerepelnek. A múzeum leírása szerint az edény 1270-ből származik, *David Whitehouse* pedig az olasz majolikáról írt tanulmányában⁵ *I. Lajos* neve mellett az 1208-1273 évszámokat tünteti fel. Az a legkorábbi olasz majolikák közé tartozik és a sellő ezen mint a pajzstartó angyalok

előfutára mint királyi címertartó, de mindenképp megkülönböztető jelként szerepel, sőt valószínű, hogy az egyházhoz tartozásra, vagy az egyház védelmére utal. Az edényen a sellő körbe zártan, tehát medalion formában mutatkozik, ami épp úgy értelmezhető művészi dekorációnak mint a középkori egyházszenbolizmus jelének.⁶

5. kép. „*Sirena Partenope*” Monaldeschi di Orvieto család címérével, 1270 (Museo di Capodimonte, coll. De Cicco, Nápoly)

I. Lajos nápolyi király és Colonna bíboros (a későbbi *V. Márton* pápa) sellőhöz fűződő címerei alapján logikusnak tűnt, hogy a figura értelmét vagy keletkezését a XII. és XIII. század egyházi irodalmában kutassam, így jutottam arra az elhatározásra, hogy a megoldást a *Patrologia Latina* latin szövegében fogom keresni.

Itt találtam rá *Hildegard de Bingen* látomásaira.

Vízjelek

A korai olasz heraldika emberközélbe hozta a román kori sellőt, amennyiben viselőjéről következtetni lehetett a sellő kitüntető szerepére. A korai olasz vízjelek azonban ennél még többet árulnak el: az egyház

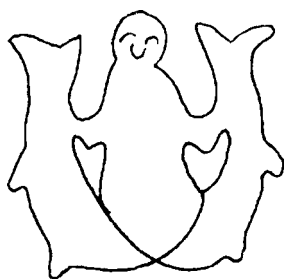
filigránjaiban ugyanis tisztán és világosan kirajzolódnak a románkori sellő körvonalai.

Az egyházi származás ezáltal bizonyítottnak tekinthető, amint a kéthalfarkú figurák, különféle formájú koronákkal vagy hatágú csillaggal (8/b kép), majd püspökkalappal, latin vagy Szent-András kereszttel (8/a. kép) fejük felett, jelzik a papír finomságát és annak egyházi származását.

A legkorábbi vízjelek Olaszországban jelentek meg 1292–1320 között. Az első olasz sellő viszont 1361-ből (6. kép) Trevirából származik, Spanyolországban pedig Barcelonában, 1364-ben (7. kép) jelentkezik először. *Ch. Briquet* (*Les filigranes*. 1907.) és *Bofarull y Sans* (*Animals in Watermarks*. 1959.) művei szerint, akik a sellők egész sorát mutatják be a filigránok között. Kuriozitás, hogy Bofarull a sellőt az állatok között tartja nyilván.

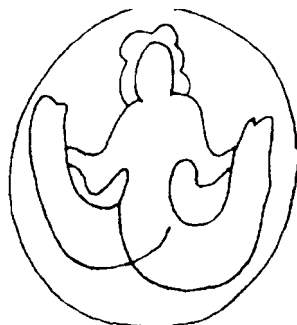
6. kép. Filigran Trevirából, 1361
(Briquet No. 13863. nyomán)

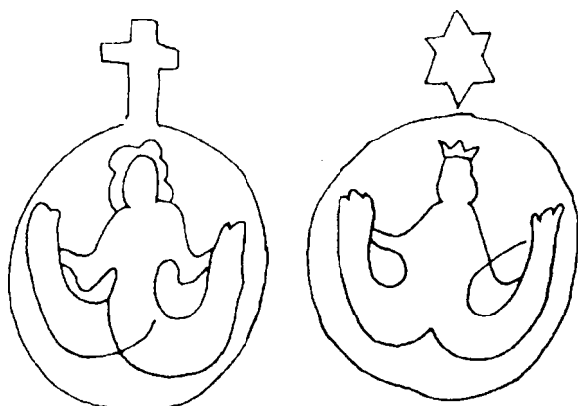
7. kép. Barcelonai filigran, 1364
(Bofarull y Sans. No. 7615. nyomán)

A XVI. századtól kezdve az olasz filigránok között a sellők körbe zártan is mutatkoznak és ebben az esetben a csillag, a korona vagy a kereszt a kör felett foglal helyet. A kör az ikonográfiában Isten jelenlétét jelzi, de gyakorlatias észjárással fel lehet tételezni, hogy ebben az esetben valószínűleg a papír finomságáról van szó. Példa erre a Monasterio de Santa

Maria de Melioratoban az 1513-ból származó körbe zárt sellő (No 630.), amelynél a papír finomságát a szerző, *Bofarull y Sans* külön kiemeli. (8. kép)

8. kép. 1513 Bofarull y Sans, No. 630 nyomán

8/a kép. 1537 No. 13898 nyomán 8/b kép. 1566 No. 13901 nyomán

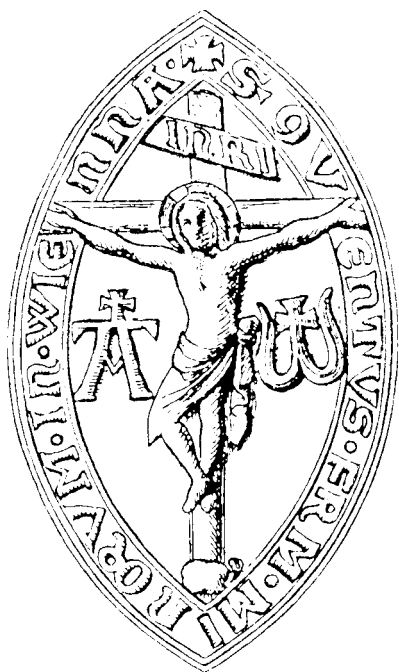
Bár nem tartozik a kéthalfarkú sellő kategóriájába, mint érdekességet említem meg, hogy a francia filigránoknál inkább profilban ábrázolt, egyhalfarkú sziréneket alkalmaztak, aminek jellemző példája a St. Saveur-le-Vicomte, 1432-ből származó delfinfarkú figurája, amint kereszttel a fején tükörbe néz. Az ikonográfiában a tükörben való szemlélődésnek külön jelentősége van.

A korai olasz heraldika és vízjelek tanulmányozása után meggyőződésemmé vált, hogy a román kori sellő, a korabeli ikonográfiával szoros kapcsolatban áll, de hogy lényegében mit jelent, hogy mit képvisel, arra még nem találtam meggyőző magyarázatot. Az sem volt eldönthető, hogy vajon szimbólumnak, vagy jelnek kell-e tekinteni. Mert a szimbólum és jel között – legalábbis az én felfogásom szerint – árnyalati különbség van. A szimbólum mint kép, valakit

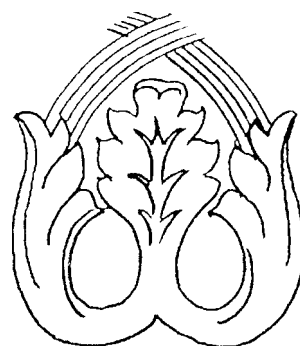
vagy valamit képvisel. A jellemző vagy a méltó fogalma a szimbólumnál szinte kötelező kritérium. A jel viszont csak utal valakire vagy valamire, tehát szabad és kötetlen. A jel, felfogásom szerint, egy „idea” és ebben az esetben elszakadhat a természetes ábrázolástól, feloldódhat a nemlétezőben, az absztraktban vagy a valószínűtlenben. Mind a román kori művészetet, mind a kéthalfarkú sellőt, ebben a felfogásban igyekeztem megközelíteni és menetközben mindinkább megerősödött bennem az a feltevés, hogy a kéthalfarkú sellő, irreális megjelenési formájában, csak egy „jel” lehet...

A román kori sellő megjelenésének változatai

A korai címerekben és filigránokban megjelenő sellők egytől egyig mind omega formájúak voltak és egyházi kapcsolatuk szinte természetesnek látszott. Az omega mint szimbólum a „véget”, a halál utáni állapotot jelzi és a túlvilágra utal. A román kori művészetben előfordulnak olyan omegák vagy omegát utánzó ornamentumok, amelyekre egy keresztet helyeztek el. A kereszttel bővített omega viszont pontosan megadja a sellő vázát. (9–10.kép)⁷

9. kép. Minorita pecsét 1459-ből

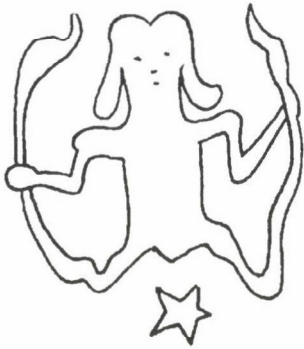

10. kép. Középkori pecsét ábrája a trieszti dómban

Tíz éven át kerestem azt a szót vagy feliratot, ami a sellő jelentését minden kétséget kizáróan megadná. A XVI. századig legalább kétszáz sellővel találkoztam, anélkül, hogy bármelyik is viselt volna valamiféle utalást, évszámot vagy nevet. Csak topikus helyzetük utalt felsőbbrendűségükre, mint ahogy az például az otrantói padlómozaikon (Apulia 1163–1165) látható. Itt a világ- vagy életfa „más” világba nyúló legmagasabb során egy könnyező sellő foglal helyet. Koronája nincs, két hajfonata hosszan lenyúlik. Felső teste mezítelen, deréktől pikkelyek borítják. Egyik oldalán az oroszlántrónján ülő Salamon király, másik oldalán egy griff szerepel. Ez utóbbi oroszlán és sas összetételében Krisztus földi és égi mivoltának jelképe. A sellő felett egy hal, a griff felett a „pasca” felirat látható. A sellő, éppen úgy, mint az ott feltüntetett számtalan figura, körbe zárt.

A kőbe faragott egyházművészet vonalán folytatott kutatás közben jöttem rá arra, hogy nincs két egyforma sellő, variációinak száma szinte felmérhetetlen. Közös vonásuk a hatalmi póz, amint magasra emelik a fejjel lefelé lógó halakat. *Baltrusaitis* a legősibb kultúráktól kezdve mutatja be azokat a figurákat, amelyek tárt karokkal emelnek farkuknál vagy lábuknál fogva állatokat mint hatalmuk jelképét. (11–13. kép)

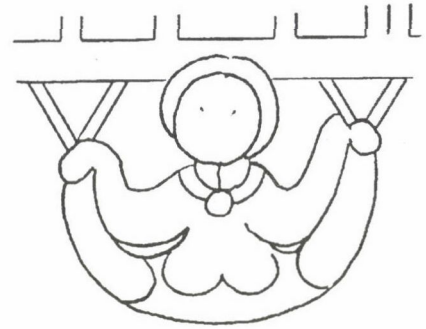
A megszentelt helyeken megjelenő korai, első sorban román kori sellőket különbözőségük és egyéni jeleik mellett több nagy csoportba lehet besorolni. Az omega formájúakra az a jellemző, hogy a halak már egyesültek a figura testével, vagy ágyékukhoz görbülten jelzik erre vonatkozó szándékukat, amint körívben, fejjel lefelé, a lábak helyére illeszkednek. Vannak líra formájúak,⁸ ahol a halak a felsőtest alatt egymásba folynak és körívet képeznek. Láttam számtalan olyan figurát, amely ugyan követi egy bizonyos

11. kép. Két farkot tartó figura egy archaikus pecséten, alatta aszimmetrikus Venus-csillag (Baltrusaitis, J.: Art sumerien, art roman.Paris, 1934. fig. 19/a Louvre.)

12. kép. Shubead Ur királynőjének hárfáján látható motívum Szumér, 3000 Kr. e. Hatalmi póz. (Bernheimer, R.: Romanische Tierplastik. München, 1931. 67. sz.)

13. kép. Termékenység istennője Egyiptom, Ahnus. „Nischenbogen” (Bernheimer nyomán)

csoport körvonalait, de ugyanakkor derékban el van vágva. Léteznek delfin- vagy halfarokkal rendelkező sellők, megjelennek ruhában vagy anélkül, sugárövével vagy kis szoknyával. Külön nagy csoportot képeznek a koronázott vagy fedetlen fejű, a rövid vagy hosszú hajú figurák. Mindezen csoportokon belül számtalan egyéni tulajdonság észlelhető rajtuk, mint például a hátrafordított fej vagy az elfordított kéz. A fantázia kiapadhatatlan, de az ikonográfiában mind ezekre megtalálható a megfelelő válasz.

E figurák mélyebb értelmének megértésére – hangsúlyozva, hogy kutatásom kizárólag a XVII. század előtti művészetet érinti – szeretném bemutatni azt a kőbe faragott figurát, amelyet a korai sellők százakra tehető társadalmában a legszebbnek és főképpen a legtitokzatosabbnak tartok. A líra formájú sellő St. Dié katedrálisában (Vosges) látható⁹ (14. kép) és engem főképp szokatlanul hosszú, férfias feje érdekelt, mert szinte idézte a zsidó „long visage”, ill. a „Néant” (nem élő lény vagy a nemlétező nagyság) elképzelést. A köldök alatti napszimbólum egyiptomi emlékanyagra utal: Jung, C. G. publikálja ugyanezt a formát a Kr. e. IV. századból „Tutankhamon is dominated by a sun disk” felirattal.¹⁰ Az aurora 17 sugárból áll, ami Szent Melito (II. század) szerint a legnagyobb tökéletességet jelképezi, mert ebben a számban a 10 törvény a Szentlélek 7 kegyelmével párosult. A figura jobbkezeiben tartott farokvég 9 rovátkát tartalmaz, a balkezeivel emelt pedig 12-t. Míg Szent Melitonál a „9” az angyalok rendjét vagy hazáját jelképezi, addig a zsidó tradícióban az alsó vizeket, a menyeyei óceánt, a Hayottok, (angyalszerű, vízben úszó

14. kép. Számmisztikát jelző román sellő. St. Dié. Cathédrale, Vosges.

lények) birodalmát jelenti. A „12” általában az egyházra utal.

Ez a különös sellő nem hagyott nyugodni, így képét a 70-es években megküldtem a leghíresebb francia szimbólumkutatónak, Olivier Beigbedernek, akivel már levelezésben álltam, kérve az ő értékelését. Beigbeder három egymást követő levélben reagált kérésemre.

Véleményének lényege az volt, hogy a figura a túvilágra jutott, utolsó ítélet előtt álló, már angyalokhoz hasonló nemtelen lényt jelképez, aki a feltámadásra vár. A pikkelyes test a végtelenre mutat. A figura mellén lévő körök hold jellegre, a derék alatti körök nap jellegre mutatnak. Ha ezeket köldökön át összekötjük, úgy kialakul a keresztződés „X” jele, ami túvilági létre vall. A fark végződésébe beépített számok meggyeztek Szent Melito teóriájával. A napkorongban lévő 3-at és a sugarakban rejlt 17-et viszont összeadta és az így adódó huszat 2×10 -nek, vagyis „két út”-nak értelmezte (ezt rajzban is felvázolta), amit úgy is fel lehet fogni, mintha a figura még a válaszüton állna ég és föld, megdicsőülés vagy elkárhozás között. Külön felhívta figyelmemet az „X”-hez és a „tetramorph”-hoz kapcsolódó számmisztikára is.

E figurákban feltételezett ikonográfiának, szimbolizmusnak és misztikumnak megfejtése ma már szinte megoldhatatlan feladatnak tűnik azért, mert a XII–XIII. században a vallásos felfogás egy szimbólumokba rejtett, túvilágba vetített hitet képviselt, a XX. században viszont Isten és az egyén közötti kapcsolatot jelenti. Míg a XII. században a sellő minden valószínűséggel az egyház jelének tekinthető, addig a XX. században Beigbeder – nagyon sok analógia mellett – egy „lény”, egy egyéniség lelkét látja benne a túvilágon.

A svájci Szent Urban cisztercita kolostor XII–XIII. századból származó egyedülálló, reliefes téglanyagát *H. Hammann* kutatásai hozták napvilágra, hangsúlyozva, hogy az ott előkerült számtalan, de szokatlan hibrid figura értelme még ismeretlen. A sellők itt a legkülönbözőbb pózban, ruhával vagy anélkül, koronával vagy fedetlen fővel, más és más attribútumokkal, más és más hibridfigurák társaságában mutatkoznak. Van egy közös tulajdonságuk: bár nincs lábuk, mégsem egyesülnek a halakkal.

Az egyik 1275-ből származó „modellen” (öntőformában) (15. kép) egy olyan körbe zárt, koronás sellő látható, amely lábai helyén lefelé görbülő halakat emel. Alteste hiányzik, a halak a három hegyben végződő szoknyájához illeszkednek, de éppen úgy, mint a kolostor többi figurájánál, nem egyesülnek vele.

A mintegy emblémába zárt figurát egy felirat keregetezi: *Ego diligentes me diligo – szeretem azokat, akik engem szeretnek*. Ebben az egyetlen sellőhöz fűződő mondásban – az Ószövetségben Salamon példabeszédei között szerepel (Péld. 8/17) – sajnos nem találtam utalást a sellő értelmére. Annál nagyobb volt meglepetésem amikor tudomásomra jutott, hogy *Rudolf Schnyder* (a zürichi Schweizerische Landesmuseum

konzervátora), az emblémát Szűz Mária allegóriájának, vagy szimbólumának tekinti. Felvettem a kapcsolatot Schnyderrel, aki kérdéseimre, hogy állítását mivel lehet bizonyítani, nagyjából azt válaszolta, hogy ő a felfogását az adott körülményekre és saját tapasztalataira építi, a cisztercita rend pedig ezt az értelmezést szívesen fogadta. Másrészt ő ezt kizárólag erre az egy emblémára vonatkoztatja és más figurákra ezt nem állítja. Bizonyíték tehát ezen a vonalon sem került elő, csak feltevés és spekuláció. Mivel Szűz Mária, vallásban való szerepétől eltekintve, történelmi személy, ezért véleményem szerint elképzelhetetlen őt lábak nélkül, halakkal kombinálva, hibrid formában aposztrofálni. Az egyházi viszont egy fogalom, amelynek elképzelése vagy jele nem zárja ki az absztrakt, a valószínűtlen vagy a természetellenes ábrázolást.

15. kép. A Schnyder által bemutatott „Szűz Mária Medaillon”

Schnyderrel való kapcsolatfelvételem mégsem volt eredménytelen. A Landesbibliotheknek talán feltűnt, hogy valaki a vasfüggöny mögött kutatja egy hajdani svájci kolostor művészetét, és a svájciak részéről mindenkor tapasztalt udvariassággal, 1981 után, megküldte nekem a wettingeni cisztercita kolostor – nyilván akkor megjelent – emlékiratából kimásolt, sellőt ábrázoló címer történetét. A wettingeni kolostorcímer története teljesen új fordulatot jelent a sellő értelmének megközelítésében. Így került sor arra, hogy ennyi év után újból foglalkozzam a sellő figurájával és ha most sem találnék megértésre elmélettel, legalább szeretném felhívni rá a figyelmet.

Sellő a cisztercita kolostorok heraldikájában

A wettingeni cisztercita kolostor, a „Monasterium Maris stellae” szoros kapcsolatban állt Szent Urban kolostorával, a „Monasterium Beatae Virginis sanc-

te Urbano"-val és mindkettőt Szűz Mária tisztelete jellemzi. A cisztercita rendnek – a feltevések szerint – egyedülálló és sajátos képtradícióra felépített ikonográfiája volt, amelyben összefolyt a realitás a misztikummal. Erre mutat az egyetlen, 1270-ből fennmaradt mintakönyv is a Rein kolostorban (Steiermark), amiben tudomásom szerint a sellő nem szerepel. Látható viszont egy korabeli hímezésen, amely Citaux-ból származik és ma Párizsban (Musé Cluny, Acqu, 1852, Baudot) őrzik.

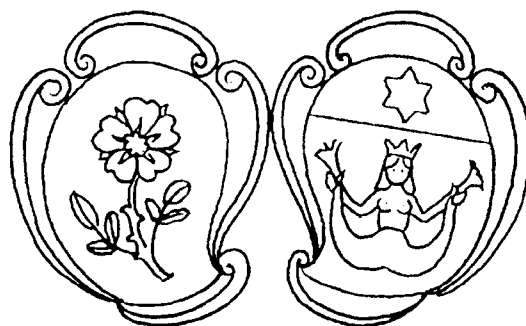
A sellőnek rendkívül nagy szerepe van a cisztercita szimbolikában és így a cisztercita heraldikában is.

Úgy tűnik, hogy a wettingeni kolostort még 1227 előtt alapították, de a „Stella maris” nevet csak 1230 és 1246 között alkalmazták. Valószínű, hogy e névhez kapcsolódva vette fel a csillagot címerébe, ami Szűz Máriára utal. *Hieronimus* a Mária nevet ugyanis a tenger csillaga kifejezésből vezette le (Mat. op. III. 92) és éppen így nyilatkozott *Clairvaux-i Szent Bernát* is (MPL 183, 70). A kolostorhoz egy legenda fűződik, miszerint Heinrich von Ruppesswill lovag, a Szentföldről hazatérve, a tengeren nagy viharba került és akkor megfogadta, ha megmenekül, kolostort épít Szűz Mária tiszteletére. *Kassian Haid* apát azonban helyesbíti a legendát és leírja, hogy a Ruppesswill házaspár gyermektelen volt és ezért az asszony, Anna von Homburg, emléküik megőrzésére alapította a kolostort.¹¹ 1227-ben a házaspár a Szentföldre távozott, ahol a feleség 1230-ban meghalt és Ruppesswill visszatérve valóban csodával határos módon menekült meg a tengeri viharban. Megövezvegyűlten szerzetes lett a wettingeni kolostorban, – amelyet még felesége alapított – és 1246-ban ott is halt meg.

A kolostor ezek szerint eredetileg a Monasterium Wettingen majd a Monasterium Maris stellae nevet viselte, de mindkettőt jóváhagyatták a pápával. Ennek megfelelően alakult ki címerük is: a pajzs két részre osztott, a nagyobb alsó mezőben kék alapon a sellő, arany koronával a fején, a felső vörös mezőben arany csillag. E címer alapján vésték előbb a kolostor pecsétjét, amelyen szintén sellő és csillag szerepel (16. kép), majd a konvent pecsétjét, amin viszont a trónoló Szűz Mária karján a kisded Jézussal látható.

1435-ben azonban *Rudolf Wülflinger* apát is felveszi a sellőt címerébe. Itt játszik közbe a történelem, mert ahogy előzőleg szó volt róla, a román kori sellő a konstanzi zsinaton már szerepelt az Ottone Colonna bíboros (később V. Márton pápa) kíséretében járó tatár herceg címerében, sőt látható a Colonna család címerében is. Mivel a kolostornak rendkívül fontos

volt mind az egyházi, mind a világi védelem – a halpár ezt a két hatalmat is szimbolizálta – valószínű, hogy az apát a konstanzi zsinaton tapasztaltak alapján választotta ezt a figurát. A zsinat világi feje Zsigmond király és császár volt. Talán az sem érdektelen, hogy ekkor készült az a csempe (ld. 1. kép), amelynek figurájából indult ki több mint 10 éves kutatásom.

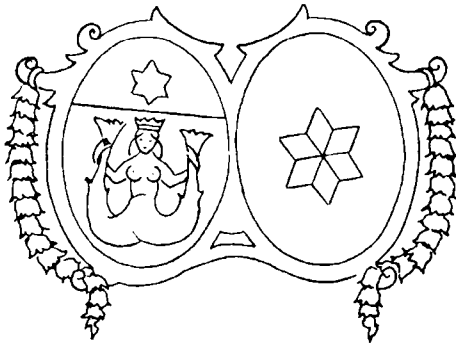

16. kép. A két címer, mely a wettingeni kolostor topográfiája felett látható¹²

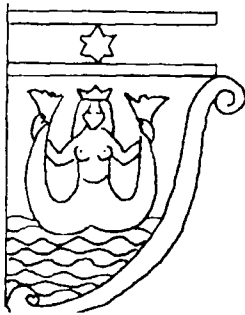
Az irodalom szerint,¹³ amikor a XV–XVI. században a kolostort minden oldalról veszély fenyegette, címerébe egy jelmondat is került: *Non mergo* – nem süllyedek el, ami szintén a két halat tartó pikkelyes sellőre vezethető vissza.

A wettingeni kolostor további története egy újabb lépcsőfokot jelentett a román kori sellő kutatásában. Amikor a kolostort megszüntetik és a ciszterciták 1854-ben, Mehrerauban új rendházat alapítanak, a kolostor neve Neu Wettingen, illetve Wettingen-Mehrerau lett, de megőrizte a sellőt címerében. Kutatásaim ezeketán a *Siebmacher-féle Wappenbuch*-ban folytattam a *Seyler-féle KLÖSTER* címszó alatt (I. Band. 5. Abt. II. Reihe). Az 1882-ben megjelent munka sorra megadja a wettingeni adatokat, amelyeket Wettingen-Mehrerau priora, *Rudolf P. Willi* bocsátott rendelkezésre. (17–21. kép) Eszerint a rend címere a koronás sellőt ábrázolta, viszont egyes pecséteken csak a tenger csillagát alkalmazták. A két motívum végül is együttesen szerepelt. Az ismertetés külön kiemelte, hogy a XVIII. századtól a sellő – amelyet a XIX. század felfogásának megfelelően – szirén név alatt aposztrofál – vörös ruhában jelent meg a címerben. (A vörös ruha majd Hildegard látomásában talál magyarázatra.)

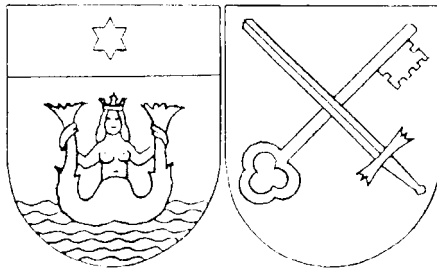
A reformáció után az apátok két pecsétet használtak. A kisebbiken csak családi címerük szerepelt, „mit Inful und Stab”, tehát mitrával és bottal a pajzs felett. A nagyobbikat 4-5 mezőre osztották és ebben

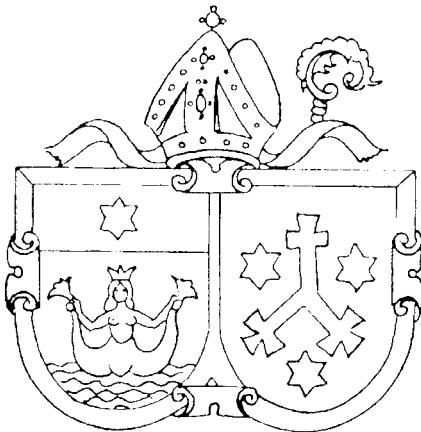
17. kép. Wettingen Convent

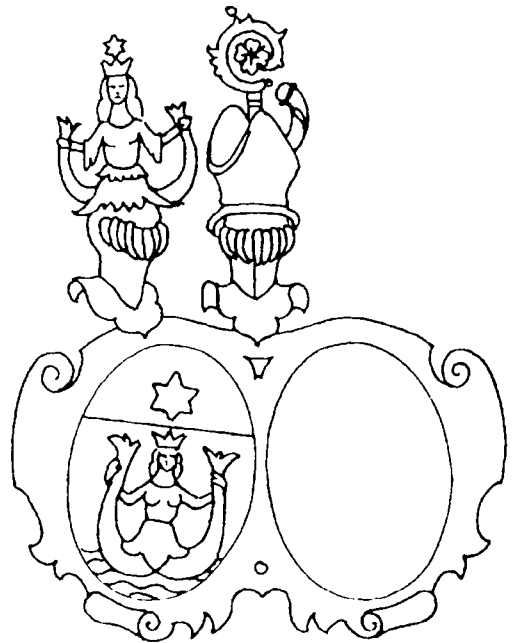
18. kép. Christoph I. Silbereysen 1563–1594

19. kép. Wettingen Mehrerau Convent

20. kép. Benedictus I. Staub 1670–1671

21. kép. Caspar Bürgisser 1763–1768

helyet kapott arany alapon egy ötszirmú vörös rózsza, a kolostor alapítójának, Heinrich von Rapperswillnek a címere, továbbá a sellő, a Szent Bernát-címer és a mindenkori apát egyéni címere.

Sisakdísz csak ritkán szerepelt, legfeljebb a vörös rózsza, vagy gróf Rapperswill felesége, Homburg grófnő családi jelvénye: két hattyúnyak gyűrűvel és csőrrel.

A konvent körülbelül 1300 óta használt külön címert. Mehrerau archívumában fennmaradt az eredeti, pompás kivitelű konventpecsét, amely döntő fontosságú a román kori sellő értelmezésében. Ezen Szűz Mária ülő pózban látható a karján és egy szalagfelirat: Maris stella. A köríven viszont gótikus betűkkel olvasható: S Conventus Monasterii in Wettinge. A XIX. század elején azonban új konventpecsétet alakítottak ki, átvéve Szűz Mária és a gyermek Jézus alakját az előzőből, alatta három pajzssal. A középsőn kék alapon az arany csillag, ettől jobbra a Szent Bernát-címer, balra pedig a sellő. Tehát: szerepel Szűz Mária, akinek a tiszteletére a kolostort létesítették, a kolostor nevének jelképe, a tenger csillaga, majd Szent Bernát címere, (aki a rend átszervezője) és végül a sellő. A felirat a következő: S. Conventus. Monast. B. V. M. de Maris stella. Szűz Máriának és jelképének, a tenger csillagának együttes megjelenése ugyanabban a címerben szinte kizárja azt, hogy a sellő is őrá vonatkozzék, ha-

nem eklatáns bizonyítéka annak, hogy a sellő valami mást, nyilván az egyházat képviseli.

A Convent Wettingen-Mehrerau a két kolostor egyesített címerét viseli, tehát Szűz Mária és a sellő képét, kiegészítve Mehreuer hajdani címerpajzsával, amelyen egy keresztbe fektetett kard és kulcs látható. (19. kép – Taf.130) Sokatmondó azonban az a kis konventpecsét, amelyet akkor használtak, amikor a kinevezett új apát még nem vette át tisztségét. Ezen csak a román kori sellő szerepel, felette az apátbot (Abtstab), de „Inful”, tehát mitra nélkül. (106. p.)

Figyelemre méltó az említett Klöster címszó alatt (107. p.) azoknak az apátoknak a felsorolása, akiknek címerében csillag és sellő egyaránt szerepel:

Silberysen, Christoph I. 1563–1591
Staub, Benedikt I. 1670–1672
Gödlin, Nicolaus von Tiefenau 1676–1686
Meyer, Ulrich II. 1686–1694
Baumgartner, Franz 1703–1721
Kalin, Eter 1745–1762
Bürgisser, Caspar 1765–1768
Steinegger, Sebastian 1768–1807
Höchle, Leopold 1840–1864

A XVIII. századból származik az itt publikált úgynevezett nagy címer is, amelyen a sellő és a csillag egyútt látható, sőt a koronából kinőve, sisakdíszként mindketten megegyezően szerepelnek. (21. kép – Taf. 135)

A román kori sellő tehát a ciszterciák heraldikájában történelmi hagyomány. Rejtett vonatkozása egyértelmű: topikus helyzeténél fogva nem lehet sem Szűz Mária, sem a bűnös szirén jelképe.

A sellő a magyar heraldikában

A korai magyar heraldikában egy különösen szép sellő található, mégpedig az alsókáldi Káldy család címerében: a koronát viselő sellő omega formájú, felső teste meztelen és halfarkai annyira erősek, hogy inkább delfinfarok benyomását keltik.¹⁴ Érdekessége a címernek, hogy a sellő kétszer szerepel, egyszer a címerpajzson, majd a koronából kinőve sisakdíszként.

A címer keletkezésének határozott időpontjára nincsen adatom, de *Szluha Márton* tanulmánya alapján¹⁵ azt lehetett megállapítani, hogy V. István király a Herény nemzetség tagjait – köztük az alsókáldi Káldyak őseit – 1271-ben nemesi rangra emelte, másrészt pedig, hogy ezek a „de Káld” családnevet 1310-ben használták először. Feltehető, hogy a címer ke-

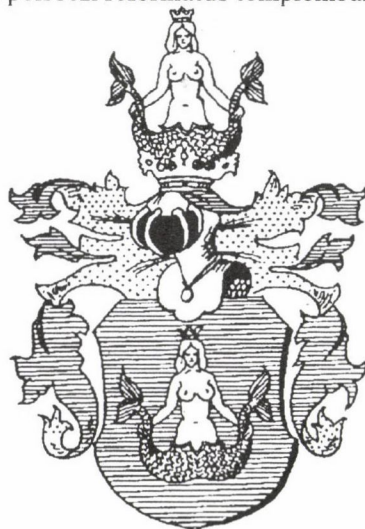
letkezése a két adat valamelyikéhez kapcsolódik. *Szluha Márton* viszont mint tényt állapította meg, hogy a család, története során, mindig ezt a címet használta.

Ha e címerhasználat a XIII., illetve a XIV. század elejére lenne visszavezethető, akkor egybeesnék a korai olasz, sellőt viselő hercegi címerekkel és akkor szimbolikájuk is az egyházra vonatkoznék. Az egyházra való utalás annál inkább is valószínű, mert az alsókáldi Káldyak, *Szluha* szerint „a reformáció kezdete óta lutheránusok”, ami viszont azt jelenti, hogy címerükben semmi esetre sem viselhettek Szűz Mária emblémát.

Az alsókáldi Káldyak címere (22. kép) talán a legszebb, sellővel kombinált címernek mondható a korai heraldikában.

A korai magyar heraldikának érdekes jelensége az Ákos-Bebek-címerben szereplő, két halhoz kapcsolódó, láb nélküli nőalak, amely bár nem nevezhető sellőnek, mégis ebbe a gondolatkörbe tartozik, mert – ahogy majd a későbbiekben bemutatom – a XII. századbeli szövegekben ez is megtalálható.

Az Ákos nemzetség címere számtalan vitára adott okot.¹⁶ Minden vitától elkülönülten arra az álláspont-ra helyezkedtem, hogy mivel a kőbe vésett forma megmásíthatatlan, az Ákos nemzetségből származó, *Bebek György* tárnokmester vörös márvány sírkövét veszem alapul, mely 1371-ből származik és a görög templomban maradt fenn.¹⁷ (23. kép) Ezzel egyező címer látható *Bebek László* XV. századbeli címeres sírkövén a pelsőczy református templomban.¹⁸

22. kép. Az alsókáldi Káldy család címere

Az Ákos- és a Bebek-címer csak a pajzs tartalmában különbözik egymástól. Míg az Ákos-címer pajzsán két hal látható (24. kép), addig a Bebek-pajzson a kettős kereszt szerepel, amit *Csoma József* szerint, István (Erne bán fia) vett át az ország címeréből 1311-ben.¹⁹ Mindkét címer sisakdíszé olyan koronás női figura, amelynek karjait hosszan lenyúló köpenye takarja. Testét ablakos, luggatott vagy rácsos csöbör-sisak képezi. Lábai hiányoznak, csak felső teste látható, szája széléhez felfelé hajló halak illeszkednek.

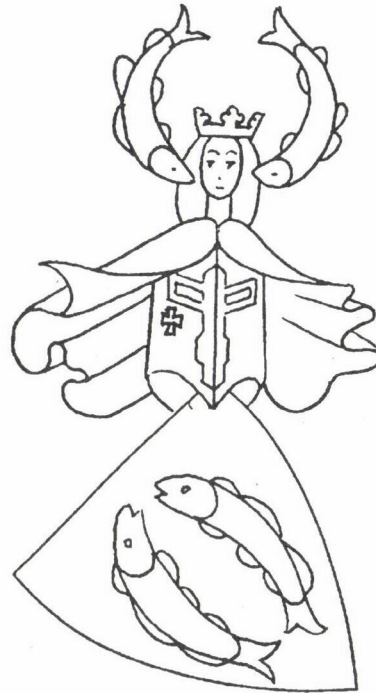
23. kép. A Bebek-pajzs a görögői síremléken

Nagy Iván szerint²⁰ Pelsőczöt, Csetneket és Berzéthét IV. Béla király ajándékozta a családnak jutalmul, a tatárok és a heretikusok ellen vívott küzdelmeikért, 1243 körül. A címerek hasonlósága tehát er-

re vezethető vissza. A család állítólag a XIV. században vált volna szét.

Az Ákos-címerhez kapcsolódik Csetneky István síremléke is 1594-ből, amely a csetneki templom (Gömör megye) szentélyében látható, némi változtatással. Idézem *Csoma-Csergheő* leírását: „A lebegő kettős kereszt a felső könyökhöz illesztett 3-3 tollal; sisakdísz növekvő, hosszú hajú koronás női alak, rövid ujjú ruhában, emelt két kezében egy-egy, fejével lefelé forduló halat tart.”²¹

A Bebek-címer az idők múlásával állandóan változik és a fennmaradt pecsétek is számtalan variációról tanúskodnak. Bebek István országbíró 1361-ből származó pecsétjén, egy fedetlen fejű figura szinte a román sellő alakjára emlékeztet. A halak vállmagasságba csúsznak és a fej fölé emelkedve, mintegy helyettesítik a karokat, míg a derékban elvágott alak szoknyája alól, stilizált növénylábak hajlanak fölfelé.

24. kép. Az Ákos nemzetség ősi címere

Bebek Detre nádor 1401-ből származó függő pecsétjén viszont koronás figura látható hasonló pózban, de lábak nélkül. Lábaik líra formájú stilizált motívumok helyettesítik. A háromszögben végződő szoknya szélén 7 db rojt található, ami éppen úgy felfogható dekorációs dísznek, mint a középkori számmisztika jelenségének. A hetes szám ugyanis a korabeli

ikonográfiában a tökéletességnek, illetve a Szentlélek hét ajándékának a szimbóluma.

A Bebek-címerben szereplő figurára a pecsétmutatókon kívül a *Siebmacher: Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 1899, Nürnberg c. kötetében is számtalan érdekes verzió és adat található. Jellemző a figura kiváltságos helyzetére az a br. *Nyáry* által közölt tény, miszerint II. Albert osztrák herceg és neje Johanna, 1347-ben, a „pfirt-i hűbértsisak oromdíszével”, illetve a két hallal kapcsolatos női figurával ajándékozta meg Stubenberg Ulrichot.

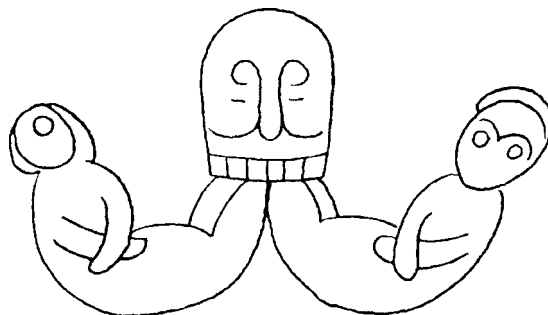
A figura pozitív jellegű mondanivalója tehát vitathatatlan, de rejtett értelmével ma már senki sem törődik. Az Ákos nemzetség címertörténetével, illetve annak szimbólikus értelmével 1922-ben *Horváth Sándor* foglalkozott behatóan „A középkori magyar címertan jelképezése” című tanulmányában. Hugo de St. Victor (†1141) menyét-legendájára hivatkozva, Szűz Mária szimbólumát látta a címer nőalakjában. A menyét legendája azonban nem Hugo de St. Victor-tól származik, ő csak összegezte a hozzá fűződő tulajdonságokat: a gonosz elleni küzdelmet, gyógyító vagy életre keltő képességét, tisztaságát, mint a szüzesség jelképét és ennek következtében a hozzá fűződő legendát, miszerint fülön át fogan és szájon át szül. A legenda a görögöknél is jól ismert és Plutarchos szerint (50–125) az egyiptomi kultúrából származott. Eusebius püspök (265–340) – az egyháztörténet írásának atyja (Larousse) – azonban azt is feltárta, hogy a menyét az egyiptomiaknál a beszéd szimbóluma volt, így került a keresztény irodalomba és annak a hívőnek vagy tanítványnak jelképe, aki az egyház tanítását mint fülön át szerzett tudást, szájon át adja tovább, tehát a beszéddel, az igével ad neki új életet. (Kirschbaum lex. 528. p.) Ugyanitt írja *Braunfels* (530. p.), hogy e hajdani hiedelmek csak a XVI. században jelentek meg újra a keresztény emblématicában és kapcsolódnak Szűz Mária szüzességének fogalmához.

Tudatában kell lenni annak is, hogy a halpár a bencések román kori felfogásában (Hildegard de Bingen) a megkeresztelt hívőket, Honorius Augustodunensis szerint az egyházi és világi hatalmat, általában pedig az Ó- és Újszövetséget jelképezte.

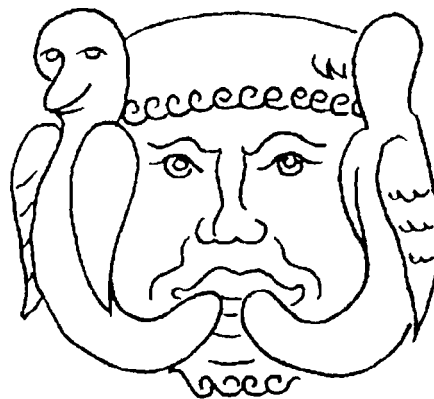
Horváth Sándor A középkori magyar címertan című munkájának 9. oldalán írja azt, hogy ha a két hal a szentírás, a „verbum Divinum”, az örök ige, akkor kérdelem, hogy vajon az embert nem fülén át termékenyíti-e meg az egyház, amikor tanít és nem száján keresztül szül-e a hívő, amikor imát mond, vagy a pap,

amikor az egyház tanítását hirdeti? Ebben az értelemben viszont az egyiptomi felfogásra hivatkozik és ebben az esetben inkább az ígét hirdető egyház női alakjára: Ecclesiára kellene gondolnunk.

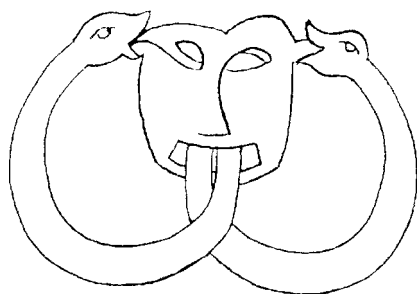
A szájon át való „szülés” mint igehirdetés gyakran alkalmazott formája a román kori művészetnek, bár általában nem női, hanem férfi fejből árad az ige. *Baltrusaitis, J.*²² egész sorát vonultatja fel az oszlopfőkön elhelyezett szájon át szülőknél. Figyelemre méltó a 872. sz. alatt „Venosa” megjelöléssel ábrázolt férfi fej, amelynek szájából egy ikerpár árad (25. kép), Königs-luterben (778. sz.) egy madárpár születik és körbe zárja a fejet (26. kép). Másutt oroszlánok vagy egyéb motívumok látnak napvilágot, de mindig szimmetrikusan, párban jelennek meg. Közös vonásuk, hogy mind fejjel kifelé áradnak a szájból, ellentétben a halpárral, amely mindig fejjel lefelé látható. Ezen kívül születnek növényre emlékeztető díszítő elemek is, a fantázia szinte kiapadhatatlan. Talán a legérdekesebb a 775 sz. alatt publikált Quedlinburgból származó fej, melynek szájából egymást keresztező hulló testű, de inkább madárfejet viselő pár kanyarodik felfelé és a fej füléhez tapad. (27. kép)

25. kép

26. kép

27. kép

Horváth Sándor (A középkori magyar címertan, 8. p. jegyzetében) hivatkozik egy milánói képtárban látott Szűz Mária-képre, melyen a két hal a szűz füléhez tapad. Nem szabad meglepedezni az egyház harcáról a bogumilok ellen, akik azt állították, hogy Krisztust Szűz Mária fülén át foganta, vagy a kathárok ellen, akik szerint Krisztust egyik fülén át foganta, és a másik fülén át hozta a világra. Nem lehet tehát tudni, hogy az idézett kép milyen elképzelésből fakadt. A XIV–XV. században a szerzetesrendek még nem egységesek Szűz Mária szeplőtelen születése és fogantatása kérdésében. A szeplőtelen fogantatás hittételeket csak IX. Pius pápa hirdeti ki 1854-ben. Kétségtelen azonban, hogy a keresztes háborúk időszakában a kor tudását a szerzetesrendek képviselik, és azt misztikumba és szimbólumokba rejtve őrzik minden beavatatlan elől, másrészt a pogányok megnyerése érdekében kénytelenek az ősi vallások szimbólumait megtölteni keresztény értelemmel. Az egyházzsimbolizmus tehát mind a művészetben, mind a heraldikában döntő fontosságú szerepet játszik, de ahogy *Menczel, W.: Christliche Symbolik I. Regensburg, 1854* című művének bevezetésében rámutat, mindez ma már szinte ismeretlen és az egyházzsimbolika az általános emberi tudás teljes feledésbe merült részét képviseli. Bár Horváth Sándor érvelése az Ákos-címer szimbolizmusával kapcsolatban nem valószínű, sőt nem is bizonyítható, mégis vitathatatlan érdeme, hogy rámutatott az ikonográfia szerepére a heraldikában.

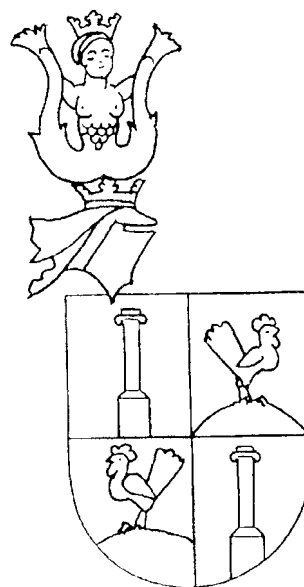
A sellő szerepe a német heraldikában

A sellő a német heraldikában – eddig szerzett tapasztalataim szerint – a XV. század második felétől fogva szerepel, és fénykora a XVI. századra tehető.

Elsőként a Henneberg-címerben (28. kép) látható sellő jelent meg, melynek az az érdekessége, hogy a Colonna hercegek adományozták a baseli zsinat ide-

jén (1431–1449). A Colonna hercegi család ekkor még mindig hatalma tetőpontján állt. Az egyházat a baseli zsinaton „Cardinal Prosper de Colonna” képviseli, míg Antonius Colonna Róma prefektusa. Külön érdekessége a címerkép származásának, hogy olasz és egyházi eredetre vezethető vissza.

Bár e kéthalfarkú figura ebben az időszakban ritka jelenség a német heraldikában, művészi szempontból mégis külön figyelmet érdemel az a tény, hogy szerepel az Albrecht Dürer-féle „Wappenblatt”-ban, amely 1520 körül készült és megőrökíti a Pirkheimer-Rieter családok címerét a sellővel. Ugyancsak e címereket publikálja *Warnecke, F.* is a *Heraldische Kunstblätter* c. munkájában²³ egy könyvjelzőn a következő szöveggel: *Das Pirheimersche Bücherzeichen mit den Wappen der Pirkheimer und Rieter, Von zwei Engeln gehalten. Nach Retberg vor 1503 entstanden.* A két címerpajzs közül az egyik, nyilván a Pirkheimeren, a sellő szerepel.

28. kép. Henneberg címer, 1467

Rendkívüli fényt vet e figura értékelése egy Hans Platner nevű mesternek tulajdonított festmény, amely a „Barbara Straub, geb. Pirkheimer 1525, Nürnberg” feliratot viseli.²⁴ A kalapos női portrén olyan nyakdísz látható, amelyet az életfa és a sellő állandóan ismétlődő figurájából képeztek ki.

Amman a XVI. században *Wappenbuch* című könyvecskéjében bemutatja a „Ritter” család sellőt ábrázoló címerét és versben magyarázza meg, hogy

miért esett a választása erre a figurára. Azt írja, hogy „die edlen Nereides” – tehát a nemes Nereidák „sind Gottes Geschöpf und Ehr fürbildt” – Isten teremtményei és az erény példaképei. Úgy tűnik, hogy az első és talán egyetlen szöveg, amelyben a heraldika magyarázatot ad a sellő alkalmazásának indokáról.

Ugyancsak sellőt visel címerében „Sebastian Höflinger zu Imolkheim der rechten Doktor, Fürstlicher Salzburgischer Rat und Canzler” aki 1530-ban szerzet nemességet. Felirat: Got vertraut ist wol gebaut. Talán úgy lehetne értelmezni szabad fordításban: Ha Istenben bízol, jó alapra építesz.²⁵

Nürnbergben, a Stadtmuseum őrzi a híres patricius, Leonhard Hirschvogel házából fennmaradt berendezést (1534) mint Peter Flötner mesterművét. A gazdagon díszített falon plasztikusan emelkedik ki a koronás, vértezett, líra formájú sellő, amint címerpajzs-keretben hirdeti megoldatlan rejtélyét.²⁶ (29. kép)

29. kép. Peter Flötner faragta falburkolat, Nürnberg 1534.

A sellő történetének egyik legfontosabb tényezője, hogy a reformáció megőrzi alakját, ami viszont azt jelenti, hogy semmi esetre sem tekinthető Szűz Mária

emblémájának. A református templomok kazettás mennyezeteiben gyakran felfedezhető még a sellő figurája, éppen úgy, mint például Magyarországon, Szenna (Somogy megye) református templomában a kazettás mennyezetbe illesztett, festett, koronát viselő sellő. Topikus helyzete és a reformáció szelleme szinte igazolja egyházhoz kapcsolódó mivoltát.

Nyomok a XII. század irodalmában

Az egyedüli írott nyom, amely egy női alak és két hal kapcsolatának rejtett értelméhez vezet, Hildegard de Bingen²⁷ látomásaiban található a keresztelés színjátékában.²⁸ A latin szöveget mellékelem²⁹, tartalmát igyekszem mai megfogalmazásban közvetíteni, helyenként kiegészítve Hildegard magyarázatával, amely látomásainak legapróbb részleteire is kitér, hogy megtöltse a kor, illetve a bencés rend teológiai felfogásával. Hildegard mellett kiváló bencés tudósok álltak, mint írkokok és tanácsadók, tehát látomásai nem tartalmazhattak olyan tételt, ami nem egyezett volna a rend felfogásával.³⁰

Ecclesia imágója először mint impozáns magas nőalak jelenik meg, mint ahogy a SCIVIAS I. könyvének V. víziójában látható, amint felváltja, vagy bizonyos értelemben legyőzi Synagoga-t.

Mint egy városból kiemelkedő torony, kiválasztottakat hord magában, de míg az I/V vízióban csak aureóla van feje körül, most már koronát visel. A torony a XII. század ikonográfiájában az egyház szimbóluma volt és Hildegard is ilyen értelemben szerepelteti.

Ez a magas, álló figura a szöveg szerint hirtelen megváltozik. A koronázott nőalak karjai fényárban úszva mint ingujjak omlanak az égből a föld felé. Ólén számtalan rés nyílik, akár egy hálón, melyen emberek sokasága tódul át. A hálót jegyese, Krisztus vetette rá, hogy hívőket, azaz halakat fogjon vele. Combjai és lábai hiányoznak, mert a magyarázat szerint elvezették őket, hogy megerősödjék a reá váró harcokhoz, (quia ad fortitudinem contitutionis suae... deducta est) és csak akkor fognak kinőni, ha már elérte a tökéletességet, ami viszont a világ végét fogja jelenteni.

Így csak törzsén áll Isten oltára előtt és átölelve azt, az ég körein át szemléli Istent. Ruha nem látható rajta, mert tündöklő fénybe borult, mellén a hajnal bíborfénye ragyog, miközben csodálatos zene hallatszik. Ecclesia imágója ekkor széttárja pompáját és így

szól: fogannom kell és szülnöm. Ezután villámgyorsasággal siet köréje az angyalok gárdája, hogy ülőhelyeket készítsenek az emberek számára, akikben majd feloldódik és elhivatottsága beteljesül.

A vízió eddigi szövegében tisztán és világosan felismerhető az Ákos-Bebek-címer nőalakja: koronás női fej, mélyen lenyúló ingujjak, résekre nyíló test, melynek combjai és lábszárjai hiányoznak.

Hildegard nem ír újat, ő azt írja le, amit lát és amit tud. A korona az apostolok és mártírok dicsőségét jelzi Krisztus jegyese, Ecclesia fején. A hosszan lenyúló ingujjak hajdan az attikai szirének jellemzői, itt a papság erejét szimbolizálják. A láb nélküli, hason ülő őszanya-figurák edény vagy urna formájában, 5000 év távlatából meredtek Hildegardra, aki naponta láthatta őket, mert a XII. században még mint víztoró edények álltak az oltár közelében. Formájuk titkát ma már senki sem ismeri, de Hildegard kiapadhatatlan fantáziájával talál rá megoldást: Ecclesia imágója hasonul az ős-istennőkhöz, ő is hason ül, minthogy lábait „elvezették” (deducta), hogy megerősödve majd talpra álljon.

A háló és a halászó egyház szimbolikája a bibliából közsímt. A kép összeáll, már csak a halak hiányoznak.

Ecclesia imágója ekkor más pozíciót vesz fel, mert a föld felől a levegőben, sötét gyermekek úsznak feleje, mint halak a vízben és a réseken át behatolnak az imágó ölébe, amely nyitva áll minden érkező számára... Ecclesia ekkor nagyot sóhajt és magasra vonja, illetve emeli gyermekeit, akik megtisztulva méhe vizében a keresztség szentségében részesültek és így Krisztus tagjaivá váltak „quo membro Christo facto” (Vis III. 417 D). Az újszülöttek Ecclesia száján át távoztak, mivel ő érintetlen és szűz maradt. „quia ipsia in aeternum permanebit in integritate virginitatis suae”. Az „Egyház”- jegyese, a bárány vérében született és szüzessége a katolikus hit jelképe. Majd felajánlja a megtisztultakat az Úrnak, hogy elérhessék az üdvösséget. Így Ecclesia minden keresztény szűz anyja lett.

A jelenet közvetlen folytatása nem érinti a sellő alakulását, míg a Liber III vis. III-ban Ecclesia újból megjelenik, de ekkor már alsó testét pikkelyek borítják, hogy felvértezzék őt az Antikrisztus elleni harcra. (709–714 A) A pikkely azonban nemcsak védelmet nyújtó burok, hanem a legnagyobb misztikum hordozója.

Megjelentek tehát a halak és dokumentált a szájon át való szülés a XII. század elképzelésében.³¹ A

kérdés csak az, hogy a művészet az így megkeresztelt tagokat vajon hal, vagy emberi mivoltukban interpretálta-e?

Erre talán leginkább Tertullian (XII–XIII. század) „Debaptimo” című munkájának I. fejezetéből származó híres mondása szolgálhat alapul, ami szabad fordításban így hangzik: de mi halak a mi Urunk IXOYC, Jézus Krisztus után, a vízben születünk és csak a vízben maradunk életben.

Honorius Augustodunensis a „Speculum Ecclesiae”-ben pontosan meghatározta a két hal szerepét a keresztes misztikumában. Hildegard csak utolsó művében, a LIBER DIVINORUM-ban közölte, hogy a halak a megkeresztelt lelkek szimbólumai.

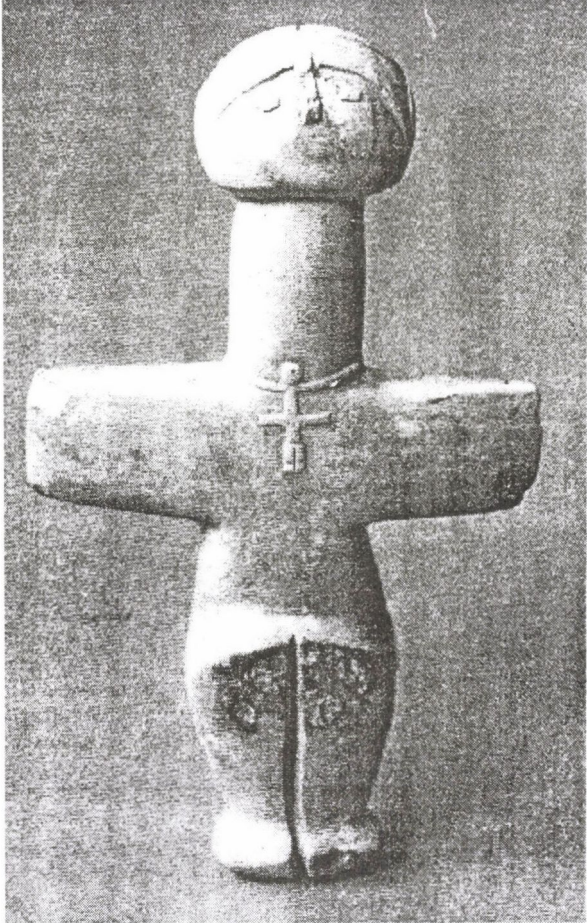
A szóban vagy szóvirágokban kifejezett szimbolika reprodukciója a művészetben nagyon problematikus, mert szó szerinti értelemben könnyen átsiklik a lehetetlenülés, átvitt értelemben pedig az absztrakt érthetlenségébe. Ezért helyes az egyház álláspontja, amely egy szimbólum értelmezéséhez mindenkinek szabad teret és teljesen egyéni felfogást biztosít.

A két hallal egyesülő női figura évezredek szülöttje és keletről árad Európa felé anélkül, hogy bárki is felfedte volna értelmét. Feltehető, hogy halistenek és halistenők hiedelméhez kapcsolódik vagy a csillagképek összefüggéséből ered, de jelenleg még nem találtak nyomára. Az egyetlen ilyen figura, amelynek értelme ismert, a *Bernheimer* által publikált, de időpont-meghatározás nélküli, egyiptomi oszlopfőn ábrázolt Ahnus³², a termékenység istennője (13. kép). A termékenység jelképe és minden keresztények anyja közötti eszmei kapcsolat logikus feltevés lenne, de valójában nem bizonyítható.

A hal szimbolikához és a szűz szüléshez a román kor asztronómia tudása képezte a hátteret, mert a látomások sorozata úgy is felfogható, mint színjáték a szférák világában. A kör alakú világ közepe ekkor még a föld, melyet szférák vesznek körül és a kör közepén a széttárt karú ember áll az ötös szám jegyében (30. kép) mint mikrokozmosz a makrokozmosz tükörképe.³³

A mikrokozmosz szimbolizmusában a végtagok ugyanazon a szférakörön helyezkednek el, mint a fej. Ugyanakkor a végtagok tizenkét hajlatában fut a kozmosz négy fő és nyolc mellékszele, ami az emberben Isten lehelletét, az erőt, végső fokon a lelket szimbolizálja. A végtagoknak tehát mint az erő hordozóinak alkalmazkodniuk kell a kozmosz körpályájához és így fél köríven belül szabad mozgásuk van felfelé és lefelé. A román kori művészetben látható felfelé hajló lá-

bak, körbe hajlított alakok és számtalan más hasonló jelenség, mind erre a kozmikus teológiára vezethető vissza.

30. kép. Kereszt formájú ember mint összimbólum. Kr.e.3000–2000. Ciprusról. Nicosia. Archeológiai Múzeum. (Haas-Brossard)

Lehetetlen ezt a rendkívül komplikált elméletet egy ilyen rövid tanulmányban ismertetni. Csak lényegének magvára szeretnék rámutatni, hogy Hildegard víziója háttérének összefüggéseit legalább egy ponton megvilágítsam.

A Mellékletben látható, az a kozmoszrendszert bemutató, síkba kivetített táblázat, amely pontos hivatkozás mellett, Hildegard látomásai alapján készült. Ezen látomások bámulatos mélységére vall az a tünet, hogy ha Ecclesiát a szférák rendszerében szemléljük – mert hisz kozmoszban jelenik meg – akkor ágyéka, melyen a halakat befogadja és szája, melyen át szüli őket, egyaránt a vizes szférában helyezkedik el, logikusan kapcsolódva a méh vizéhez, mely-

ben a befogadottak megtisztultak. Mindez már nem lehet véletlen és bármennyire is érthetetlennek, nonszensznek tűnik, mégis az összefüggések egész sorozatával állunk szemben. Hildegard látomásai tehát olyan világrendben játszódtak le, melyet sokezer éves hagyományra épített fel a teljes összhangban lévő, szoros egységbe kovácsolt vallás és tudomány. Néhány évszázad múltán ebből lépett ki a haladó asztrológia *Kepler, Galilei és Kopernikusz* képviseletében és elsöpörte a kozmikus teológiát. Hildegard látomásai így elvesztették talajukat és háttérüket, sőt szinte értelmetlenné váltak. Nem volt aki megvédje őket, mert sem az egyháznak, sem a bencés rendnek nem állt érdekében, hogy egy századokon át fenntartott hiedelmet tévedésnek nyilvánítson. Így a köztudatból nemcsak Hildegard emléke tűnt el, de feledésbe merült a román kori egyházművészet egyik alapvető forrása is. Ezt a letűnt fantáziavilágot azonban megőrizte a román kori művészet és benne a sellő, amely ugyan már nem tölti be a jel vagy szimbólum szerepét, de mégis fennmaradt mint egy sokatmondó emlék.

Tíz éven át olvastam Hildegard latin szövegeit, és ma, az azóta elmúlt sok év távlatában, az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a „látomás” kifejezés csak keretet adott egy olyan misztikus képsornak, amelyhez a háttér kulisszáját a kozmosz képviselte. A gyerekkora óta mozgásszervi betegségekben szenvedő, bénulásos tünetektől gyötört, kolostori magányba zárt Hildegard mint zseniális író, túlfeszített idegállapotban és mély vallásosságában saját ihletettséget, vagy pillanatnyi intuícióit isteni hangnak vagy kinyilatkoztatásnak véelve, a kozmoszba vetítette mindazt, amit látott, hallott és tudott, – mint egy látomást.

A „látomások” kifejezés azonban más oldalról is megvilágítható. A XII. században a szerzeteseknek még az volt az elsőrendű feladatuk, hogy a pogány világból beáramló formákat és elképzeléseket megtöltse keresztény értelemmel. Ez a folyamat azonban egy különös jelenséghez vezetett. Mert amint az archaikus és antik művészetben fennmaradt vallásos elképzelések feltöltődtek keresztény misztikummal, úgy megjelentek az ikonográfiában is, hogy átalakultak tükröződjének a keresztény művészetben. A XII. században már érezhető volt az inkvizíció előszele és így a szerzetesek féltve őrizték titkos elméletüket a kívülállók elől. A látomások misztikus nyelvezetében, szimbólumokba rejtett mondanivalóját sokféleképpen lehetett értelmezni, de éppen ezért nem is volt megtámadható. Ma úgy gondolom, hogy Hildegard rendkívüli fantáziával vette ki részét a szerzetesek

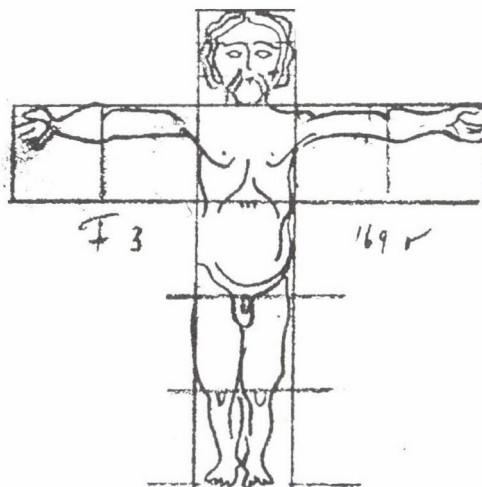
kultúrkinccset átmentő feladatából (30., 31. és 32. képek).

Évtizedek óta üldöz a sellő érthetelen, valószínűtlen, absztrakt jelensége. Hildegard szövegei szerint, Ecclesia misztikus hasonulása Szűz Máriával, külön pszichológiai tanulmányt igényelne. Ilyenkor felülrik bennem a Kr. e. 5000 év távlatában derengő, egyiptomi Neith istennő emléke is, aki – szobrán lévő felirat szerint – mint ósanya, önerőből szüzen szülte fiát, a napot. Így önkéntelenül is adódik a kérdés, hogy vajon a szájon át szülő szűz Ecclesia a XII. században nem minősíthető-e egy több mint 6000 éven át vonuló ősi hit átmentőjének? – hisz az önerőből való születés nem csak az ősi vallásokban, hanem a természet világában is ismert.

31. kép. Preromán dekoráció. San Quinta. Museo Diocesana. Soisona

Mіндеzen túl, ebben az abszolút irreálisnak tűnő, anyaságot hallal összekapcsoló misztikumban mégis ott bujkál a realitás egy halvány árnya. Mert az embriológia szerint, bármilyen megoldatlan rejtély még ma is, a magzat életében van egy rövid átmeneti állapot, amikor az embrió halhoz hasonlóvá válik, sőt még a kopolyúk is megjelennek rajta. Így újból fölmerül a kérdés, hogy vajon a halhoz hasonló női figurák szimbolizmusa nem tartalmaz-e egy erre vonatkozó, atavisztikus sejtésre való utalást? Mindez azonban ma már megfejtetlen titoknak tűnik az emberiség kultúrtörténetében.

32. kép. Az ember ábrázolása a kereszten Hildegard leírása szerint a *Liber divinorum*ban. Davy nyomán

A XX. század irodalmában – az én megítélésem szerint – egy szerzetes közelítette meg leginkább Hildegard valós szerepét: *Wanderbrücke, F.*, „O. S. B. Moine de Mont César à Louvain”. „La moral monastique du XI. au XV. siècle” 1966, című munkájában, Hildegardot a kolostori teológia egyik tanújának nevezi és eredetiségét abban látja, hogy a teológia tudományát allegorikus, apokaliptikus és jövőbe látó módon mutatja be. Szerinte Hildegard munkái méltó helyet foglalnak el a kolostorok szellemi életének történetében.

Pekár Zsuzsa

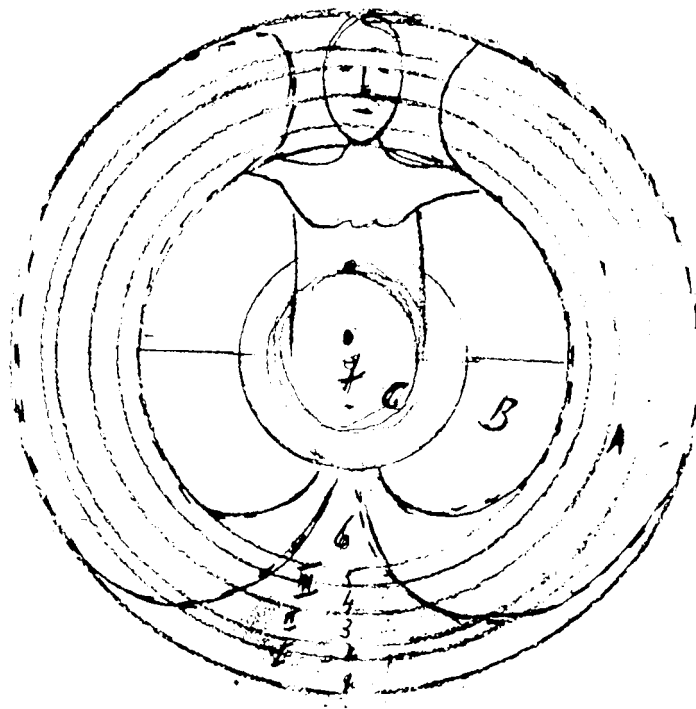
MELLÉKLET

A VILÁG SZFÉRA-RENDSZERE HILDEGARD DE BINGEN LEÍRÁSA SZERINT

I. táblázat

- A Firmamentum
- B Átlátszó éra
- C Föld

- A
Firmamentum
- 1. Ragyogó tűz
- 2. Fekete tűz
- 3. Tiszta éter
- 4. Vizes éra
- 5. Fekete fény

- A
Fej életközpont
- 1. Koponyától homlokig
- 2. Homloktól orrig
- 3. Orrtól gégéig

- A
Szelek = életerők útjai
- 1. Jobb kar hajlata
- 2. Bal láb hajlata
- 3. Bal kar hajlata
- 4. } Jobb láb hajlata
- 5. }

Emberi test beosztása

- A Fejtől gégéig
- B gégétől köldökig
- C köldöktől alsótest végéig

Kozmikus körökre vetített pozíciók összefüggései

MAKROKOZMOSZ							
Főcsoport	Csoport	Körök	Fő- és mellékszerek	Szeleket fújó állatmaszkok	Főcsoport	Csoport	
A. Firmamentum	I.	1. Ragyogó tűz 2. Fekete tűz	Déli $\begin{matrix} \text{---} v \\ \text{---} x \end{matrix}$ Északi $\begin{matrix} \text{---} x \\ \text{---} v \end{matrix}$	Oroszlán Bárány Kígyó Medve Kígyó Bárány	A. Fej és kapcsolódó végtagok	I.	
	II.	3. Tiszta éter	Keleti $\begin{matrix} \text{---} v \\ \text{---} z \end{matrix}$	Leopárd Szarvas Rák		II.	
	III.	4. Vizes éra 5. Fehérfényű éra	Nyugati $\begin{matrix} \text{---} z \\ \text{---} y \end{matrix}$	Farkas Rák Szarvas		III.	
B. Átható éra	IV.	6. Levegő			B. Átható éra	IV.	
C. Föld	V.	7. Föld			C. Föld	V.	

SZÁMRENDSZER

3	5	7	4+8=12	4+8=12	3	5	7
---	---	---	--------	--------	---	---	---

A FENTI RENDSZER MEGJELENÉSI

A.	I.	1. P. I. V. II. IV. 756 A. 2. I. 753 D.	XXIII. 768 B. XVII. 762 B.	I. 753 A. I. 753 D.	A.	I.	1 2
	II.	3. V. 756 D.	XVII. 762 B.	XVII. 762 B.		II.	3
	III.	4. I. 752 D. IV. 757 B. 5. VI. 757 C.	XX. 765 B.	I. 752 D.		III.	4 5
B.	IV.	VIII. 758 A. 6. LVII. 845 D. (V. IV.)			B.	IV.	6
C.	V.	7. XIII. 759 D. 760 A.			C.	V.	7

Hildegard de Bingen látomásaiban

MIKROKOZMOSZ					A KOZMOSZ-TEÓRIÁBÓL EREDŐ	
fej pozíciója	Testrészek pozíciója	Végtagok pozíciója	Szelek útjai a végtagok hajlataiban	Vizek a visszahajló lábak mértékében (Mensura)	SZIMBOLIZMUS egyes tételei	
a szférákban					SZELEK	VIZEK ÉS HALAK
oponyától omlokvégig	Agy	Jobb kar Bal láb	Könyök Csukló Ágyék Térd	Folyók és Óccán	<i>a) Szelek és lélek</i> <i>b) Szelek mint Isten Fiának útjai</i> <i>c) Szelek és apostolok</i> <i>d) Körbefújó lelkerő</i>	<i>a) Víz és szellem</i> <i>b) Víz-hal-lélek</i> <i>c) Nagyhalak-erények-apostolok</i> <i>d) Vizek-jóettek</i> <i>e) Vizek-papok</i> <i>f) Vizek-apostolok</i> <i>g) Folyók-apostolok</i> <i>h) Tenger-Egyház</i>
omloktól rrvégig	Szem Fül Orr	Bal kar	Könyök Csukló			
rrtől égéig	Száj	Jobb láb	Ágyék Térd Boka	Folyók és Óccán		
	Felsőtest					
	Alsótest					
SZÁMRENDSZER						
	7	4+	8=12			
ELYEI HILDEGARD MŰVÉBEN						
<i>I. V. IV.</i> <i>VII. 815 D.</i>	<i>XXXIX.</i> <i>834 B.</i>	<i>LII. 843</i> <i>A-B.</i> <i>XCIII.</i> <i>871 B-C.</i>	<i>XCII. 871</i> <i>B-C-D.</i>	<i>XCII. 869 D.</i>	<i>a) P. I. V. IV.</i> <i>XLVIII. 840 D.</i> <i>XLIX. 842 B.</i> <i>LXXXVIII</i> <i>867 C-D.</i> <i>XCVIII. 879 D.</i> <i>b) P. III. V. VII.</i> <i>XVI. 977 D.</i> <i>c) XIII. 975 A.</i> <i>d) P. I. V. II.</i> <i>XV. 761 C.</i>	<i>a) P. II. V. V.</i> <i>XXXVIII. 938 A-B.</i> <i>XIII. 942 C.</i> <i>b) XXXVIII. 938 A</i> <i>P. III. V. IX.</i> <i>V. 987 D.</i> <i>c) P. II. V. V.</i> <i>XXXVIII. 938 A-B.</i> <i>XXXIX. 940 C.</i> <i>XLII. 943 C.</i> <i>d) P. I. V. II.</i> <i>VI. 757 B.</i> <i>e) P. II. V. V.</i> <i>XL. 941 B-C. 942 C.</i> <i>P. III. V. VIII.</i> <i>II. 980 D.</i> <i>f) P. II. V. V.</i> <i>XXXII. 929 B.</i> <i>g) XLI. 941 D.</i> <i>h) XXXII. 929 B. 941 D.</i>
<i>I. V. IV.</i> <i>VII. 815 D.</i>	<i>XXXIX.</i> <i>834 B.</i>	<i>LII. 843</i> <i>A-B.</i>	<i>XCII. 871</i> <i>B-C-D.</i>			
<i>I. V. IV.</i> <i>VII. 815 D.</i>	<i>XXXIX.</i> <i>834 B.</i>	<i>XCII. 871</i> <i>B-C.</i>	<i>XCII. 871</i> <i>B-C-D.</i>	<i>XCII. 870 D.</i> <i>869 D.</i>		

JEGYZETEK

1. *Rossi, P.*: Syrènes antiques. Bulletin de l'association G. Budé, (tom XXII. NO 4.) Paris, 1970.
2. „Zaldachie”: *Schramm, A.*: Die Bilderkunst der Frühdrucke. tom 4. Die Drucke von Anton Sorg in Augsburg-Leipzig, 1921. 32. p.: Mit Holzschnitten am reichsten ausgestattet ist Sorgsche Druck: *Richenthal, Ulrich von*: Conciliumbuch T. 199. 1296. sz. címerkép: „Son des durchlauchigen King Zaldachie ist auch der von der grossen Chan”; *Richenthal, U.*: Chronik des Constanzer Concile 1414–1418. Stuttgart, 1882. Új kiadás Hildesheim, 1962. – A középkori német nyelven „Zaldachie”-nek írt név alatt ma a Krím-félszigeten lévő Sudak városát kell érteni, amely Solldachia néven a XIV. sz.-ban Velence fennhatósága alatt nagy kikötőváros szerepét játszotta, de egyházilag Bizánchoz tartozott. 1385-ben Génua vette át az uralmat és megegyezett a tatárokkal, hogy Soldachiát génuai konzul vezetése alatt békén használhassák. (Enzyklopedia des Islams. Leiden-Leipzig 1934. Sughdach címszó alatt. 543. p.) – A Zaldachie szó értelmét Kara György tanár úr fejtette meg és ő adta meg nekem a kutatáshoz szükséges útmutatót, miért is ezúton szeretném hálámat kifejezni. – A konstanzi zsinat bábeli nyelvzavarában a pajzscímernek mint ismertető jelnek fontos szerepe volt és vitathatatlan, hogy a címerképek felvonultatása kihatással volt a művészetre is. Zsigmond király világi feje volt a zsinatnak, tehát a Zsigmond-korabeli kályhacsempén lovagi mezben megjelenő román kori sellő alakját összefüggésbe lehet hozni a tatár herceg figurájával annál is inkább, mert mindketten „öltözéket” viselnek. – Hildegard látomásainak figuráit 3 csoportban értékeli: ruhátlan, tunikát viselő és palástot hordó jelenségek gyanánt, amelyek közül tunikát, tehát egyszerű ruházatot viselő alakok papi mivoltára utaltak. A tatár herceg eszerint egyházi rangot viselt volna. Zaldachie-hez hasonló figurákkal találkozunk a kártyajátékoknál. *d'Allemagne, Henry-René*: Les cartes à jouer du XIV. au XX. s. Tome 1. Paris 1906. 64. p.: Cartes Lyonnaises du XV. s. ugyanaz a korona és rövid páncélszoknya. 63. p.: plisszé szoknya és margaréták, hasonlóan a Nagy Lajos-korabeli csempén látható sellő margarétáihoz.
3. Testro Araldico, 1843 Lodi II. és V.
4. *Schramm, A.*: Der Bildschmuck der Frühdrucke, Leipzig, 1921. IV Die Drucke von A. Sorg in Augsburg. Fig. 1256.
5. *Whithouse, D.*: The origine of Italian maiolica. 44. p.
6. 1983-ban Krisztinkovits Mária írt nekem Kanadából, közölve, hogy örömmel hallja, hogy a román sellővel foglalkozom, mert édesapját (K. Béla, a nagy habán gyűjtő) is érdekelte ez a figura és foglalkozott vele anélkül, hogy megoldotta volna ezt a kérdést. Mindenesetre elküldte nekem mindazt, amit hagyatékában talált és így jutottam a „Syrene Parthenope” képéhez és irodalmához.
7. A 9. kép: *Sava, K.*: Die Mittelalterlichen Siegel der geistlichen Corporation in Wien. Mitteilungen der K.K.C. Com. 1859, No 7 IV. Jg. Fig. 5. Dom von Trient. – A 10. kép: u.ott No 2112.
8. A líra formájú sellőknél a halak a láb nélküli figura alsó teste alatt egyesülnek feláldozva fejüket, így képezve líra formát. A líra az egyház attribútumai közé tartozik és Hildegard látomásaihoz olyan értelemben kapcsolódik, hogy látomásait mennyei zene kíséri. Eredetileg a platóni szférák zenéjének szimbóluma és a kozmikus, halottak lelkét kísérő szirének attribútuma volt. A latin nyelvben a „curvus” szó értelmezései közé tartozik és így közvetlen kapcsolatba kerül a delfinekkal. (*Finaly, H.*: A latin nyelv szótára. Kolozsvár, 1884. 533. p.) Ugyanakkor a testtorzítás és kizás egyik eszköze, utalás a mártírságra.
9. *Hamman, P.-Mac-Lean*: Frühe Kunst im Westfälischen Reich. Leipzig, é.n. 91. kép. „Tritonenweibchen”.
10. *Jung, C. G.*: Man and his symbols. London, 1964. 30. p.
11. *Haid, Kassian*: Die Gründung des Klosters von Wettingen, Wettingen-Mehrerau, Bregenz, 1927. (a továbbiakban: Haid i.m.) 8. p.
12. A kép közölte: „Abt. 1. Klosteranlage von Südosten. Planv. in Matth. Merians. Topografie. 1642” In: Schwiezerischer Kunstführer. Kloster Wettingen.
13. Haid i.m.: 24. p.
14. Delfin és hal: nehéz megállapítani, hogy a sellő mikor visel hal-, illetve delfinfarkokat, inkább csak méreteik után lehet erre következtetni. A delfint a latin nyelvben „piscis curvus”-nak mondják és ebben az értelemben is alkalmas a sellő kialakítására. *Kerényi K.* (Einführung in das Wesen der Mythologie, 77. p.) rámutatott uterus állat mivoltára, ami az őszanya fogalmához köti. *Schwabe, J.* szerint (Archetyp und Tierkreis, 69. p.) már Kr.e. 5000 évvel is misztikus tulajdonságokkal ruházták fel és így lett az újjászületés, illetve feltámadás és halhatatlanság szimbóluma. Az etruszk sírkamrák a lebegő delfinek egész sorát őrzik, a korai kereszténység pedig az észak-afrikai delfin életmentő szerepével találja magát szemben, amit a görög kultúra közvetített. A ravennai St. Vitale-ban párosával, egymást keresztezve jelennek meg a mártír-medalionok alatt, majd fejfelé állítva a bizánci illusztrált kéziratokban.
- A XII–XIII. században a neofiták szimbóluma lesz, a csillagképekben viszont a mitológia hatása alatt mint Triton él tovább és folytatja életmentő munkáját. Nincs kizárva, hogy a sellő gyakori Triton vagy Tritonenweibchen elnevezése ehhez az elképzeléshez is kapcsolódhat.
- A halakat az ókorban – még Aristotelesnél is – *egyeneműnek* képelték, és ezért illeszkedett be oly könnyen a keresztény szimbolikába és kapcsolódott a Szűz Máriáról és Krisztusról alkotott elképzelésekhez. (*Lurker, Manfred*: Wörterbuch Biblischer Bilder und Symbole. München, 1973. 99. p.) Hildegardnál is megtalálható ugyanez a felfogás. *Réau, Luis*: Iconographie de l'Art Chrétien. Paris, 1955. I.t. 81. p. „Le symbole christologique du poisson, il a été adopté par l'art chrétien primitif, c'est peut-être en souvenir du dieu poisson babylonien OANES. Mais son nom grec ikhtus est l'acrostiche de J. CH., Fils de Dieu, Sauveur: Jesus Khristos Theou Uios Soter. – C'est donc un véritable rébus qui n'aurait de sens que pour les initiés. Il est disparu au Ve siècle, en même temps que l'usage du grec dans l'église romaine.”
- Baktay E.*: Indiai regék és mondák, Bp., 1963. 41. p.: „e hal formája igaz valómat leplezi: Visnu vagyok a lét fenntartója, az élők gyámolítója az igazak megmentője. Ismerd meg a nagy rendet: időről időre alászállok, hogy legyőzzem a bajt és helyreállítam a rendet.” Az ilyen isteni megtestesülésnek elnevezése: AVATARA.
- Lényeg, hogy a hal – isten jellegével szemben – a két hal, illetve a halpár vagy delfinpár csak kiemelkedő hatalmat vagy magasabbrendűséget jelez.
15. *Szluha Márton*: A Káldy család. „Turul” 67. (1994/1–2.) 24–34. pp.
16. Az Ákos nemzetséghez, a román kori sellő heraldikai megjelenését illetően két név kapcsolódik a Bebek és a Csetneky. E három család története külön tanulmányt érdemelne, de itt csak annyit szeretnék megjegyezni, amennyi a sellő szerepét megvilágít

ja. Az Ákos nemzetség az erdélyi ákosi (ma református) templomot feltehetően a bencés rend számára alapította. (Fülöp–Dercsényi–Zádor: Magyarországi művészet története. Bp., 1970. 69. p.) A címer keletkezésének története tehát ezek szerint kapcsolódhat a bencés rend szimbolikájához és valószínűvé teszi a látomások kihatását. – Az Ákos nemzetség ősi címere: a pajzsban két hal, sisakdísz: koronás női törzs, kétoldalt nyakába illesztve két hal feje, melynek törzse félkörben kanyarodik a női törzs felé. (Csoma J.: Magyar nemzeti címerek. Bp., 1904. 32. p.) – A kettős keresztet a pajzsban a halak helyén István, Magyarország nádora vette át az ország címeréből 1311-ben. (U.ő.: 25. p.) Siebmacher: Der Adel von Kroatien und Slavonien. Nürnberg, 1899. (a továbbiakban: Siebmacher i.m.) 12. p., Bebek von Pelsőcz. „Stammen von Genus Akos ab.” (13. p.) A Bubek illetve Bebek családról szóló első feljegyzést Nagy Ivánnál találjuk, Bubek Pál gömői főispán személyében, 1209. – 1243-ban a Márktól származó Fülöp és Detre, mind IV. Bélának, mind Kálmán hercegnek, Gallicia királyának és Szlavónia fejedelmének hű szolgálatot tett és ezért Gömör vármegyében a Berzéthe, Pelsőcz és Csetnek helységeket kapják. (V.ő.: Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. Pest, 1857. – a továbbiakban Nagy i.m.- 256–263. pp.) A Csetneki név tehát ezen az úton csatlakozik az Ákos nemzetséghez és a román kori sellőt viselő címerhez. Fülöp mindezen túl (V.ő.: Nagy Iván, valamint Siebmacher i.m.: 12. p.) Kemlik, illetve Kulnik várát Szlavóniában hősiessen oltalmazta a tatárok és a hűtlenek ellen.

A heraldikai emlékek a következő nevekhez kapcsolódnak:

- 1209 Bubek Pál, gömői főispán
- 1243 Fülöp és Detre
- 1236 Imre, dalmát és horvát bán
- 1268 Demeter, szlavóniai bán
- 1361 Bebek-Csetneki ágból István, országbíró sisakpecsétje
- 1371 Bebek György tárnokmester görgői templomban lévő vörösmárvány sírköve
- 1383-84, 1390-92 Bebek Detre Banus totius Slaoniae
- 1391 Bebek Imre országbíró pecsétje, ugyanaz, mint a sírkövön
- 1397 Bebek Detre nádor sisakpecsétje (hal a vállból)
- 1401 Bebek II Detre nádor függőpecsét
- XV. század Bebek László tárnokmester sírköve a pelsőci református templomban, egyezően a görgőivel
- XV. század Bebek Ursula címere
- 1583 Bebek György özvegyének „Sofia Patócsy”-nak sírköve (a kohlbergi templomban)
- 1594 Csetneky István síremléke a csetneki templomban
- Csoma-Csergheő: Szapolyai István és Csetneky István sírköve „Archeológiai. Értesítő” Bp., 1890, 137. p.
- 17. G. v. Csergheő und J. v. Csoma: Alte Grabdenkmäler aus Ungarn. Bp., 1890. (a továbbiakban: Csergheő–Csoma i.m.) 12. p.
- 18. V.ő.: Csoma J.: Magyar nemzeti címerek. Bp., 1904. 24. p.
- 19. Csergheő–Csoma i. m.: 16. p.
- 20. Nagy i.m.: 260. p.
- 21. Csergheő–Csoma i. m.: 117–122. pp.
- 22. Baltusaitis, J.: La stylistique ornamentale dans la sculpture romane, Paris 1933.
- 23. Görlitz, 1876. I. Teil, Blatt 8, No 58.
- 24. Kriss-Rettenbach, L.: Amulett und Talisman. 1966. München, Nr 722.
- 25. A címert Wamecke publikálta a Heraldische Kunstblätter, 1876. (II Teil Bl. 36, No 135.) című munkájában.

26. Benker, Gertrud: Bürgerliches Wohnen von der Gothik bis zum Jugendstil. Abb. 53-55. Ezért az anyagért Visi Lakatos Mária-nak tartozom köszönettel.

27. Hildegard de Bingen (1098–1179) német bencésrendi apácafőnöknő (Disibodenberg, Ruperstberg és Eibingen kolostorok) korának kimagasló, zseniális egyénisége írói munkásságát természettudományos és orvoslással kapcsolatos művekkel alapozta meg. A PHISICA és a CAUSAE ET CURAE, mai felfogásban az első német gyógyításra vonatkozó szakmunkának minősül. Foglalkozik irodalommal és zeneszerzéssel is, ma 77 szimfóniája ismert. Hírnevét azonban látomásaival érte el. A látomásokat három műben foglalta össze: az első a SCIVIAS (liber sci vias viventis luminis) 1141–1153, majd a LIBER VITAE MERITORUM, 1158–1162 végül a LIBER DIVINORUM OPERUM SIMPLICIS HOMINIS, 1163–1173.

A SCIVIAS tanait Clairvaux-i St. Bernát is elismerte, III. Jenő pápa pedig a trieri zsinaton részleteket olvasott fel belőle és isteni kinyilatkoztatásnak minősítette látomásait. A világ nagyjai fordultak hozzá tanácsért, amiről háromszáz, általában csak másolatban fennmaradt levele tanúskodik. Élete végén három körutat tett meg nagyobb német és idegen városokban, prédikálva és tanítva. Kortársai a „Symnista” (megszállott), „Domina magistra” vagy „Prophetissima nomis Hildegardis” jelzőkkel illették.

Ma elsősorban Németországban, majd Svájcban, az Egyesült Államokban és a 90-es évektől Franciaországban foglalkozik vele nagy mértékben az irodalom. Zenei szerzeményeit CD-lemezen árulják. Zseniális lény a XX. században újból az érdeklődés középpontjában áll.

A SCIVIAS eredeti szövege mai napig sem látott napvilágot. Faber, J. Stapulensis publikálta először 1513-ban javított szöveggel és ezt használta fel Migne a XIX. században (Koch, J.: Der heutige Stand der Hildegard-Forschung. „Historische Zeitschrift” München, XII. Bd. 186. 1958. 559. p.)

A LIBER DIVINORUM szövegét 1761-ben Lucca érseke, Johannes Dominicanus Mansi adta ki először és ez került a XIX. században a PLM.-be.

A XIII–XIV. és a XV. században a bencéseken kívül érdemben csak a ciszterciák foglalkoztak írásaival. A XIII. században a cisztercita Eberbach kolostorból származó prior Gebeno eleveníti fel emlékét, „valláspolitikai jóvendőmondó” szerepben, sőt ugyanitt emlékezik meg „Abt Trithemius von Sponheim” is, kiemelve Hildegard egyházszakadással kapcsolatos jóslatait, amivel a reformáció érdekszférájába állítja... (Schipperges, H.: Die heilige Hildegard von Bingen. München, 1927. 11. p.)

Bár Hildegard a „Sancta” jelzőt viseli, szentté avatása végülis nem következett be, de az Acta sanctorum Bolland (sept. tom. die 17. 629. p.) szerint: „nomen Hildegardis tunc Martyrologis insertum.”

28. MLP. tom. CXC VII. Parisiis 1882, SCIVIAS Lib. II. Vis. III. col 453 B–454 C.

29. PATROLOGIAE TOMUS CXC VII. – Sancta Hildegardis Abbatisa – Parisiis, 1882. SCIVIAS. – Lib. II. Visio III. Imago quasi muliebrem.

Post haec vidi quasi muliebrem imaginem procera magnitudine instar magnae civitatis habentem caput miro ornatu coronatum, et brachia de quibus splendor velut manicae propendebant a caelo ad terram usque radians. Venter autem ejus in modum retis multa foramina habentis, per qua plurima hominum multitudo subit: crura vero et pedens non habebat, sed tantum super ventrem suum ante altare quod est ante oculos Dei stabat ipsum

expansis manibus circumplexa. oculis autem suis per omne coelum acutissime intendebat. At nulla vestimenta ejus considerare poteram, nisi quod tota lucidissima claritate fulgens, multo splendore circumfusa fuerat, in pectore ejus velut aurora rubeo fulgore micante ubi etiam multimodo genere musicorum audivi dicens: Me oportet concipere et parere. Et mox occurrit ei ut fulgur multitudo angelorum gradus et sedes in ea hominibus facientium, per quos ipsa imago absolvenda erat. Deinde vidi nigros infantes juxta terram in aere quasi pisces in aqua repentes et ventrem imaginis in foraminibus (quibus ingredei volentibus aperta patebat) intrantes. At illa ingemuit sursum eos attrahens qui et ore ejus exierunt, ipsa tamen integra permanente. Et ecce illa serena lux et in ipsa species hominis totam rutilante igne flagrans, secundum visionem quam primus videram iterum mihi apparuit, et singulis eorum nigerrimam cutem abstrahens et extra viam cutes illas prociennes singulos illorum candidissima veste induit, etc...

30. Keller, Hiltgart szerint: „Prépost Volmar von Disibodenberg, Prépost Gottfried von Disibodenberg, apát Ludwig v. S. Eucharius-Trier 1169–79, Guibert von Gembloux, akivel már 1175 óta levelez és aki 1177–1181-ig állandóan Ruppertsbergben tartózkodik, apát Gottfried von Echternach, fivére Hugo, mainzi apát, végül segítségére volt bizalmasa Hilbrand von Sponheim is, ami már eleve kizárja azt, hogy Hildegard a rend felfogásával ellenkező tételeket állíthatott volna, vagy mást „látott” volna.

31. Mindez csak a történet magvát jelenti. Nem lehet ilyen nagy mű tartalmát röviden összefoglalni. Mert Hildegard a román kori sellő minden egyes jellemzőjére pontos felvilágosítást ad. Korona, fej, haj, karok, lábak, test, pikkely, hal, delfin, zene, színek, drágakövek, pozíció stb. mind megtalálja magyarázatát.

III. Jenő pápa Hildegard első látomásait „egyéni kinyilatkoztatásnak” minősítette. Viszont az egyház álláspontja szerint az egyéni kinyilatkoztatást mindenki a saját belátása szerint értelmezheti. A szerzeteseknek tehát szabad kezük volt a látomások művészetben megjelenő figuráinak interpretálásában. Innen a sellő számtalan, részletekre vonatkozó variációja. Első, több, mint százoldalas munkámban a sellő szimbolikájának legapróbb részletét is kidolgoztam, eredetével együtt, itt csak a következőkre szeretnék rámutatni. A keresztesek után Ecclesia a jövevényeket fehér ruhába öltözteti és felszólítja, hogy válasszanak a két járható út, – a jó és a rossz között. A jövevények: pogányok és zsidók, megke-

resztelve neofiták. A neofiták ceremóniájában a keresztséget ugyan csak az a fehér ruha jelzi, amit a diakonok, a kút vizéből felszállóknak átnyújtanak. A neofiták jelképe a delfin, a „piscis curvus”. Hildegard Isaiás próféta jövendöléseire hivatkozik: Et venient ad te curvi filii, eorum qui humiliaverunt te... (Isai, LX. Eucherus egyházatyja szerint a „neofitus szó annyit jelent, mint „novella plantatio”. Szimbólum szimbólumot fed: a delfinek, (másképpen halak) új oltvány gyanánt illeszkednek az Egyház testébe és így válnak Krisztus misztikus testének tagjaivá. Ecclesia delfinokkal, illetve halakkal való egyesülését szerintem ebben a megvilágításban lehet leginkább megközelíteni, akármilyen idegen is a XX. század szellemétől.

32. Bernheimer, R.: Romanische Tierplastik. München, 1931. 137. sz. Ahnus (Nischenbogen).

33. A korai kereszténység I. évezredében a szféra-rendszer és a mikrokozmosz-elmélet gyökerei az ősi keleti irányhoz vezetnek, majd megtalálhatók a ptolemeusi tanok, vagy Platon és Aristoteles elképzeléseiben. Szerintem az egyik legjellegzetesebb forrást Hennoch könyvei jelentik. Champeaux, G.: Introduction au monde des symboles. Zodiaque 70. p.:

A szelek és a végtagok összefüggésének elméletét már Hennoch könyveiben is megtalálhatjuk. (Hennoch Jeruzsálemben Kr.e. 50 körül, Hennoch „le slave” Kr.u. (Ugyancsak itt találkozhatunk a szféra hét körével és a pólusok négy irányával, melyet a négy mennyei kapuból ömlő főszelel határoz meg. A négy kardinális szél Jahve éltető lehelletének útja, a kozmosz mozgató ereje, az égbolt négy pillére, sőt közvetítő a látható és a láthatatlan világ között. (U.o.: 240. p.)

Az első ember, Ádám nevét Hennoch titkainak könyve szerint Isten a négy világtájban elhelyezett csillagok nevének kezdőbetűjéből képezte. Ez misztikus kapcsolatot teremt a horizont négy tájával és az onnan kiinduló világmozgató erővel, a négy főszelel, amit az ember végtagjai szimbolizálnak. (U.o.: pl. 83. p. 700. p.)

A Codex Vigilanus („Escorial, Espagne, terminé en 976) tartalmazza a szelek kerekének ábrázolását, melyen a négy főszelel mellett nyolc mellékszelel fúj hatalmas fúvós hangszerekből. „Le Nord (septentrio) est à gauche et le Sud (Auster) à droite, afin que l'orient soit en face et en haut, comme dans les plus anciennes cartes du monde.

A KUTATÁSNÁL FELHASZNÁLT LEGFONTOSABB IRODALOM

Aigremont: Fuss und Schuh-Symbolik und Erotik. Leipzig, 1909.
Baltusaitis, J.: Études, sur l'art médiéval en Géorgie et en Arménie. Paris, 1929. La stylistique ornamentale dans la sculpture romane. Paris, 1931. La styl. Art sumérien art roman. Paris, 1934. Le moyen âge fantastique. Paris, 1955. Réveils et prodiges. Paris, 1960.
Bárczay O.: A heraldika kézikönyve. Bp. 1897.
Becker, W. –Gülden, J.: Vaticanum secundum. B. III/1. Leipzig, 1965.
Beigheder, O.: La symbolique. Paris, 1967. Lexique des symbols. Zodiaque, 1969.
Belitzky J. –Sashegi S.: Pomáz. A magyar föld és emlékei. Bp. 1939.
Bernh, Th.: Die Hauptstücke der Wappenwissenschaft. Bonn, 1849.

Bernheimer, R.: Romanische Tierplastik. München, 1931.
Böckeler, M.: Hildegard von Bingen. Wisse die Wege. Salzburg, 1954.
Bofarul Y Sans, Fr. de: Animals in Watermarks. Hilversum, 1959.
Braunfels, W.: Die Welt der Karolingen u. der chr. Kunst. München, 1968.
Briquet, Ch.: Les filigranes. Paris–Londres, 1907.
Buchberger, M.: Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg in Breisgau, 1935.
Buffière, F.: Les mythes d'Homère et la pensée Grecque. Paris, 1956.
Bühler, J.: Schriften der heiligen Hildegard von Bingen. Leipzig, 1922.
Cabrol-Leclercq: Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. Paris, 1935.

- Champeux, G.*: Introduction au monde des symboles. Zodiaque, 1966.
- Cappelli, A.*: Lexicon abbreviaturarum. Milano, 1967.
- Chierichetti, S.*: Ravenna. Milano, é.n.
- Circlot, J.E.*: A dictionary of symbols. New York, 1962.
- Collegio araldico*: Libro d'oro della Nobilita Italiana. Roma, 1912–13.; Corso di cultura sull'arte Ravennate e Bizantina. Ravenna, 1970.
- Csánki Dezső*: A Magyar Királyi Országos Levéltár Diplomáciai Osztályán őrzött pecsétek mutatója. Bp., 1889.
- Csoma J.*: Magyar nemzetiségi címerek. Bp. 1904.; Uő.: A magyar heraldika korszakai. Bp. 1913.
- Csoma-Csergheő*: Szapolyai István és Csetneky István sírköve. Archeologiai Értesítő, 1890.; Bebek-Csetneky. Turul. tom.V. Uők: Ungarische Revue, 1889. XII. hó.
- Davy, M. M.*: Initiation à la symbolique romane XII.s. Paris, 1964.
- Debidour, V. H.*: Le bestiaire sculpté du moyen âge en France. Printed in France, 1961.
- Deonna, W.*: La sirène, femme poisson. Revue archéologique. Paris, 1928. I-VI.
- Dieler, H.*: L'art roman en Italie, Paris, 1950
- Dölger, Fr. J.*: Das Fischsymbol in Frühchristlicher Zeit. IXOYC. Münster in Westfalen, 1928.
- Dornseiff, Fr.*: Das Alphabet in Mystik u. Magie. Leipzig, 1925.
- Duhem, P.*: Le système du monde. Paris, 1954.
- Enzyklopedia des Islams. Leiden-Leipzig, 1934.
- Faral, E.*: La queue de poisson des sirènes. Romania 74. 1953.
- Farkas, J.*: Vízjelek a könyvtári munka szolgálatában. Régi könyvek és kéziratok. Bp. 1974.
- Festugières, R. P.*: La révélation d'Hermès Trismégiste.
- Finály H.*: A latin nyelv szótára. Kolozsvár, 1884.
- Fischer, H.*: Die Heilige Hildegard von Bingen. München, 1927.
- Foçillon, H.*: L'art des sculpteurs romans. Paris, 1964.
- Forcellini, A.*: Lexikon opera et studio. Pratii, 1858–1860. Lexicon totius Latinitatis. Patavii, 1890.
- Forstner, D.*: Die Welt der Symbole. Innsbruck, 1961.
- Foulquaié, P.*: Dictionnaire de la langue philosophique. Paris, 1962.
- Fülöp-Dercsényi-Zádor*: Magyarország művészettörténete. Bp. 1970.
- Gerevich T.*: Magyarország román kori emlékei. Bp. 1938.
- Gessmann, G. W.*: Die Geheimsymbole der Alchemis. Ulm-Donau, 1959.
- Gimbutas, M.*: The gods and goddesses of old Europe. London, 1974.
- Goodenough, E.R.*: Jewish symbole in the Greco-Roman period. New York, 1956.
- Gourdon de Genouillac, H.*: L'art héraldique. Paris, 1889. Les mystères du blason.
- Gresse, H.*: Hundert Jahre Zistensier in Mehrerau 1854–1954. 1954.
- Haakman-Hoeger*: Dictionnaire de Spiritualité. Hildegard de Bingen. Paris, 1968.
- Haag, H.*: Bibel-Lexikon. Tübingen, é.n.
- Haas-Brossard*: Die Sprache der Symbol. Die Wage, Aachen, Nr 1. Band 35/1966.
- Haid, P.*: Wettingen Gestern und Heute. Festschrift Wittigen 1959.
- Hamann, R. –Mac-Lean*: Frühe Kunst im Westfränkischem Reich. Leipzig, é.n.
- Hammann, H.*: Briques Suisses, ornées, des bas-reliefs du XIII. siècle. Genève et Bâle, 1868. Extrait du tome XII. des mémoires de l'institut Genevois. 1867.
- Hammann, H.*: Briques Suisses, ornées, des bas-reliefs du XIII. au XVI. siècle. Genève, 1871.
- Hansmann, H.-Kriss-Rettenbach, L.*: Amulett und Talisman. München, 1966.
- Henkel, A.-Schone A.*: Handbuch der Sinnbildkunst des XVI. u. XVII. Jh. Stuttgart, 1967.
- Holl I.*: Középkori kályhacsempék Magyarországon. In: „Budapest Régiségei”. XVIII. 1958.
- Horváth S.*: A középkori magyar címertan jelképezése. Bp. 1922.
- Jalabert, D.*: Recherches sur la faune et la flore romane. II. Les Sirènes. Bull. mon. 1936.
- Jung, C. G.*: Mysterium Coniunctionis. Zürich, 1955; Man and his symboles. London, 1964.
- Kabay, B.*: Előzetes néhány öreg csempéről. „Útunk”. XXIX. évf. 1974. 1320. sz.
- Kalmár, L.*: A Victorianus-Corvina madár ábrázolásának intellektuális háttere. Bp. 1973. Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. VI. Uő: Der intellektueller Hintergrund der Vogeldarstellungen der Victorianus-Corvina. Acta Historiae Artium. T. XIX. Bp. 1973.
- Karlinger, H.*: Romanische Steinplastik in Altbayern und Salzburg. Augsburg, 1924.
- Kerényi, K.*: Einführung in das Wesen der Mythologie.
- Kirschbaum, E.*: Lexikon der chr. Ikonographie. Rom, Freiburg, Basel, Wien, 1968.
- Klausner*: Reallexikon für Antike und Christentum. Stuttgart, 1955.
- Koch, J.*: Der heutige Stand der Hildegard-Forschung. Historische Zeitschrift, 1958.
- Kós K.*: Népelet és néphagyomány. Bukarest, 1972.
- Lascar, M.L.*: Hildegard von Bingen. Der Weg der Welt. Das heilige Reich. München, 1927.
- Larousse, P.*: Grand Dictionnaire Universel du XIX.s. tom. XIV. Paris, 1865-1890.
- Liebesschütz, N.*: Das allegorische Weltbild der hl. Hildegard von Bingen. Studien der Bibliothek Wartburg. Leipzig 1930.
- Liebner, H.*: Hugo von St. Victor. Leipzig, 1832.
- Lutz, E.*: Die Psychologie Bonaventuras. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters. B.VI. Münster, 1909. (Baumker, Hertling, Baumgartner.)
- Mâle, E.*: L'art religieux de XII. s. en France. Paris, 1928.; Uő: L'art religieux du XIII.s. en France. Paris, 1919.; Uő: L'art religieux de la fin du moyen âge en France. Paris, 1925.
- Migne, J. P.*: Patrologia Latina. (MPL) Opera omnia Honorii Augustodunensis. tom. CLXXII. Parisiis, 1895.; Hugonis de S. Victore. tom. CLXXV.; Hugonis de S. Victore. tom. CLXXVII. Paris, 1854.; Patrologia Latina; S. Hildegardis abbatissae opera omnia. Saeculum XII. tom. CXCVII. Parisiis, 1882.; LIBER: (rövidítés) Liber divinatorum operum simplicis hominis. SCIVIAS (Sci vias Domini).
- Moe, E. A.*: Illuminated initials in mediaval manuscripts. London, 1950.
- Nagy I.*: Magyarország családai. I. Pest, 1857.
- Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala. Bp. 1886.
- Osler, H.*: Die Psychologie des Hugo v. St. Viktor. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters. B. VI. Heft. 1. Münster, 1936.
- Pacha, J. A.*: Contribution à l'étude du blason en Orient. Londres, 1902.
- Pernaud, R.*: Hildegard de Bingen. Paris, 1994. Édition du Rocher.
- Piccard, G.*: Die Kronen-Wasserzeichen. Findbuch I. Stuttgart, 1961.

- Pitra, J.B.*: *Analecta Sacra*. tom. II. Patres antenicaeni. 1884. Typis Tusculanis.; *Codex Claramontanus*. Clavis S. Melitonis. S. Eucharius Lugdunensis. Origenes.; S. Hippolytus et alii in Susannam, *Analecta sacra*. Sanctae Hildegardis opera.; 8. Nova S. Typis S. Montis Casinensis. MDCCCLXXXII.
- Pray, G.*: *Syntagma historicum de sigillis*. Budaë, 1805.
- Rácz Gy.*: *Az Ákos nemzetség címere*. Turul, (LXVIII.) 1995. 1–2. 11–34. pp.
- Révai Nagy lexikona*. III. köt. Bp. 1911.
- Rech, Ph.*: *Innbild des Kosmos*. Salzburg Freilassin, 1966.
- Richental, U.*: *Chronik des Constanzer Concils 1414–1418*. Hildesheim, 1962.
- Riethe, F.*: *Hildegard von Bingen*. Naturkunde. Salzburg, 1963.
- Rossi, P.*: *Sirènes antiques*. Bulletin de l'association Guillaume Budé. tom. XXIX. No. 4. Paris, 1970.
- Roscher, W. H.*: *Ausf. Lexikon der Gr. u. Röm. Mythologie*. Leipzig, 1910.
- Rousselot, P.*: *Pour l'histoire du problème de l'amour au moyen âge*. Beiträge der Geschichte der Philosophie des Mittelalters. (Baeumler, Hertling). Münster, 1908.
- Sashegyi S.*: *Pomáz-Klissza történelmi földrajza*. „Archacológiai Értesítő”. Series III. Vol. I. 1940.
- Sauer, J.*: *Symbolik des Kirchengebäudes und seiner Ausstattung des Mittelalters*. Freiburg in Bresgau, 1902.
- Sérouya, H.*: *La kabbale*. Paris. 1956. (Grasset, 1947.)
- Slomann, W.*: *Bicorporates*. Copenhagen, 1967.
- Schipperges, H.*: *Hildegard von Bingen: Welt und Mensch*. Salzburg, 1965.
- Schmitt, O.*: *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*. Stuttgart, 1958.
- Siebmacher.*: *Der ungarische Adel*. Nürnberg, 1892. *Der Adel v. Kroatien und Slavonien*. Nürnberg, 1899.
- Schramm, A.*: *Die Bilderkunst der Frühdrucke*. tom. 4. Die Drucke von Anton Sorg in Augsburg. Leipzig, 1921.
- Schwabe, J.*: *Archetyp und Tierkreis*. Basel, 1951.
- Snyder, R.*: *Die Baukeramik und der Mittelalterliche Backsteinbau des Zistersien Klosters St Urban*. Bern, 1958.
- Steinen, W.*: *Altchristlich-mittelalterliche Tiersymbolik*.; *Uő: Symbolon*. Bd. 4. Basel-Stuttgart, 1964.
- Szluha, M.*: *A Káldy család*. „Turul”. (LXVII.) 1994. 1–2. 22–24. pp.
- Tettoni-Saladini*: *Teatro araldico*. tom. III., V. Lodi, 1846.
- Troescher, G.*: *Ein bayerisches Kirchenportal und sein Bilderkreis*.; *Zeitschrift für Kunstgeschichte*. Bd. 17. München, 1954.
- Vayer L.*: *Masolino és Róma*. Bp. 1962.
- Voit P.*: *Pomáz*. In: *Magyarország műemléki topográfiája V. kötet Pest megye műemlékei*. (Szerk.: Dercsényi D.) I. Bp. 1958. *Magyarország műemléki topográfiája*. 308–309. pp.
- Voit P.–Holl I.*: *Alte ungarische Ofenkacheln*. Bp. 1963.
- Vandenbroucke, F.*: *La moral de monastique du XI. au XV. s*. Louvin, 1966.
- Wagner, C.*: *Collectanae genealogico historica illustrum hungariae familiarum quae iam interciderunt*. Posenii, 1802. Decus I.
- Wagner, E.*: *Tracht, Wehr und Waffen*. Praha, 1960.
- Wehrhahn-Stauch, L.*: *Christliche Fischsymbolik von den Anfängen bis zum hohen Mittelalter*. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*. tom. 35. München, Berlin, 1972.
- Will, R.*: *Répertoire de la sculpture romane de l'Alsace*. Strassbourg, 1955.
- Zodiaque „la nuit des temps” kiadványok*: *Auvergne romane*, 1972.; *Castille romane*, 1966.; *Catalogne romane*, tom. II. 1961.; *Navarre romane*, 1967.; *Romergue roman*, 1963.; *Henry Fr.*: *L'art irlandais*. 1963.

TÁJÉKOZTATÓ

1. A kéziratot három példányban a szerkesztőség címére kérjük megküldeni. Minden szerző első közreműködése alkalmával legyen szíves személyi adatait, állandó lakhelyét, munkahelyének nevét és címét, foglalkozását külön lapon megküldeni.

2. A szerkesztőség 1 ívig terjedő kéziratokat vár (1 ív: 32 gépelt oldal, 1 oldal 30 sor, 1 sor 50 betűhely)

3. A kiemeléseket a szerző egyszer, folyamatosan húzza alá, a jegyzeteket a kézirat végén kérjük megadni.

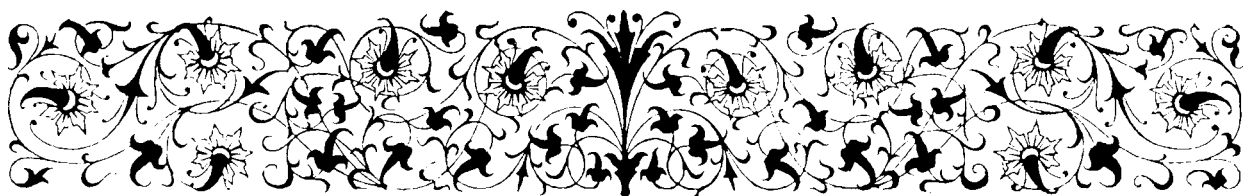
4. A jegyzetapparátusban a szerző a hivatkozott mű szerzőjének nevét egyszeri aláhúzással emelje ki

és pontosan tüntesse fel a hivatkozott levéltári és bibliográfiai adatokat.

5. A recenziók fejszövegében a cím mellett közlendő adatok: szerző, válogató, kiadó, szerkesztő, a megjelenés helye, éve, a terjedelem, ISBN szám.

6. A szerző a kézirat megküldésekor jelezze, ha különlenyomatot kér. 15 db ingyenes, további példányok rendelhetők a szerkesztőségnél díjazás ellenében.

7. A cikkek szerzőjük álláspontját tükrözik, esetleges észrevételek megadott címükre közvetlenül küldendők.

A SEMSEI SEMSEY CSALÁD XIX–XX. SZÁZADI GENEALÓGIÁJA

Éppen hatszáz esztendeje (1396. szept. 28.), hogy Zsigmond király főpohárnoka – Semsey Demeter fia László – a keresztény Európa és a nagy európai hódításait megkezdő mohamedán török birodalom közötti első jelentősebb csatában „a nikápolyi szerencsétlen ütközetben kardvágásoktól és nyíllövésektől találva elesett”.¹ Öt évvel később, 1401. április 24-én az uralkodó az elhunyt érdemeiért testvérének Jánosnak címert adományozott.² Ez a magáncímer-adomány „az első a ma is élő családok címereslevelei sorában” írta *Czobor Alfréd* több mint fél évszázada e folyóirat hasábjain.³ A család legrégebben ismert ősei az írott forrásokban csaknem egy évszázaddal korábban már számtalanszor felbukkantak.⁴ A *Siebmacher Wappenbuch* az 1280-90 táján élt Franktól eredezteti a családot⁵ és *Nagy Iván* is tőle kezdve vezeti le a családfát egészen a XIX. század közepéig.⁶ A család, első ismert őst pontosabban is megnevezi Ritter Frank von Meissen személyében,⁷ *Gudenus*⁸ ugyanakkor csak 1318-ra datálja a családra vonatkozó első ismert adatot.

E nagymúltú családnak számtalan kimagasló személyisége ismert a hazai történetírásban, s legalábbis egyikőjük a nemzetközi tudományos életben is. Frank fia Tamás a középkori Magyarország egyik legszebb falfestményén – a szepeshelyi székesegyházban 1317-ben festett képen – látható. A festmény központi helyén Szűz Mária áll, aki Károly Róbertnek nyújtja a királyi koronát, Károly Róberttel szemben Tamás esztergomi érsek s mögötte Henrik prépost, míg a király mögött Frank Tamás, szepesi várnagy, a király kardhordozója – látható kivont karddal.⁹

A fentebb említett László a kereszténység védelmében esett el Nikápolynál¹⁰, későbbi leszármazói közül többen az ország függetlenségéért és a szabad-

ságért küzdöttek. Semsey Pál ónodi főkapitány a Thököly szabadságharc tábornoka, a kuruc gyalogság főparancsnoka volt¹¹, Semsey András ugyancsak kuruc főkapitány¹². A törökök elleni felszabadító hadjáratban – Buda visszafoglalásánál – a család több tagja is részt vett, – az említett Pálon¹³ és Andrason kívül Zsigmond és János is¹⁴. Az 1848-49-es szabadságharc leverése után a Kossuth-emigrációval Amerikába érkezettek között is találkozunk Semseyekkel. A polgárháború uniós hadseregében harcol Semsey Károly és Semsey Kálmán őrnagy¹⁵ (vagy alezredes¹⁶).

E szerteágazó család egyik ága – mely 1798-ban I. Ferentől a Boltó Siklósi Andrassy család kihalta után a koronára visszaszállt Szabolcs vármegyei Balmazújvárost kapta adományul – a XIX–XX. században a következők szerint alakult.

A Magyarország főméltóságai közé tartozó Semsey Andreas de Semse¹⁷ személynök (1802–1808), alkancellár (1808), kamaraelnök (1808–1814), ugoccai főispánnak (1792–1807) báró Perényi Annával kötött házasságából¹⁸ három fiúgyermek és két leánya született¹⁹. A fiúk közül Benjámín királyi udvari titkár 1816 táján nőtlenül, utódok nélkül elhunyt. Semsey András Jób nevű fiának egyik leánya, Semsey Anna²⁰ gróf Almásy Ignáccal kötött házasságából született gyermekei és leszármazói a gróf Festetics, gróf Wencheim, gróf Keglevich, herceg Bretzenheim, báró Beust, báró Waldbott, gróf Cziráky, gróf Károlyi, gróf Zichy, báró Wesselényi, báró Trauttenberg, gróf Pejachevics családokkal kerültek rokonságba²¹, Semsey Jozéfa pedig báró Révay Józseffel kötött házasságából született leszármazó(i) a gróf Török, gróf Berchtold és a báró Weisshorstenstein családok tagjaival házasodtak²².

Lajos (1783–1856) előbb Vécsey Zsófiával, majd Andrassy Máriával és harmadszorra – 1832-ben – Szemere Klárával²³ kötött házasságot, aki maga is

férjezett volt már egyszer Dercsényi Ferencsel. E házasságukból öt gyermek született, (1) András – akit a tudományos szakirodalomban és hivatalos iratokban egyaránt Andornak neveznek –, (2) Jenő, aki Saczán élt – gróf Csáky Máriát vette nőül, (3) Lajos császári és királyi kamarás, arany sarkantyús vitéz Pesten, (4) Zsófia – Klobusitzky Ágostonné és (5) Etelka – báró Döry Lajosné.

Lajos ágának, de talán az egész Semsey családfának legérdemesebb tagja Andor (1833. december 22.–1923. augusztus 14.), a tudós mineralógus, a magyar tudomány és kultúra egyik –, ha nem a legnagyobb mecénása. Róla nevezték el a semseyit és az andorit ásványokat²⁴, a budapesti Földtani Intézet felépítésére 50 000 aranyforintot, egyéb tudományos célokra több mint kétmillió aranykoronát adományozott.²⁵

Semsey Lajos 1854. augusztus 28-án kelt végakaratában²⁶ három hitbizomány létrehozásáról végrendekezett, s a sors különös szeszélye folytán mind az öt gyermeke utód nélkül halt el.²⁷

Idősebb András ötödik gyermeke Jób volt, aki gróf Buzini Keglevich Évát²⁸ vette feleségül. E frigyből egy fiú és négy leány született. A *Nagy Iván* által közölt²⁹ adatok más forrásokban némi eltérést mutatnak. Ezek a következők: Etelka (vagy Ilona) első férje Mattyasovszky Rudolf³⁰, második Sztáray Ferdinánd³¹ és Gizella férje volt báró Simbschen Arbogast³². Sarolta Csúzy Pálné³³ lett, a névtelennek (N) jelzett leány neve Anna³⁴, aki hajadonként halt el. Az egyetlen fiúgyermek Albert (*Nagy Ivánnál* Béla), aki Bencsik Valériát³⁵ (szül.: 1832. márc. 15.) vette nőül, Semsén élt és Pesten hunyt el 1873. április 24-én. Albertnek öt leánya és egy fia volt.³⁶ Leányai közül Alice báró Fiáth Miklósné lett; Lídia (vagy Lívia) gróf Crouy Chanel Endréné; Sybilla gróf Sizzo Noris Kristófné; Róza pedig gróf Crouy Chanel Józsefné.

Semsey László (1869–1943) Cserneki és Tarkeői gróf Dessewffy Mária Karolina Arankával (1870–1950) kötött házasságot. Ebből a frigyből születtek Ilona (Heléna), Andor (András) és Ladislajja (Laya),

akik mindhárman – édesanyjukkal együtt – részesültek a grófi címben, melyet apjuk semsei Semsey László császári és királyi kamarás, országgyűlési képviselő I. Ferenc József királytól 1907. augusztus 25-én nyert.³⁷ Ilona gróf Ortenburg Ferenc felesége; Ladislajja gróf Stürgkh Bertholdné lett. Ladislajja 1981-ben, férje 1965-ben hunyt el. András (a mineralógus Semsey Andor unokaöccse és keresztfia)³⁸ 1897-ben született. 1925-ben fényes külsőségek között tartotta meg esküvőjét „Nagykárolyi Károlyi László gróf császári és királyi kamarás és felesége, nagyapponyi Apponyi Franciska grófnő leányával, nagykárolyi Károlyi Klára grófnővel.”³⁹ Semsey András tizennégyszer sebesült meg az első világháborúban. „Államtudományi doktorátust szerzett, de még jóformán el sem kezdte tanulmányait, mikor családi nemzetközi ismeretségei és összeköttetései révén hozzájutott, hogy a trianoni békeszerződésben, mint akkori diplomaták kísézője, megfigyelő diplomata gyakornok jelen lehessen.”⁴⁰ Az esküvő után nászútra előbb Semsére – az ősi birtokra⁴¹ –, majd Rómába utazott feleségével, ahol Semsey András gróf a magyar követségnél, mint attasé teljesített szolgálatot. Magyarországnak a második világháborúba lépésekor a diplomáciai pályáról leköszönt és 1977-ben bekövetkezett haláláig Argentínában – ahol 1941-ig mint magyar követségi tanácsos és ügyvivő működött –, Villa Gesellben élt. Gyermekei – Zsuzsanna 1925. november 12-én, Budapesten és Tamás 1926. november 28-án Fóton – születtek. Zsuzsanna Monte Videóban hunyt el hajadonként (1992. december 21.).

Tamás Sárvár-Felsővidéki gróf Széchenyi Gabriellát (született: 1936. július 18.) vette nőül, akitől Júlia (Buenos Aires, 1964. július 19.) és András (Buenos Aires, 1966. december 10.) születtek, s utóbbi András édesanyjával egyetemben volt szíves a családra vonatkozó néhány adatot közölni, illetve másolatban elküldeni,⁴² és így ennek a több mint hétszáz éve virágzó családnak a történetét napjainkig követhetjük.

Pozsonyi József

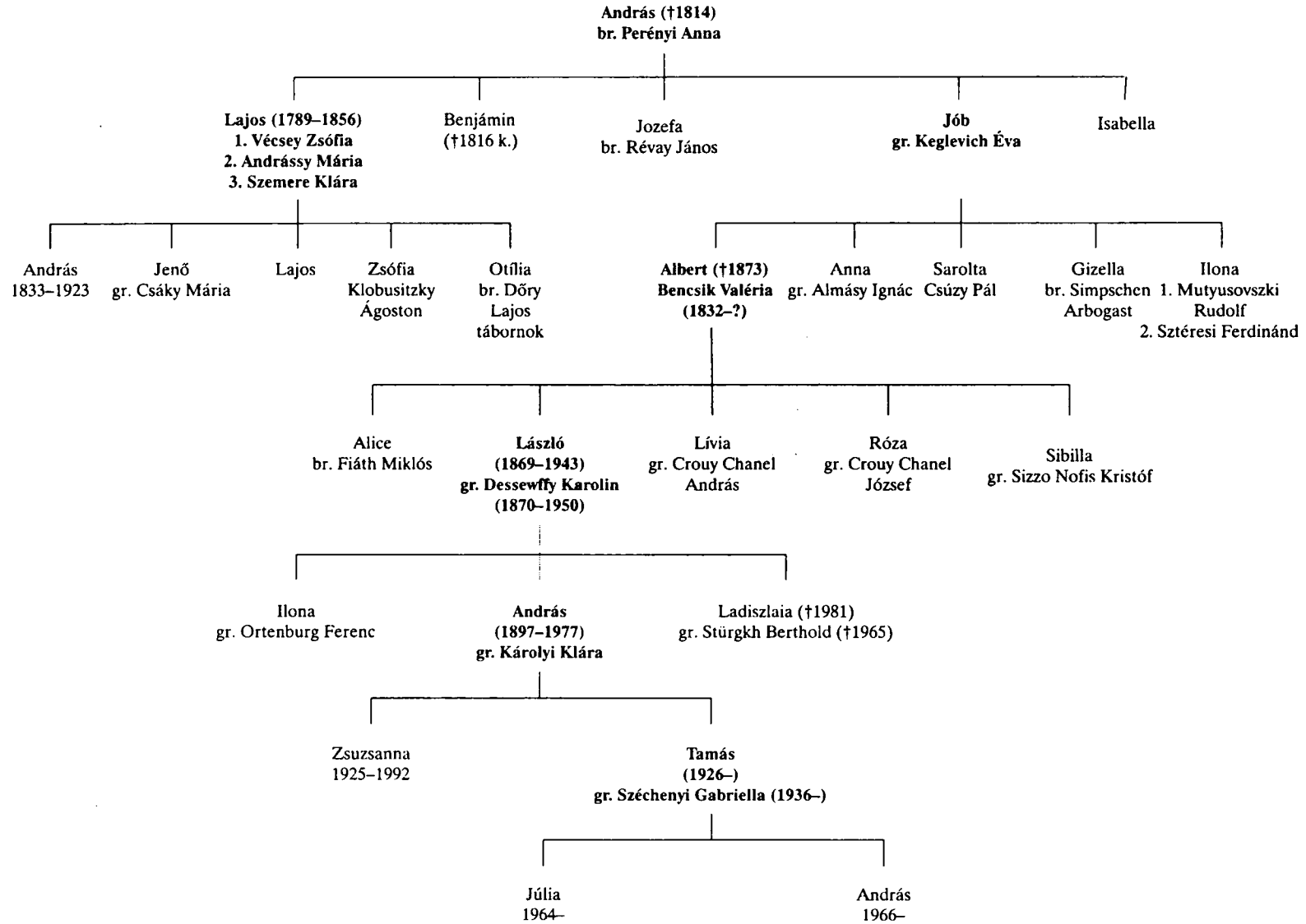
JEGYZETEK

1. Csoma József: Az első magán címer-adományozások. Turul XVIII. (1900) 5. p.

2. Mályusz Elemér szerk.: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) Bp., 1956. első rész 125/1030. sz.

3. Cz. A.: A Semsey család címerlevele 1401-ből. Turul (1943) 79. p.

4. Anjou-kori oklevéltár Bp.-Szeged, 1991–1993. VII. 210., 213., 326., 477., 492., 494., 573., 574., 594., 613. és VIII. 111., 201., 276. sz.

5. J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. Nürnberg, 1893. 575–576. pp., T. 106., 410.
6. *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal Pest. 1863. X. k. 135–142. pp. (a továbbiakban: Nagy i.m.) és Pótlék kötet Bp., 1868. 352–355. pp.
7. Semsey Andrásné Károlyi Klára, Crouy Chanel Péter által összeállított családfák, Balmazújváros Múzeumának gyűjteményében (a továbbiakban: BUM) BUM 95. 13. 1., 1–2. szám alatt.
8. *Gudenus János-Szentirmay László*: Összetört címerek Bp., 1989. 340. p. (A Semseyekre vonatkozó további adatok I. még 217., 290., 431., 464. p.)
9. *Radocsay Dénes*: A középkori Magyarország falképei. Bp., 1954. 38–40. pp., 220–221. pp. és XLIX. tábla.
10. *Szilágyi Sándor* szerk.: A magyar nemzet története. Bp., 1895. III. 432. p.
11. *Liptai Ervin* főszerk.: Magyarország hadtörténete. Bp., 1984. (a továbbiakban: Magyarország hadtörténete) I. 301. p.; *Nagy László*: „Kurucz életünket megállván csináljuk...” társadalom és hadsereg a XVII. századi kurucz küzdelmekben. Bp., 1983. (a továbbiakban: Nagy L. i.m.) 124., 138, 142, 195., 259., 260., 271. p.
12. *Nagy László* i.m. 153., 213., 268.
13. *Szakály Ferenc*: Hungaria eliberata. Bp. 1986. 60. p.
14. *Nagy László*: i.m. 199.
15. Magyarország hadtörténete I. 577. p.
16. *Nagy* i.m.: Pótlék kötet 355. p.
17. *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai 1526-1848. Bp., 1988. 111., 138. p.
18. Másodszor is nősült, gróf Abensperg und Traun Terézszel, de ebből a házasságból gyermekük nem született, BUM 95. 13. 1.
19. *Nagy* i.m.: Pótlék kötet 353. p. III t.
20. A család által összeállított családfán Isabella BUM 95. 13. 1.
21. Semsey András és br. Perényi Anna leszármazóit Petkó Béla – a gróf Semsey levéltár kezelője – jegyezte le Budapesten 1909. július 24-én. Eredetije a Budapest XII. kerületi Önkormányzat Múzeumában Bp. Maros u. 1. (a továbbiakban: MMBp.), másolata BUM 95. 38. 1., 1–3.
22. U.o.
23. *Nagy* i.m.: X. k. 599. p.
24. A névadó Krenner József volt. I. még: *Bognár László*: Ásványhatározó. Bp., 1987., 346., 413., 436. és 412., 418., 435. p.
25. A Pallas nagy lexikon. Bp., 1897., XIV. 1061. p.
26. MMBp. I-955., BUM 95. 39. 1., 1.
27. Semsey Andor – aki apja végakarátának megfelelően uralkodói jóváhagyást nyert három hitbizomány létrehozásához – 1909-ben elérte, hogy az örökösödés rendje András másik fiának ágára, azaz – Jób-, Albert-, László-, Andrásra – szálljon át. Az erre vonatkozó ügyvédi iratok, kérelmek, határozatok MMBp. I-890., I-1014., I-1015., illetve BUM 95. 36. 4., 1. és 95. 37. 2. számon.
28. *Nagy* i.m.: V. 154. p.
29. U.a. pótlék kötet 353. p.
30. BUM 95. 13., 1., 2., 95. 38., 1., 3. mely családfák közül az elsőt Crouy Péter, a másodikat Petkó Béla állított össze.
31. U.a.
32. U.a.
33. *Nagy* i.m.: III 189. p.; BUM 95.13.1.
34. Anna neve Semsey Albert (Béla) hagyatékát tárgyaló „alakszerű osztálylevél”-ből derül ki – BUM 95.19.1.1. és a Crouy P. által készített családfából.
35. Crouy P. a családfán megjegyzi, hogy Bencsik Valéria Tápiógyörgyői és Füzesmagyari Bencsik, tehát azonos Nagy i.m. I. 289. p. alatti családdal.
36. „Alakszerű osztálylevél kelt Semsén, 1876. július 25-én az örökhagyó által 1872. január 12-én tett s a Debreceni Kir. Törvényszék előtt 6507/873. sz. a 1873. május 7-én kihirdetett írásbeli végrendelet alapján.” BUM 95. 19. 1. 1.
37. *Nyulásziné Straub Éva*: Öt évszázad címerei. Bp., 1987. 140., 286., 287. p. és XCIX. t.
38. BUM 95. 41. 1. 1.
39. „Társaság” c. folyóirat 1925. (XII. évf.) 5.sz. 122., 123., 127., 131. p.
40. *Ignác Rózsa*: Argentína viharzünetben. Bp., 1972. 177–181. pp.
41. Ma: Semsá, Kassától DNy-ra cca. 20 km.
42. Semsey Tamásné és Semsey Tamás levelei BUM 95. 13. 1. 1–4.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Turul előfizetési díja az 1997. évre változatlan, hazai terjesztés esetén: 950,- Ft + ÁFA, azaz 1040,- Ft. Eddigi előfizetőink számára csekket, illetve számlát küldünk. Az új előfizetők a szerkesztőségen keresztül rendelhetik meg a folyóiratot.

Külföldi előfizetőink részére is változatlan a díj, azaz 25 USA dollár a tengeren túlra (légi posta díjköltséggel), Európában 20 DM, vagy 20 svájci frank. Az előfizetés a Postabanknál vezetett számlára közvetlenül átutalható. Számlaszám: „Postabank és Takarékpénztár Rt. 11991102-02103006-00070010 Magyar Történelmi Társ. Turul”.

JAKKÓ LÁSZLÓ ARCKÉPÉHEZ

Félegyházi és Zalárdi Jakkó László (1781–1833) – Markó Árpád ismert könyve szerint – Zrínyi után legjelentősebb régi hadtudományi írónk.¹ Nem szükséges magyarázni, mekkora jelentőségűek a személyével kapcsolatos tárgyak, kiváltképp az a félalakos portré, amely ünneplősen, tiszti egyenruhában, mel- lén az 1814-ben alapított Hadseregkeresztrel ábrázol-

ja, és nemes Prozma (másképp Prasznovszky) Mihály ecsetje nyomán áll rendelkezésre.

Keletkezéséről és az alkotóról is keveset tudunk. Szatmár vármegye 1814. évi jegyzőkönyve szerint Prozma (a jegyzőkönyvben: Prazma) Mihály Batizon él, foglalkozása *pictor*.² Egyértelműnek vehetjük, hogy tanult mestersége és hivatásszerűen űzött foglalkozása volt a festés. Megengedhető, hogy a jelzett időben és utána is ő a szatmári nemesség festője, bár erre csak az említettek ilyen természetű hagyatéká- nak áttekintése után adhatunk egészen biztos, minden tekintetben megnyugtató választ. Tényként álla- píthatjuk meg azonban, hogy az itt tárgyalt mű kifor- rott alkotás, jó szemű, biztos kezű művészre vall. Jakkó László ezek szerint határozott, átható tekinte- tű, öntudatos, egészében rokonszenves egyéniség.

Markó Árpád szerint (aki hibásan Grozmann-nak olvassa a festő vezetéknevét) a kép Jakkó halála után keletkezett, az 1834. január 14-én „osztokodásra egybegyűlt testvérek bízták meg a festőt, aki Jakkót bizonyára személyesen ismerte, és így képes volt az arcképet emlékezetből megfesteni”.³ Ezt erősíti leg- alábbis a keletkezés időpontját illetően a kép hátol- dalán olvasható feljegyzés is: „Lefestette holta után Ns Prozma Mihály. Batizban Január 25-én 1834”.⁴ Jakkó eredetileg batizi volt, utóbb a Batiztól kis tá- volságra fekvő Adorjában lakott, és így teljesen biz- tos, hogy a festő és Jakkó ismerték, esetleg jól ismer- ték egymást, és az sem merőben kizárt, hogy a portré se előzmények nélkül készült (lehetséges, hogy a festő már életében készített rajzot, vázlatot, vagy más ábrázolást róla).

Adatok hiányában nem tudjuk megmondani, ki vette át és őrizte az elkészült festményt. Lehet, hogy egyből, de az is, hogy csak később, mindenesetre Jakkó Annához került, aki előbb Peley János színér-

váraljai nemes felesége volt, majd Polyák Lászlóné lett, és akiről Jakkó, mint igen kedves hugáról emlékezik végrendeletében,⁵ és akinek első házasságából volt Jozefa leánygyermek. 1829-ben Jozefát a szomszédos Közép-Szolnokból, Érkávásról jött Kávássy László vette feleségül. Így került mint Jakkó Anna, illetve Peley Jozefa hagyatéka a Kávássyak tulajdonába a kép.

A század végén, talán 1896-ban valamelyik Jakkó kölcsönkérte, hogy lemásoltassa, hogy neki is meglegyen a jeles ős képe. Mindez meg is történt. A kölcsönző azonban sajátos módon értelmezte a dolgot. Az eredetit magánál tartotta, és a másolatot

küldte vissza. A másolat hátoldalán a következő feljegyzés áll: „Néhai Tettes Zalárdi Jakkó László úr cs. kir. Svadronyos Főkapitány, meghalt életének 54-ik Eszt-be 1833-ban Április 15. Adorjánban, ns. Prozma Mihály festménye után másolta: Mály Józsi 1896”. Teljesen biztosra vehető, hogy az utóbbi azzal a Mály Józseffel azonos, akit a Nagybányán tartózkodott festők névsorában az 1896. évnél említ Réti István hírneves könyvében.⁶ Így ma már a másolat is történelmi érték, épp száz éves, Kávássy László tulajdona.

Kávássy Sándor

JEGYZETEK

1. *Markó Árpád*: Egy elfelejtett magyar író-katona. (Értekezések A Történeti Tudományok Köréből. Új sorozat 18.) Bp. 1960. Továbbiakban: Markó i. m.

2. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Levéltára. Szatmár vármegye 1814. évi jegyzőkönyve Ne 677. – A Prozma alias Práznoeczky

családot *Bilkei Gorzó Bertalan* is említi, Szatmár vm. nemes családjai. Nagy Károly 1910, 103. p.

3. Markó i. m. 52. p.

4. Uo.

5. Uo.

6. *Réti István*: A nagybányai művésztelep. Bp. 1994. 163. p.

OLVASÓI LEVÉL

Tisztelt Szerkesztőség!

Szeretném felhívni szíves figyelmüket egy – valószínűleg – nyomdai vagy sajtóhibára a Turul 1995/3–4. számában Csapodi Csaba tollából megjelent, a „Heraldika és kodikológia” című cikkben. 73. p. utolsó bekezdés, 76. p. első bekezdésre, mely szerint Anjou László tulajdonában volt egy biblia, melyet halála után felesége, Johanna elajándékozott. A fenti részletben Anjou László neve kétszer is szerepel.

Idézet: „a tragikus sorsra jutott Anjou László Johanna királyné férje”.

Ezen személyiséget azért szeretném tisztázni, mivel Johanna királyé férje Anjou Endre volt, I. Lajos magyar király testvére. Az ő meggyilkolásának megbosszulására vezette a király a nápolyi hadjáratot 1347-ben.¹

Ezzel szemben az utolsó Anjou, László Durazzói Károly nápolyi és magyar király fia, 1376-ban szüle-

tett és nápolyi királyként 1414. augusztus 6-án a Castel Nuovo-ban halt meg. Felesége Chiaromonte szicíliai kormányzó leánya volt, testvére volt viszont Johanna, aki László halála után II. Johanna néven lett nápolyi királynő.²

Igaz, hogy a cikk jegyzetei között a 11-es szám alatt Anjou Endre bibliáját említik, még is jó lenne tisztázni melyik Anjou-ról van szó a nevezett cikkben, annál is inkább mivel Anjou Lászlónak is mint Durazzói Károly fiának voltak magyar vonatkozásai is.

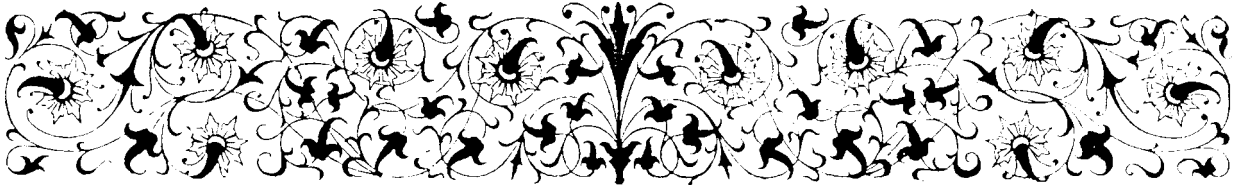
Tisztelettel:

Evva Margit

JEGYZETEK

1. *Kristó Gyula–Pandula Attila*: Az Anjou kor háborúi. Bp., 1988.

2. *Dümmerth Dezső*: Az Anjou-ház nyomában. Bp., 1987.

2. KISEBB ROVATOK

CÍMERESLEVÉL-GYARAPODÁS A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN

A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti, vagy formahű, hitelesített másolatban megtalálható címereslevelekről az 1980. december 31-i állapotot tükröző levéltári segédlet¹ megjelenése óta történt gyarapodás ismertetésének folytatása² az alábbi jegyzék.

A címereslevelekről a következő adatokat közöljük: a fő címerszerző nevét, azt, hogy az adomány mire vonatkozik (címer, nemesség, rangemelés, stb.), továbbá megadjuk azoknak a személyeknek a nevét, akik a fő címerszerző által az adományban részesültek. Ez után következik a címer heraldikai leírása. Megjegyzésként szerepel, ha hamisítás nyoma fedezhető fel, ha a címerkép helye üresen maradt az oklevélen, ha az oklevél szövege eltér a szokványostól. A tárgyalt oklevél levéltári jelzete zárja az ismertetést, előtte utalás olvasható, ha Áldásy Antal: A MNM Könyvtárának Címereslevelei c. kiadványban³ az oklevél szerepel.

1. *Drágffy (Drághffy) György és János*, de Belthewk 1507. március 28., Buda

II. Ulászló

bárái rang és címer

Címerleírás: álló, kerekaljú, két felső sarkán átlósan lemetszett pajzs kék mezejében alján csúcsaival felfelé fordított arany holdsarló, felette középen a pajzs felő részéig érő, lebegő arany nyílvesző, két oldalt egy-egy arany sugárzó csillag. A pajzsot a Sárkány Rendet jelképező két arany sárkány övezi és egyben tartja, a pajzs alatt farkuk, a pajzs felett nyakuk összetekeredik. *Sisak:* a sárkányok nyakára helyezve balra fordult, rostélyos. *Sisakdísz:* fekete sas szárny. *Takaró:* kék-zöld.

Megjegyzés: az oklevél hivatkozik a címerszerző család királynak tett szolgálataira, a címet leírja, megemlítve, hogy a nyílvesző és hold elhelyezése horgonyra emlékeztet. Az oklevél és függő pecsétje ép, a címerkép a Corvina-festők egyik remekműve.

Jelzete: DL 108. 128

1. *Drágffy György és János* címere (1507)

lásd színes tábla

2. *Alpári Mihály*

1512. március 8., Buda

II. Ulászló

nemesség és címer

általa: testvére Mátyás

Címerleírás: csücsköstalpú pajzs kék mezőben zöld sziklából kiemelkedő, balra fordult, cölöpös helyzetű, vörös markolatú ezüst kardot tartó arany koronás arany oroszlán. *Sisak:* balra fordult csórsisak. *Sisakdísz:* nincs. *Takaró:* kék-arany-sárga (zöld?).

Megjegyzés: az oklevél a címerszerzők érdemeit nem részletezi, de megjegyzi, hogy Perényi Imre nádor ajánlására kapják az adományt, a kissé sérült oklevél a címet leírja, függő pecsétje kopott. Címerképe a Corvina-festők alkotásai sorába tartozik.

Jelzete: DL 105. 255

2. *Alpári Mihály* címere (1512)

lásd színes tábla

3. *Nagy Benedek Hamisítvány*

1547. június 17., ?

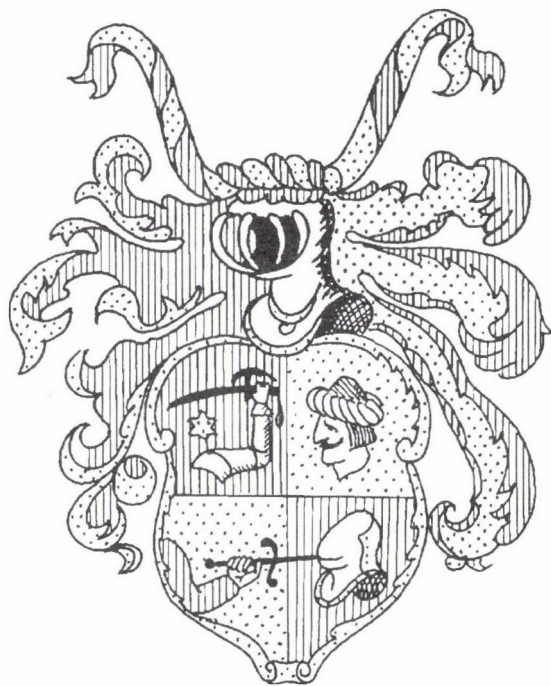
I. Ferdinánd

nemesség és címer

Címerleírás: álló, csücsköstalpú tárcsapajzs vörös-sel és arannyal negyedelt 1. mezéjében lebegő, ezüst páncélzatú, derékszögben behajlított jobbkar ezüst (fekete?) kardot tart, a kardon bojt, a kar és a kard között bezárt területen hatágú ezüst csillag; 2. mezőben befelé fordult, turbános férfifej; 3. mezőben a pajzs szélét teljes hosszában érintő, vörös ruhás balkar vízszintes helyzetű, ezüst (fekete?) kardot szúr át a 4. mezőben lebegő, befelé fordult csórsisakon. *Sisak:* jobbra fordult, nyitott, vörös-ezüst takerccsel. *Sisakdís:* nincs. *Takaró:* vörös-arany.

Megjegyzés: az erősen sérült, hiányos oklevél három oldala virágornamentikával díszített, a címerképe a megadott évszám szerinti címerfestési szokásoknak nem felel meg (kardbojt, átszúrás egyik mezőből a másikba), továbbá a talapzatra helyezett címer mellett, a talapzaton a festő monogramja látható, anakronisztikus megoldással. Feltehetően XVIII. századi hamisítvány (másolat?).

Jelzete: R 319 – Nagy, öttevényi család

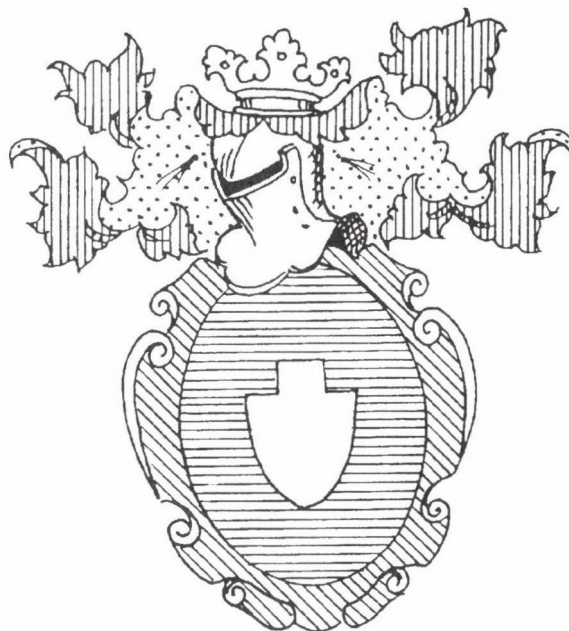
3. Nagy Benedek címere (1547)

4. Szikszay (Zikszay) Literatus János, de Felfalu 1589. június 1., Gyulafehérvár Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem nemesség megerősítése és címer

Címerleírás: zöld kartussal övezett tojásdad pajzs kék mezejének közepén lebegő ezüst ekevas. *Sisak:* jobbra fordult, zárt. *Sisakdís:* – *Takaró:* vörös-arany.

Megjegyzés: az oklevél a címerszerző érdemeit nem részletezi, a címert leírja, hátlapján kihirdetési záradék. Az erősen sérült, foltos oklevél plikája levágva, függő pecsétje elveszett.

Jelzete: F 5 – Cista 2. fasc. 5. No 49.

4. Szikszay Literatus János címere (1589)

5. Nagy Mátyás

1612. január ?

II. Mátyás

nemesség és címer

általa: fia András

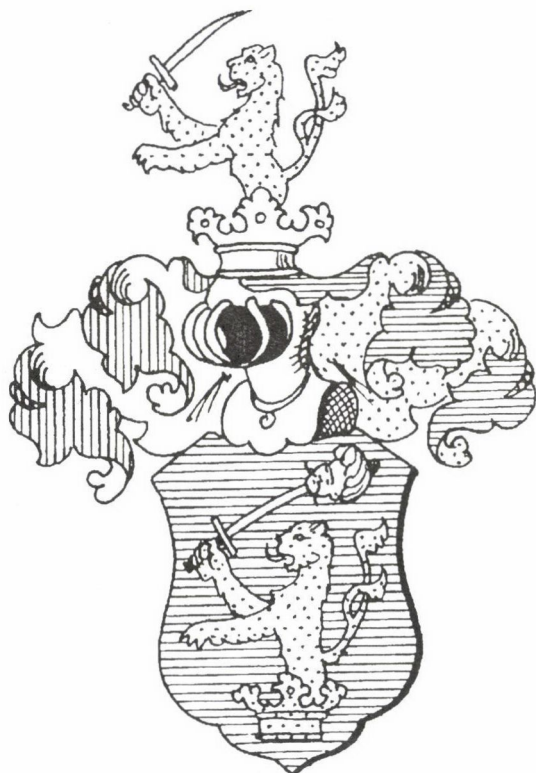
Címerleírás: álló, csücsköstalpú tárcsapajzs kék mezejében lebegő koronából kinövő, jobbra fordult, kétfarkú arany oroslán kiöltött vörös nyelvvel, felémelt jobbában átlós helyzetű ezüst kardot tart, melynek végére levágott, turbános török fej van tűzve. *Sisak:* jobbra fordult, nyitott. *Sisakdís:* nincs. *Takaró:* vörös-ezüst, kék-arany.

Megjegyzés: az oklevél erősen sérült, kopott, hiányos, függő pecsét töredékével, kihirdetési záradék van, az oklevél szövege a címerszerző érdemeit nem említi, a címet leírja.

Jelzete: F 5 – Cista 2. fasc. 5. No 31.

Drágffy György és János címere (1507)

5. Nagy Mátyás címere (1612)

6. Bedeo István Hamisítvány

1635. május 16., Gyulafehérvár?

Rákóczi György erdélyi fejedelem
nemesség és címer

Megjegyzés: A címer helye üres. Az Erdélyi Gubernium (F 46) 1793:3752. sz. irata szerint a nemességvizsgálaton bemutatott oklevelet érvénytelennek ítélték. A sérült oklevelen 1665-ös keltezéssel kihirdetési záradék szerepel.

Jelzete: R 64

7. Egri (Egry) alias Dobray Mihály

1646. november 2., Pozsony

III. Ferdinánd

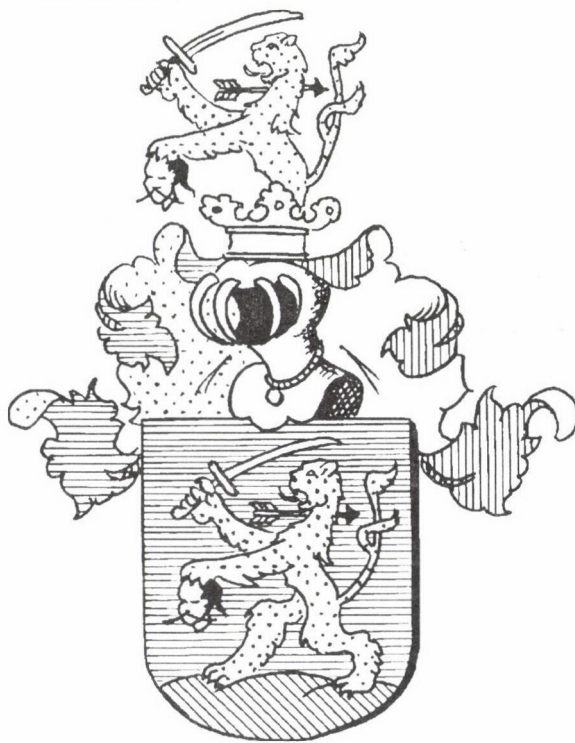
nemesség és címer

általa: testvére Illés

Címerleírás: álló, kerek talpú tárcsapajzs kék mezejében zöld hármashalmon jobbra lépő, arany, két-farkú, nyakán nyíllal átlótt oroslán, jobbában arany markolatú ezüst karddal, baljában levágott török fej. *Sisak:* jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz:* ki-növő helyzetben a pajzsbeli kép. *Takaró:* kék-arany, vörös-ezüst.

Megjegyzés: az oklevél a címerszerző érdemeit nem részletezi, a címet leírja; a sérült (restaurált) oklevél plikája levágva, függő pecsétje elveszett. A szövegben az első helyen szerepel az „Egri” névforma, a következő három helyen az „Egry”. Az oklevél felső részén virágornamentika, jobb és bal oldalt felül egy-egy tő gyöngyvirág. A címer mellett, a hártya szélét érintve zöld talajon, a címer felé fordulva, ágaskodó lovon levágott fejű török lovas lövésre kész íjat tart. A levágott, vörös turbános fej a földön hever.

Jelzete: R 64

7. Egri al. Dobray Mihály címere (1646)

8. Miskoczy János

1649. július 3., Bécs

III. Ferdinánd

nemesség és címer

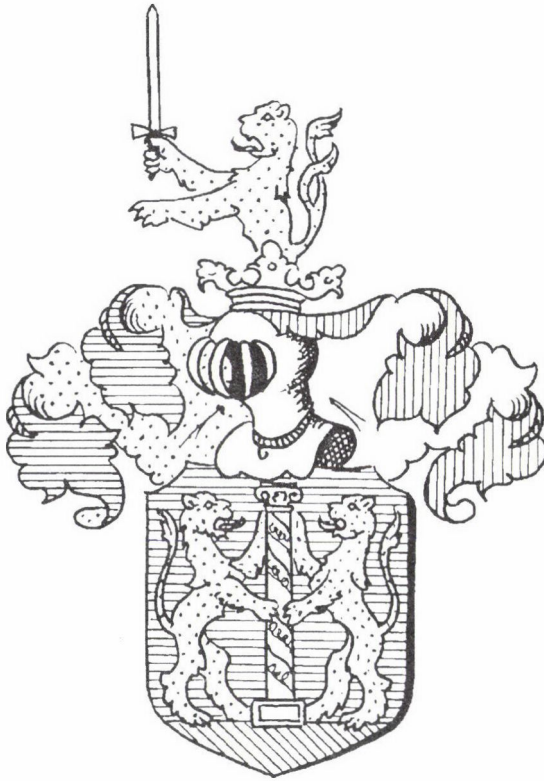
általa: Miskoczy Katalin (rokonsági fok megjelölés nélkül) és unokája Mohos István

Címerleírás: álló, csücsköstalpú pajzs kék mezejében zöld talajon középen vörös márvány oszlop, arany oszlopfővel és alapzattal, az oszlop két oldalán egy-egy befelé fordult, kiöltött vörös nyelvű, befelé lépő oroslán, első mancsaikkal az oszlopot fogják. *Sisak:* jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz:* ki-növő, jobbra fordult, kiöltött vörös nyelvű, két-farkú

oroszlán felemelt jobbában arany markolatú ezüst pallossal. *Takaró*: kék-arany, vörös-ezüst.

Megjegyzés: az oklevél szövege a címerszerző érdemeit nem részletezi, a címert leírja, utolsó lapján kihirdetési záradék; a vörös bársony (kopott) kötésű, könyv formátumú oklevél ép, függő pecsétje fa tokban, ép.

Jelzete: R 64

8. Miskocsy János címere (1649)

9. *Horváth János*, horri
1673. május 26., Gyulafehérvár
Apafi Mihály erdélyi fejedelem
nemesség és címer

Megjegyzés: A címer helye üres, az oklevél a címerszerző érdemeit nem részletezi, a címert leírja, az oklevél plikáján kihirdetési záradék; hártya foltos, függő pecsét kopott.

Jelzete: R 64

10. *Gusztinyi András*
1783. március 28., Bécs
II. József

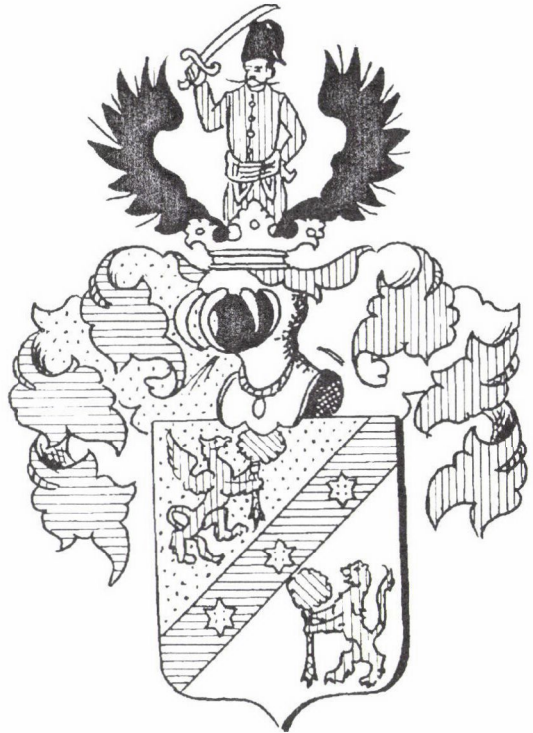
demesség, címer és a Temes vármegyei Theesch birtok adományozása

általa: testvére János

Címerleírás: álló, csüsköstalpú tárcsapajzs kék balharánt pólyával arany ill. ezüst mezőre osztott arany mezejében lebegő, befelé lépő, kiöltött vörös nyelvű, vörös griff, felemelt mancsaiban cölöpös helyzetű barna törzsű, zöld lombozatú fát tart; az ezüst mezőben befelé lépő, ezüst kiöltött nyelvű, vörös oroszlán, felemelt mancsaiban cölöpös helyzetű, barna törzsű, zöld lombozatú fát tart; a pólya 3 arany hatágú csillaggal van megrakva. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: két fekete sasszárny között combközépből kinövő, szembe fordult, arannyal díszített vörös nadrágos és mentés, fekete süveges férfi, jobbában feje felé emelve arany markolatú ezüst karddal, balja csipőjén. *Takaró*: kék-arany, vörös-ezüst.

Megjegyzés: az oklevél a címerszerző érdemeit nem részletezi, a címert leírja, kihirdetési záradék nincs, a barna bőr kötésű, könyv formátumú oklevél ép, függő pecsétje fa tokban, ép.

Jelzete: P 1881.

10. Gusztinyi András címere (1783)

Nyulásziné Straub Éva

JEGYZETEK

1. A Magyar Országos Levéltárban őrzött címereslevelek jegyzéke. Összeállította Nyulásziné Straub Éva. Forrástudományi segédletek 2. MOL Bp., 1981. Kézirat.

2. Előző részek: „Turul” 65. k. 1951–1992. 45–48. pp. ; 66. k. 1993/1–2. füzet. Bp., 1993. 29–32. pp. ; 66. k. 1993/4. füzet. Bp., 1993.

30–33. pp. ; 67. k. 1994/1–2. füzet. Bp., 1994. 48–50. pp. ; 67. k. 1994/4. füzet. Bp., 1994. 134–138. pp. ; 68. k. 1995/1–2. füzet. Bp., 1995. 46–49. pp. ; 68. k. 1995/3–4. füzet. Bp., 1995. 106–107. pp.

3. *Áldácssy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címereslevelei 1–8. k. Bp., 1904–1942.

AZ „ÚJ GOTHA” MAGYAR ANYAGÁNAK TOVÁBBI (HARMADIK) KIEGÉSZÍTÉSE¹

A Genealogisches Handbuch des Adels sorozat 1996 júniusában megjelent XIX. bárói kötete (teljes sor 110. száma) az alábbi magyar, illetve magyar

kötődésű főrangú családok jelenkori leszármazását ismerteti:

NÉV	Lapszám	Összeállító
Maschek von Maasburg	175–176	Adelsarchiv, Marburg (magyar ág) ²
Rudnyánszky de Dezsér ³	296–302	Vajay
Szentkeresztly de Zágón ⁴	333–341	Vajay

Az „Új Gotha” sorozatban közölt magyar főrangú családok, illetve az egyes külföldről beszámoltak magyar ágainak száma ezzel 154-ről 157-re emelkedett.

Említsük még meg, hogy az 1995. évi XVIII. (kizárólag német) bárói kötet hagyományos cím-arcké-

pe ezúttal Báró *Boeselager* Wolfhardné, született Denghelegi *Fényes* Csilla volt (1941–1994), a Magyar Máltai Szeretetszolgálat nagyemlékű vezetője.

Vajay Szabolcs

JEGYZETEK

1. Alaplista: Turul 65. k. (1951–1992), 31–44. pp. ; első kiegészítés Turul 66. k. 1993/4. füzet. 39. p. ; második kiegészítés Turul 68. k. 1995/3–4. füzet. 109. p.

2. Előzőleg 1957-ben közölve.

3. Előzőleg a Gothai Almanach 1867. kötetében közölve. Attól kezdve 1942-ig a közlés szünetelt.

4. Első felvétel.

„HERALDIKA NA SLOVENSKU” TUDOMÁNYOS SZIMPÓZIUM TRENCSÉNBEN (1996. szeptember 5–7.)

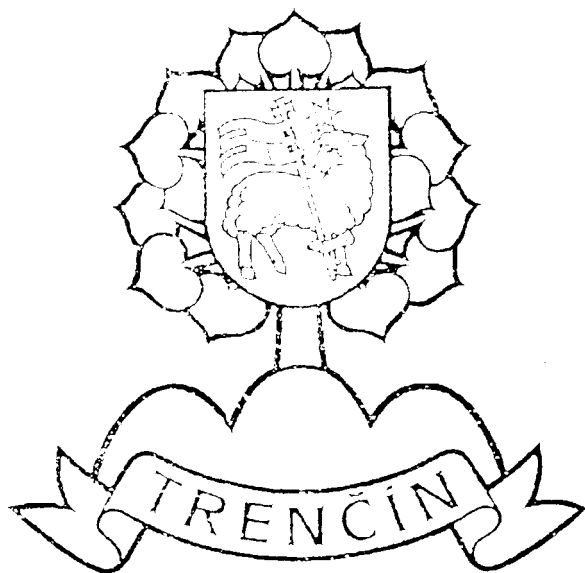
A tudományos ülészak rendezői a Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, a Slovenská historická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied sekcia pomocných vied historických a archivnictva, a Trenčianske múzeum v Trenčine és a Dom Armády

Slovenskej republiky v Trenčine voltak. A rendezvényt támogatta a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

Az előadók és a nagyszámú hallgatóság különféle körökből került ki, így pl. megjelentek egyetemi-főiskolai oktatók, levéltárosok, múzeológusok, könyv-

tárosok, egyetemi hallgatók, magánkutatók, címereket tervező művészek. Néhány vendég – köztük előadó is – érkezett Csehországból, Lengyelországból. Magyarországról e sorok írója volt jelen a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, illetve a „Turul” folyóirat képviselőjében.

Nagyszámú, váltakozó színvonalú előadás hangzott el heraldikai-, szfragisztikai, stb. témákban. A rendezvényt a sokszínűség jellemezte. Hallottunk nagyívű tudományos fejtegetést, illetve új kutatási eredményeket különféle részterületekről, mások aktuális heraldikai témák gyakorlati megvalósításáról számoltak be. Egyes előadók a régebbi (magyar) heraldikai irodalom eredményeit ismeretették.

Dr. Jozef Novak professzor, a heraldika és más történeti segédtudományok szlovákiai „atyamestere”, bevezető előadásában, „Heraldika Szlovákiában” címmel, összefoglalta a terület legfontosabb jellemzőit. Áttekintette az utóbbi évtizedek szlovákiai heraldikáját, többek között említést tett a legfontosabb publikációkról, eddigi szerveződésekről, rendezvényekről. Hangsúlyozottan szólt a szlovákiai heraldikát legfelső szinten irányító, ellenőrző Heraldikai Bizottságról – ehhez hasonló szerv Magyarországon mindeztidáig nem jött létre. . .

Az előadás kitért a régebbi heraldikára is. Így szólt nemesi és egyházi címerhasználatról is. Novák professzor különösen fontosnak tartotta a különböző egyházak, illetve intézményeik heraldikai emlékeinek vizsgálatát, így pl. a címeres (jelképes) templom- és

plébániapecsétek, illetve iskolai címerek kutatását. Mindez sok, eddig nem ismert adalékot rejthet.

Végül a jelenleg igen aktuális településcímer-alkotás feladatairól, gyakorlati megvalósításáról, problémáiról emlékezett meg. Mind ismeretes, északi szomszédunknál, mintegy 3200 településcímer létrehozása van folyamatban.

Leon Sokolovský docens, a címerről, mint a segédtudományi kutatás sajátos tárgyáról beszélt. Rövid szimbólikai-, módszertani összeggést is adva.

Viliam Longauer különböző műemlékeken, kulturális emlékeken, azok berendezésén, mobil műtárgyakon megjelenő heraldikai emlékek nyilvántartásának kérdését tárgyalta. Erőteljesen hangsúlyozva a címerek gyakorlati jelentőségét a restaurálásoknál, a műemlékvédelemben.

Igor Graus, a falerisztika és a heraldika összefüggéseiről szólt, elsősorban Zsigmond király Sárkány Rendje vonatkozásában.

Peter Turay szfragisztikus, grafikusművész, a szlovákiai szfragisztikai gyakorlat aktuális kérdéseiről adott elő. Egységes, településenként természetesen eltérő címeres, felírtos községi pecsétek bevezetésére tett javaslatot.

Zdenko Alexy „A szlovákiai vexillológia” című előadásában ismertette a kérdés elmúlt évtizedekbeli helyzetét, történetét, tudományos eredményeit. A jelenlegi aktualitások keretében elsősorban a települések zászló- és lobogóhasználatát elemezte.

Libor Gottfried és *Luděk Linhart* érdekes előadással összekötött bemutatónak keretében számoltak be heraldikai (és szfragisztikai, diplomatikai, kodikológiai stb.) anyagok CD-n való bemutatásának jelenleg kialakult – színvonalas – csehországi gyakorlatáról, s annak alternatíváiról.

Karel Müller, a csehországi települések jelenlegi címeralkotási gyakorlatát ismertette.

Kónya Péter, eperjesi főiskolai tanár, a Magyar Országos Levéltárban őrzött Altenburger-Réső-féle pecsétgyűjtemény anyagának, a jelenlegi szlovákiai településcímer-alkotás keretében történő hasznosítási lehetőségeit ismertette. Különösen a sárosi példát említette.

Rašislav Maučura – széles forrásfeltárás alapján – Poprád város címerének fejlődéstörténetét mutatta be.

Frederik Federmayer, pozsonyi egyetemi hallgató a pozsonyi polgárcsaládok XVI–XVII. századi heraldikájáról, illetve genealógiájáról tartott előadást.

Lubomir Jankovič, a túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtár kutatója a heraldikai vonatkozású

„ex libris”-ek fejlődését mutatta be Szlovákiában a XVI–XX. században, gazdag diaanyag kíséretében.

Tamara Nešporová régész, a trencsényi Múzeum címeres kályhacsempéit ismertette. E középkori darabok lelőhelyei a trencsényi és más, környékbeli várak voltak.

Jana Oršulová, pozsonyi múzeológus, a betléri Andrassy-kastély főúri házaspárok címereivel ékesített, XIX században készült üvegablakainak bemutatását választotta témájául.

Robert Zemene, a Szent Benedek Rend szimbolikájáról beszélt.

Vladimir Rábik, „A kereszt a heraldikában” című előadásában elsősorban a kettőskereszt szlovákiai megjelenésével foglalkozott.

Bojan Radovanović, pozsonyi újságíró a komáromi ortodox szerb templom irattárának címeres pecsétlenyomataival, a templom címeres tyariumaival foglalkozott. Áttekintést adott Szlovákia vonatkozásában az ortodox – elsősorban – főpapi, papi, és katonai famíliák címerhasználatáról.

Ivan Gosiorovský, a mai szlovák katonai szimbólumokat összegezte.

Peter Zoričák, „A szlovák címer érmeken” címen tartott rövid összefoglalást a jelzett témáról.

A tanácskozáson elhangzott előadások, hozzászólások, megjegyzések alapján átfogó képet lehetett alkotni a heraldika és más történeti segédtudományok szlovákiai állapotáról. Az aktuális tárgykörök leginkább talán a kettőskeresztnek, mint szlovák heraldikai szimbólumnak a tárgyalása, továbbá a települések most folyó nagyarányú címertervezése, illetve a területi címerek küszöbön álló megalkotása voltak. A jelenlévő szakemberek az egyes kérdések felvetésénél nem minden esetben alakítottak ki egységes álláspontot.

Szokatlanul találtam, hogy az előadások legnagyobb része, mellőzve a különféle heraldikai tanácskozásokon megszokott diavetítést, vagy más módon való demonstrálást, csupán beszélt témájáról, nem mutatott képi forrásokat.

A tanácskozás keretében 1996. szeptember 6-án nyitották meg a trencsényi várban a „Heraldika na Slovensku” című, igen érdekes, állandó kiállítást.

Pandula Attila

EHRE UND EITELKEIT – ÖSTERREICHIS ORDEN VOM MITTELALTER BIS ZUR GEGENWART KIÁLLÍTÁS KORNBERGBEN

Az Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde, az ausztriai Milleneum évében, 1996-ban rendezte 3. nagyszabású rendjel- és kitüntetéskiállítását, március 24–október 27. között. A pazar bemutatóra, amely az Osztrák-Magyar Monarchia (Habsburg Birodalom) falerisztikáját, mindezideig talán legátfogóbban mutatta be, a stájerországi Kornberg várkastélyában került sor, amely ma is a Bardeau grófok tulajdonában van, s kulturális- és kiállítási központként is működik.

Megjegyzendő, hogy a történelmi-, művészeti stb. látnivalókban rendkívül gazdag Ausztriában, ahol az 1000. évfordulót jeles kiállítások sorával is ünnepelték – s ezek közé tartozott a kornbergi bemutató is – igen nagy feltűnést keltett a régi elismerések jeles bemutatója. A kiállítás fővédnöke, az osztrák szövetségi elnök, Dr. Thomas Kleistl. A díszelnökségben, illetve magán a megnyitón is országos-, lokális-, tudományos-, egyházi-, katonai vezetők jeles köre vett részt.

A kiállítás teljes anyaga, magántulajdonból került bemutatásra, csupán 3 rendi díszöltözet, illetve 2 udvari ruha származott, a bécsi Kunsthistorisches Museum, Monturdepot-ból.

Megjegyzendő, hogy ilyen teljességben, sokrétűségben egyetlen közgyűjteményben sincs hasonló anyag, Ausztriában és másutt sem.

A kiállított rendjeleken, kitüntetésekén túl, rendi öltözetek, tokok, adományozási okmányok, Statutumkönyvek, rendi névjegyzékek, dokumentumok, katonai egyenruhák (kitüntetésekkel) egyaránt láthatók voltak. Nagyobb számú történelmi ábrázolás, részben fénykép dokumentálta a rendjel- és kitüntetésviselési szokásokat. De jutott hely még, a kitüntetések körüli vizualitásokat kiegészítő – a századfordulóról való – karikatúráknak is.

A kiállításon láthatók voltak az I. és a II. Osztrák Köztársaság rendjelei – és kitüntetései is.

A várkastély 8 termében állították ki az anyagot.

Az kiállítás, az egyházi lovagrendek (Szuverén Máltai Lovagrend, Német Lovagrend, Jeruzsálemi Szent Sír Rend bemutatásával kezdődött. A következő teremben, néhány másolat idézte fel a későközépkori lovagi társaságokat. Az Aranygyapjas Rend emlékeinek gazdag sorozatát ugyanitt láthatta a közönség.

A következő teremben, I. Ferenc Józsefhez kötődő falerisztikai emlékek szerepeltek. E teremben egyébként a súlyponti téma a Katonai Mária Terézia rend, illetve az elismerések viselési szokásai volt.

Egy erkélyszobában szerepeltek a kiállítás válogatott legértékesebb darabjai egy speciális tárlóban.

Egy további teremben viselési képek, illetve karikatúrák voltak kiállítva.

A következő helységet a magyar királyi Szent István Rend és a császári osztrák Lipót Rend emlékei töltötték meg.

Egy egészen nagy teremben állították ki az összes további kitüntetést, illetve egy másik erkélyszobában újabb egyenruhák szerepeltek, kitüntetésszettel.

A kiállításon nagy számban szerepeltek, egykor jeles személyiségek által viselt rendjelek és kitüntetések (így pl. II. József, János főherceg, József főherceg, Frigyes Ágost szász király, Bourbon-Parma Mária Lujza bolgár királyné, I. Róbert pármái herceg, gróf Paar Eduard főhadsegged, gróf Rétsey Ádám tábornok stb. különböző rendjelei, kitüntetései). Minden bizonnyal, e körben a legfontosabb emlék volt, a Szent István Rend textil csillaga, I. Napoleon tulajdo-

nából, amelyet a waterlooi csatában zsákmányoltak (Hessen-Homburg Frigyes herceg, lovassági tábornok, ma is rokonsága, leszármazói őrzik ezt a rendkívül becses tárgyat).

Kornbergben, lényegében néhány kitüntetés kivételével szerepelt az egykori Habsburg Birodalom (Osztrák-Magyar Monarchia) valamennyi rendjele és kitüntetése. így pl. a Katonai Mária Terézia Rend különféle fokozatai, a Lipót nagykeresztjéhez való csillag gyémántokkal, a Cseh nemesi kereszt, Arany és ezüst polgári díszkereszt 1813/1814., Erzsébet Terézia Katonai Alapítvány díszítményei, császári és királyi osztrák-magyar díszjelvény a tudományért és művészetért (miniatűr is), Katonai Érdemkereszt gyémántokkal miniatűr, Arany Jubileumi Emlékérem (1898), Nagy „Signum Laudis”-ok, Ezredtulajdonosi arany (miniatűr is) és ezüst Jubileumi Emlékérmek (1908.) és még lehetne sorolni a nagynevű ritkaságokat.

Némileg zavaró volt, hogy mindezzel szemben kiállítottak néhány kérdéses darabot is, s csupán egyeseknél fogalmaztak meg kételyeket (pl. Katonai Mária Terézia Rend csillag, – átdolgozott – Lipót Rend nagykereszthez való csillag gyémántokkal.

A kiállításon, különösen tanulságosnak találtam, hogy lehetőleg szerepeltettek, különféle eltérő időszakból való jelvényvariánst, előállítási, anyag stb. változatokat. Különféle miniatűrök, félminiatűrök stb. gazdag sorozata sem hiányzott.

Pandula Attila

AZ ÖSTERREICHISCHE GESELLSCHAFT FÜR ORDENSKUNDE 3. NEMZETKÖZI KONGRESSZUS KORNBERG, 1996. MÁJUS 16–19.

Az Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde az idén tartotta 3. Nemzetközi Falerisztikai Kongresszusát. A rendezvényre, Kornberg várkastélyában került sor. A résztvevőknek így módja volt, az ugyancsak itt megrendezett, nagyszabású, falerisztikai kiállítás tanulmányozására. *Peter Ohm-Hieronymussen*, dán falerisztikus, Dánia rendjeleiről tartott előadást. A jelen sorok írója, a Szent István Rend jelvényeinek tipológiájával foglalkozott előadásában. *Josef Hrdy* Csehországból, Sprock gróf (csehországi) vadászrendjét ismertette.

A hazai szakemberek között, egyrészt országosan ismert, illetve helyi (stájerországi) szakemberek, egyaránt tartotak előadásokat. Hétfő előadás, sajtós megközelítésben foglalkozott falerisztikával pl. *Dr. Gerhard Wislinger* egyetemi professzor „Állam- és alkotmányjogi aspektusok a kitüntetésügyben, az idők során” címen érkezett. *Dr. Dieter A. Binder* egyetemi tanár, a Német Lovagrend szimbólumainak, utólagos használatával, különféle értelmezéseivel (félreértelmezéseivel) foglalkozott. *Dr. Karl Ur-*

schitz, stájerországi protokollfőnök, a Stájer tartományi kitüntetésekről beszélt, s részletezte azok adományozási gyakorlatát.

Günter Erik Schmidt professzor, eddig alig érintett témát, az osztrák egyetemek kitüntetéseit foglalta össze.

Fontos előadást tartott *Hartmut Rochowanski*, az ismert bécsi, falerisztikai kereskedő. Nagyszámú kitűnő diafelvétel – közöttük makródiák – segítségével

vel mutatott be az Osztrák-Magyar Monarchia rendjelei, kitüntetései tárgykörébe ismerté vált, sokszor igen jól sikerült hamisítványokat, illetve manipulációkat. Ezek döntő része az utóbbi években készült, tekintettel a megnövekedett vásárlói igényekre. Sajnos az itt részletezett dolgokból, egyeseket Magyarországon készítettek.

Pandula Attila

WERTNER MÓR EMLÉKÜLÉS 1996. június 8., Párkány

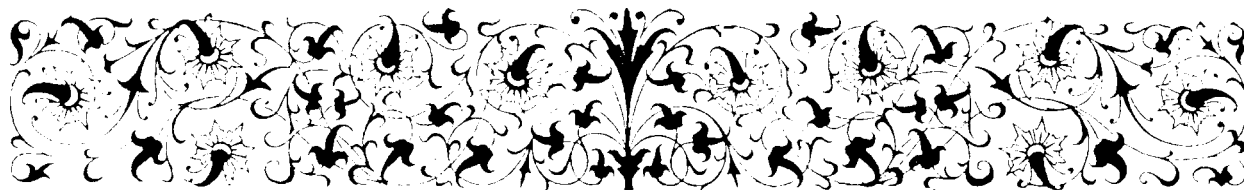
Wertner Mór (Spácza, 1849. június. –Párkány, 1921. június 8.) Temesváron járt gimnáziumban, 1872-ben a bécsi egyetemen szerzett orvosi oklevelet. Ezután, gyakorló orvosként több helyen működött. 1878-tól körzeti orvos Szencen. 1890-ben Pozsony vármegye tiszteletbeli főorvosának nevezik ki. 1894-től Muzslán, majd 1908-tól Párkányban, járási tisztiorvosként működött.

Orvosi tevékenységével párhuzamosan, 1874-től folytatott történettudományi kutatásokat. Kezdetben, orvostörténelemmel foglalkozott. 1884-től kezdődően elsődlegesen genealógiai kérdéseket vizsgált. Az 1890-es évektől kezdődően kutatásait archontológiai témakörökre is kiterjesztette. Eredményeit itthon- és külföldön (így Ausztriában, Németországban folyamatosan publikálta. Írásai megjelentek a „Századok”, a „Történelmi Tár”, az „Erdélyi Múzeum” stb. hasábjain. A „Turul”-ban 1884-től kezdődően, élete végéig közölt folyamatosan anyagokat. A középkori magyar – és magyar vonatkozású – családokkal kapcsolatos kutatásai alapján, nemzetközileg elismert szakembernek számított. Tagja volt a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság választmányának, különféle, külföldi genealógiai-heraldikai társaságnak levelező tagjuknak választották meg.

Több fontos, napjainkban is használt könyvet is írt. Így kiemelkedő munkásságából „A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig” I–II. (1891–1892), „A középkori délszláv uralkodók genealógiai története (1891.)”, „Az Árpádok családi története (1892.)”

Az egykor Párkányban élt, s az ottani izraelita hitközségi temetőben nyugvó Dr. Wertner Mór, halálának 75. évfordulóján, a miliecentenáriumi rendezvények keretében, 1996. június 8-án tudományos emlékülést tartottak, a ma Szlovákiához tartozó városban. A rendezvényt a Párkány és Vidéke Kulturális Alapítvány szervezte. A nagy elődöt és munkásságát mai szakemberek, Bertényi Iván, Kállay István, Püspöki Nagy Péter, Draskóczy István, Soós István, Kiss László, Szállási Árpád, Pifko Péter méltatták. A résztvevőket köszöntötte Ján Oravec, Párkány polgármestere is. A rendezvény során a temetőben, Wertner Mór helyreállított sírjánál is volt megemlékezés. Majd felavatták, megkoszorúzták Wertner Mór emléktábláját, a Fő utca 13. sz. ház falán. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke, Dr. Kállay István tanszékvezető egyetemi tanár Társaságunk nevében koszorúzott.

Pandula Attila

KÖNYVISMERTETÉS

AUE, HERBERT: Wappenschlüssel für Niederösterreich und Wien. Wien, 1995. 867 p.
(Heraldisch-Genealogische Gesellschaft „Adler”. Haarhof 4 a A-1014 Wien) – Alsóausztriai és bécsi címerkulcs

Gyakran előfordul, hogy a címertan kutatója, – olykor a hozzá segítségért forduló régész, művészettörténész kérdésén töprengve – azzal a problémával kerül szembe, hogy valamely címerkép, heroldalak ki(k)nek a címerében fordul elő. Minthogy a címereket tartalmazó heraldikai, genealógiai kiadványok a címertulajdonosok nevének betűrendjét követik, a heraldikus ilyenkor csak memóriájára támaszkodhat, ill. marad számára a „tűkeresés a szalmakazalban”: időtrábló módon lapozgathat a nagy forráskiadványokban, hogy legalább néhány, a kért címerábrázolást tartalmazó címerre bukkanjon.

A nemzetközi (főleg francia) szakirodalom már a múlt században feltalálta a „dictionnaire héraldique” műfaját, s napjainkban amikor a számítógépek a címerek szerelmeseinek a gondolkodásmódját is befolyásolják, egyre több helyen előtérbe kerül a címerkulcsok készítésének az igénye. Az „Adler” Heraldikai és Genealógiai Társaság ezért karolta fel a már megjelent „Stájerországi címerkulcs” hagyományait követő Herbert Aue alsóausztriai és bécsi címerkulcsának a kiadását. A tömeges forrásanyagra való tekintettel az új kiadvány csak két osztrák tartomány családi és egyházi címereit dolgozta fel, és csak azokat az ábrázolásokat közli, amelyek pajzsban szerepelnek. E (vitatható) módszernek köszönhetően a szintén fontos – a címerhasználat korai időszakában olykor a pajzsábrázolásainál is jelentősebb – sisakdíszek nem szerepelnek e címerkulcsban. Bekerültek a munkába a pajzsokon szereplő, a szakirodalomból ismert címereken kívül azok is, amelyeken sírköveken, templomablakon vagy akár portáldíszítésként található és azonosíthatóak voltak. Figyelembe véve, hogy a birodalmi szék- és főváros Bécsset, valamint környékét – még ha rövid ideig is – otthonuknak tekintő valamennyi család címerét igyekezett feldol-

gozni a szerző, már a könyv bevezetőjében is elismeri, hogy a teljességre való törekvés csak célként volt kitűzhető, de alig volt elérhető.

A munka a heroldalakok és a (külön tárgyalt) geometrikus képek bemutatásával kezdődik. Az üres mező (tarpajzs), az állatbőrökkel borított, sakkozott, mintázott, háromszögekkel osztott pajzs után az egyszer, kétszer, többször vágott (pólyás), majd az egyszer, kétszer, többször hasított, aztán a harántosztott, harántpólyás stb. pajzsok leírása, ill. az őket használó családok megnevezése következik. A címerképek sorába bekerültek a betűk és a hájzjegyek, a földi és égi jelenségek, a hadi- és vadászszerszámok, a munkaeszközök, az emberi munka produktumai, a növények, az állatok, emberek, végül a képzeleti lények (kétfejű sas, sárkány, egyszarvú stb.), mindig az ábrázolásokat használó családok megnevezésével. Aue általában az egyszerűtől a bonyolultabb ábrázolás felé halad. Az embernél előre veszi a testrészeket (kéz, kar, láb, fej) utána jön a növekvő, majd a teljes emberi vagy asszonyi alak. Arra is kitér, ha egy osztott pajzsban több mezejében is előfordul a kérdéses címerkép. Az így is terjedelmes, nagy anyagot felölelő munka tömörítésére igen jó módszert alkalmaz: a leírásnál kiemelt római szám jelzi, hány mezeje van a kérdéses címernek. Ezt követően arab szám mutatja, hogy az éppen leírandó heroldalak, címerkép a többször osztott pajzs hányadik mezejében fordul elő. A bevezető igen ügyes kis rajzokkal bemutatja a pajzs gyakrabban előforduló felosztásait, s a beírt számokkal jelzi, a negyedelt, harántnegyedelt, pólyával, vágott, cölöppel hasított, stb. címerábráknál hol helyezkednek el a különböző számokkal jelzett mezők. De a heraldikai szakszavak, fém és színmegnevezések jelzésére is (betű) rövidítéseket használ. A nem szaktudósok számára gyakori probléma, hogy a címertanban a jobb-

és a baloldal felcserélődik. Az ebből adódó félreértés lehetőségét Aue úgy hidalja át, hogy a „jobb” helyett az elől (vorne) rövidítéseként vo. a „bal” helyett a hátul (hinten) rövidítéseként a hi. betűkapcsolatot használja. Így pl. a „IV2,3 Aufgerichteter Hund nach hinten gewendet” azt jelenti, hogy négy részre osztott (negyedelt) pajzs 2–3. mezőiben ágaskodó hátrafordított – azaz heraldikailag balra – a laikus szemével jobbra néző kutya látható. A leírásban mindig azok a mezők kerülnek előre, amelyek a fejezet élén megnevezett ábrázolást mutatják, de ezt követően megnevezett családi címer pajzsának többi mezejét is bemutatja a szerző. További eltérés a teoretikus heraldikai terminológiától, hogy a vágott pajzs, valamint a pajzsfő, ill. a pajzstalp nincs megkülönböztetve. (Ezt azzal magyarázza a szerző, hogy főleg a sírköveken elég pontatlanok a ránk maradt ábrázolások.) Ezért a pajzsfőt a „vágott, fent” a pajzstalpat a „vágott, lent” szakkifejezésekkel adja vissza, mintha (közepén) vágott pajzs felső vagy alsó mezejéről lenne szó.

A címerábrázolások leírásánál úgy rövidít, hogy a szokásos színben (fémmel) szereplő tárgyakkal elhagyja a színjelölést. (Ha egy korona arany, nem nevezi meg.) Ha a mezőben csak egy színű ábra szerepel, (rövidítve) először a címerkép, s aztán a mező színét írja le. Így egy vörös mezőben ágaskodó, arannyal koronázott ezüst egyszarvú mint „aufgerichteter, gekröntes Einhorn, Si-Ro” leírást kap. Persze bonyolultabb, szabályostól eltérő címerképeknél olykor kiegészítő, magyarázó pajzsokat közöl a leírás mellett. Ha szükséges (a rendelkezésére álló forrásanyagra támaszkodva) a heraldikai kézikönyvek fejtegetéseinél is részletesebb okfejtésektől sem riad vissza. Így a 240. oldalon elmondja: a telihold csak abban különbözik a naptól, hogy hiányzanak a sugarai. A leggyakrabban a holdsarlót alkalmazzák, mert az jellegzetesebb és dekoratívabb. A teliholdnak szemmet, orrt és száját gyakran önkényesen rajzolnak a művészek. Végül megkülönböztet (szarvaival) felfelé és lefelé fordított, növekvő és csökkenő holdsarlókat. Alsóausztria és Bécs egyaránt Magyarország közelé-

ben fekszik. Így a magyar történelemben fontos szerepet játszó német-osztrák családok (pl. a Fuggerek) mellett számos igazi magyar család köszön ránk a kötet lapjairól. A kevésbé híresek említés nélkül hagyva és „csak” a nevezetesebbeket felsorolva ott láthatjuk az Almásy, Bánffy, Batthyány, Erdődy-Pálffy, Esterházy, Festetics, Gersei-Pethő, Grassalkovics, Szentgyörgyi, Nádasdy, Orczy, (Székely névhez sorolva a) Széchy, a Zichy és a Zrínyi családok címeinek különböző ábrázolásait, s mivel a kötet a címerképek, mesteralakok szerint csoportosítva közli anyagát, a felsorolt családok – a kötet végén található névmutatón kívül – többször is előfordulnak.

Az érdekes címerkulcsot forgatva a historikus szemével nézve egyetlen komolyabb hiányosságot róhatunk fel: időtlen. Mintha valamennyi címerábra a jelenben élne, múltjuk nincs. Lehet, hogy ez a szemléletmód a szerző mérnöki végzettségének tudható be, de a historikus szemével jó lenne látni, hogy pl. a Festetics-címer különböző címerképei a család keszthelyi vagy tolnai ága által a XVIII. században nyert címeinek valamely korabeli, netán későbbi ábrájából kerültek a kötetbe, vagy esetleg a XX. századi hercegi címerből. Persze egy ilyen kifogással szemben rőtön felhozható ellenérv, hogy további adatok közlése olyan újabb könyvtári, levéltári kutatómunkát, publikálásuk olyan további nyomdai kapacitást igényelt volna, ami hosszú időre elhalasztotta volna a munka megjelenését. Különben is: ha egy-egy címerábráról megtudja az olvasó, hogy melyik család címerében található, a szakirodalomban már ő maga is tovább kutathat számára érdekes újabb adatok után.

Mindent összegezve, Herbert Aue címerkulcsa a gyakorlatban (főleg az osztrák kollégák számára) jól használható segédeszköz, amelynek egyes magyar vonatkozásai révén hazai heraldikusaink is hasznát vehetik. S végezetül a szomorú kérdés: Mikor fogjuk Európa más országait követni a több nyelvű terminológiai szótárak, heraldikai „kulcsok”, s más segédeszközök megjelentetésével?

Bertényi Iván

LOBKOWITZ, FRANTIŠEK: Encyklopedie řadů a vyznamenání. Nakladatelství Libri kiadása Praha 1995. 240 oldal, gazdag kisebbrészt színes – képanyag ISBN 80-901579 98.

A rendjelek és kitüntetések enciklopédiája különféle részekből áll. A rövid bevezető fejezetben (1–36. pp.) szó van a falerisztika fogalmáról, a legfontosabb rendi szimbólumokról, a rendjelek és kitüntetések

elkülönítéséről. A szerző áttekinti a falerisztika fejlődéstörténetét, így ír az egyházi- és a világi lovagrendekről, a katonai és érdemrendekről-, női rendekről-, érdemekről, kitüntetésekről. Olvashatunk vise-

lési szokásokról, az egyes rendi osztályokat jelképező insigniaik elkülönítéséről, rendi viseletekről, kitüntetősi okmányokról, illetve a rendjelekhez kapcsolódó rangemeléséről.

A kötet gerincét egy katalógus alkotja, ez két részből áll: az első szakaszban (37–191. pp.) 1918-ig bezárólag kapunk áttekintést a tárgyköréről. A második szakaszban (192–204. pp.) az 1918., utáni rendjelek, kitüntetések szerepelnek. A kötet rövid szakszótárt (205–208. pp.), sajnálatosan rövid bibliográfiát (209. p.), illusztrációjegyzéket (210–217. pp.) és különféle mutatókat is tartalmaz (218–238. pp.)

Az illusztrációk nagy része jól ismert rajz (Gritzer munkája alapján), illetve más művek képeinek reprodukciói is láthatók a kötetben. Sajnos, igen kevés a tárgyfotó, s ezek – különösen a színes képeké – minősége is kívánivalókat hagy maga után.

A szerző minden elismerésről közöl képet. Leginkább a legalsó két fokozat valamelyikét, de lánc, illetve csillag is előfordul.

Az enciklopédia, rövid címszavakban az egész világ falerisztikáját áttekinti. Különbőféle régi- és újabb államalakulatok elismeréseit közli. Az I. részben 52 európai ország 230-, 9 afrikai ország, 12-, 8 amerikai ország, 17-, 9 ázsiai ország, 26-, 1 óceániai ország 5 elismerését mutatja be. Közli 5 egyházi lovagrend 6 elismerését. A II. részben 26 európai-, 1 afrikai-, 2 amerikai-, 1 ázsiai ország főbb elismeréseiről kapunk rövid áttekintést.

A kötetben helyenként kis hibák is belecúsztak, így pl. az Osztrák-Magyar Erzsébet Rend osztályait pontatlanul adja meg a szerző. A kötetben – több helyen is – pontatlan az Aranygyapjas Rend alapítási dátuma. A Magyar Szent Korona Rend alapítási dátuma, illetve osztályainak száma is hibásan szerepel a kötetben.

Pandula Attila

LASLO, ALEXANDER J.: A Glossary of Terms Used in Phaleristics – The Science, Study, and Collecting of the Insignia of Orders, Decorations, and Medals.

Dorado Publishing kiadása Albuquerque, New Mexico 1995.

VIII. 58 oldal, rajzokkal illusztrálva ISBN 0-9617320-2-4

A bevezető fejezetben, a szerző szól a falerisztika fogalmáról, a szakterületen használatos kifejezésekről. Érdekes, összefoglaló táblázatot közöl a falerisztikai jelvények fő fajtáiról. Áttekintést kapunk, a rendjelek, kitüntetések, érmek, kitüntető jelvények, jelek fő változatairól. Az egyetemes falerisztika történetének legfontosabb állomásai, az ókori előzményektől kezdődően, a XIX. század elejéig terjedő időszakig szintén megtalálhatóak a műben. (I–VIII. oldal)

Ezt a követi maga a lexikon (1–58. oldal). Ebben 526 címszó és 172 utaló címszó olvasható. A szerző elsősorban a német szakirodalomban használatos terminológiából indul ki, az ott használatos kifejezéseket fordítja, angolra. Ezt az anyagot erőteljesen kiegészíti, elsősorban az angol–amerikai–francia falerisztikában használatos fogalmakkal. A címszavak között, általános falerisztikai vonatkozások is fellelhetők. Így pl. a szerző részletesen bemutatja a különféle keresztípusokat.

Osztrák–magyar-, vagy magyar vonatkozás igen kevés található a kötetben.

A szerző részletesebben foglalkozik a kitüntetések felfüggesztésével, a különféle szalagformákkal, viselési módokkal.

Bizonyos, a rendjelekben, kitüntetésekben megjelenő, heraldikai vonatkozásokat is megtalálhatjuk a lexikonban. Elgondolkodtató, hogy a kettőskeresztet a szerző, miért szerepelteti „szlovák kereszt” néven.

Több címszó taglalja a falerisztikai anyag állapotának, a különböző kondícióknak a kérdését.

A kötet anyagában, minden tekintetben kiemelt szerepet kap a III. Birodalom falerisztikája.

A magyar szakember, az amerikai szakterminológiáról jól tájékozódhat a munka alapján.

Pandula Attila

BEDDINGFELD, HENRY-GWYNN-JONES, PETER: Címertan – A mű eredeti címe: Heraldry Chartwell Books, Inc. A Division of Book Sales, Inc., New Jersey, 1993 C 1993 by Brompton Books Corp. – Fordította Végh István. Szaklektor Nyulásziné dr. Straub Éva. (Maecenas Kiadó, Budapest, 1994. 160 p., több mint 250 színes és fekete-fehér illusztrációval. ISBN 963-8469-09-9

Az olvasó olyan pazar kiállítású, album alakú szakkönyv magyar nyelvű fordítását veheti a kezébe, amelyet főállású heraldikus szakemberek, hivatásos brit heraldok írtak. Az angol Királyi Címerhivatal levéltári anyagára támaszkodva tárják elének a címertan világát. A könyv azért is fontos számukra, mert a magyar heraldikai szakirodalom többnyire csak a magyarországi és erdélyi címerekkel foglalkozik. Bárzay általános címertana is már egy híján száz éves. Így korszerű, általános összeurópai képet eddig csak eredeti, idegennyelvű címertani szakmunkák egybevetéséből szerezhettünk. Az angol heraldika ugyan kétségtelenül figyelemre méltó eltéréseket mutat a kontinens országainak címertanától, egyben mégis tökéletesen megegyeznek: a heraldikát tudománynak és egyúttal művészetnek határozzák meg, éppúgy, mint a Nemzetközi Heraldikai Akadémia: „Ars et Scientia”.

A könyv 8 fejezetre oszlik: A kezdetek, A heraldok, A heraldika tudománya, A heraldika művészete, Állatszörnyek, Állatok és növények, Uralkodói címerek, végül Nemzetközi heraldika.

Mindezekből csak néhány érdekesebb kiragadott gondolat felvillantására nyílik lehetőség a rövid ismertetés keretében.

Az európai heraldika bölcsője a franciaországi Anjou-tartományban ringott. Francia eredetű címer szavunk és ezzel egyidejűleg az oklevelekben rögzített első magyarországi címeradományok megjelenése épp Anjou királyaink idejére esik. Ígylhet magyar heraldikánk elindulása – némi nápolyi vargabetűvel ugyan – mégis az eredeti ősforrásból meríthetett.

A nyugati heraldok hierarchiája (persevant – herald – címerkirály) a középkorra visszanyúló, flandriai eredetű magyarországi céhrendszer belső rendi tagolódásával (inas=tanuló – legény=segéd – mester) tökéletesen harmonizál. És itt érdemes megjegyezni az ún. céhheraldika teljes egyenjogúságát az angol heraldikában. Illusztrálására a könyvben 8 XV–XVI. századi céhcímeradomány szerepel.

A badge, a címerjel speciális használata, a címer-törések genealógiai szempontú pontos szabályozása, a sisakdíszek és pajzstartók különféle, fokozatos megjelenítése, de legfőképpen a Királyi Címerhivatal

mai napig fennálló, több mint félezer éves szakmai működése az angol heraldika tudományának és művészetének rangos vezetőszerpét bizonyítja és biztosítja.

Az állatszörnyek, valamint az állat- és növényvilág ábrázolásának színes változatossága nemcsak nyolc évszázad kulturtörténetéhez járul hozzá értékes adatokkal, de a preheraldikus idők hiedelemvilágába is érdekes betekintést enged.

Az uralkodói címerek kialakulása, országcímerré válása, az ún. igénycímerek hosszú életbenmaradása – a patinás „The Times” napilap a mai napig I. György király XVIII. század eleji brit címerváltoztatát viseli címlapján – a történelmi folyamatokat, ha gyakran jócskán megkésve is, híven tükrözi.

Végül a nemzetközi heraldikában igazít el bennünket a könyv. Megkülönbözteti az ún. német, vagy germán középeurópai heraldikát nemcsak az angoltól, hanem a franciától és a spanyoltól is. Elsősorban az oromdíszek szinte elengedhetetlen alkalmazásával többnyire a címerképet ismétli meg. Az olaszban a középeurópai mellett a francia és spanyol hatás valamint néhány olasz specialitás (pl. lófej-pajzs) is kimutatható. A sisakjukat elhagyó, rangkoronás francia, valamint a széles, gyakorta keretes spanyol és portugál címerek mellett, szól ez a fejezet – többek között – a magyar címerek harciasságáról, a lengyelek egyedülállóan egyszerű heroldalakjairól és befejezésül az Európán kívüli heraldika kezdetben spanyol, majd teljesen angolszász, de a helyi adottságokat híven tükröző jellegéről.

A szerzők a következő optimista szavakkal zárják kötetüket: „Az amerikai heraldika túlélte a múlt angol-amerikai ellentéteit,... jelentősen hozzájárul a modern heraldikai alkotások létrejöttéhez.”

A könyvet Tárgymutató, Kép- és Szakirodalmi Jegyzék egészíti ki. Ez utóbbi sajnos feltűnően rövidre szabott, talán éppen a levéltári adatokon nyugvó igen gazdag képjegyzék miatt. Egyetlen németnyelvű kivételével, kizárólag századunk második felében megjelent angol nyelvű publikációk között válogat. Ezek közül is hiányoljuk pl. Thomas Woodcock–John Martin Robinson: The Oxford Guide to Heraldry (Oxford, 1988) és John Bromley–Heather

Child: *The Armorial Bearings of the Guilds of London* (London, 1960) című könyvét. Francia, spanyol, vagy olasz nyelvű munkát egyáltalán nem is említ. Hiányzik a könyvből az egyházi heraldika külön ismertetése, holott pl. Carl-Alexander von Volborth *Heraldiek* c. műve (Amsterdam, 1985) a római katolikus mellett az anglikánt is részletesen bemutatja. Ezenkívül nem érzékelhető elég világosan az ún. kommunálheraldika jelentősége, elsősorban a közigazgatási egységek címerei vonatkozásában.

Mindezek – a néhány jelentéktelen, főleg évszám sajtóhibát is ideszámítva – természetesen semmit sem vonnak le abból az üdítő élményből, amelyet a könyv nyújt, szakmabelieknek és érdeklődőknek egyaránt, nemcsak rendkívül gazdag, színes faksimile reprodukcióival és a fordításnak is köszönhető olvashatóságával, hanem elsősorban sokrétű, ragyogóan szellemes, szélesre tárt, komplex kultúrtörténeti kitekintésével.

Nagybáky Péter

Bakoss Lajos hagyománygyűjtése (Karacs Zsigmond tanulmányával), Földesi füzetek I., Földes 1995.
ISBN 963 04, ISSN: 6037 8 1219-6541.

A karcsú könyvecske Bakoss Lajosnak, a Sárrett neves néprajzi gyűjtőjének a Magyar Nyelvőr hasábjain 1873 és 1896 között megjelent anyagát tartalmazza. A különféle köszöntők, gyermekversek, népdalok, mondókák, szólásmódok, kifejezések, tájszók, stb. értékes néprajzi anyagot alkotnak.

A családtörténész számára értékes adathalmaz a Földesen, illetve Székelyhidon gyűjtött mintegy 360, illetve 180 családnév. Az előbb helyen gyűjtött névanyagnak mintegy fele kihalt családnév, ami növeli a gyűjtés értékét, hiszen ezen neveket általában nem találhatjuk meg az anyakönyvekben. A székelyhidi nevek értékét viszont az a körülmény növeli, hogy in-

nen anyakönyvi adathoz jutni szinte lehetetlen. Érdekes – sehol máshol nem talált – névalak a Czondi (Szondi), hasonlóképp érdekes helynév a Szondizug. Ezen adatok hasznosak lehetnek az ország számos vármegyéjében elterjedt Szondi család – maig megíratlan – történetének feldolgozásánál.

Az adatokhoz Karacs Zsigmond a Bakoss család történetét, valamint a 11 izre, 50 személyre kiterjedő leszármazási táblát csatolta. Érdekessége a leszármazási rendnek, hogy a harmadik és negyedik iznél Szabó névre vált, és csak ez után tér vissza a Bakoss név.

Makra Zsigmond

PATTERSON, STEPHEN: Royal Insignia British and Foreign Orders of Chivalry from the Royal Collection. Meller Holberton Publisher kiadása London 1996. 208 oldal, nagyszámú, legnagyobb részét színes illusztrációval, történelmi fényképfelvételekkel. ISBN 1 85894 025 7

A világ egyik legjelentősebb rendjel- és kitüntetésgyűjteménye az angol uralkodóház tulajdonában van. Ennek leginkább említésre méltó emlékeiből, a dinasztia tagjaihoz kötődő falerisztikai kincsekről ad átfogó képet a kötet.

Az egyes rendjelek és kitüntetések országok szerint vannak csoportosítva, azon belül pedig viselési sorrendben.

Így szerepelnek: Franciaország (16–21. pp.), a Benelux államok (22–27. pp.), Olaszország, a Máltai Lovagrend (28–33. pp.), a Skandináv államok (34–41. pp.), Spanyolország (42–51. pp.), Portugália (52–59. pp.), Oroszország (60–69. pp.), Németország (egyes államok és az Osztrák-Magyar Monarchia és Ausztria is (70–85. pp.), Nagybritánia (86–117., 124–143. pp.), India, a Brit Birodalomban

(118–123. pp.), Brit Nemzetközösség (150–155. pp.), a balkáni államok (156–165. pp.), Közel-Kelet (166–173. pp.), Afrika (174–179. pp.), Távol-Kelet (180–187. pp.), Amerika (188–197. pp.). Külön fejezet foglalkozik Viktória királynő saját elismeréseivel (144–149. pp.).

A szerző igen érdekes áttekintést ad az egyes jelvények egykori tulajdonosairól, országok szerinti bontásban (198–204. pp.). Egy további összefoglalás olvasható felsorolásszerűen, angol uralkodók, illetve férjük, feleségük rendjeleiről, (205–207. pp.). Olvashatunk a jelvények előállításáról is egy listát (207. p.), amely nemzetközi összehasonlításban is tartalmazza, a XIX–XX. század legfontosabb kitüntetéselőállításait, közöttük ismert bécsi cégeket is. A 208. p.-n rövid, átfogó bibliográfia olvasható.

A kötetben nagyszámú kép (= művészeti ábrázolás, fénykép található, az angol uralkodóház különféle tagjairól (így Viktória királynőről, IV. György királyról), akik rendjeleket, kitüntetések viselnek. Illetve olyan ábrázolások is tanulmányozhatók, amelyek kitüntetési ceremóniákat örökítenek meg, megint más ábrázolásokon a kitüntetésviselési szokások tanulmányozhatók (esküvők, keresztelők).

A szerző, szép számban közöl – a legmagasabb rendjelekhez tartozó – adományozási okmányokat is.

Tekintettel arra, hogy a kötetben szereplő elismerések, egykor, világviszonylatban is a legelső, legelőbb rendjel- és kitüntetés tulajdonosok szűk köréhez, a brit uralkodóház különféle tagjaihoz tartoztak (így III. Vilmos, IV. György, Viktória, VII. Edward, V. György, a mai uralkodó, II. Erzsébet és családtagjaik stb.) nagyszámú, pazar különlegesség, unikális darab, világritkaság került, sok esetben először közlésre.

E rendkívül exkluzív kitüntetett csoport esetében a legmagasabb rendi osztályokat (fokozatokat) adományozták. Így nem ritkán, csupán államfőket, uralkodóházak tagjait megillető különleges változatok, rendi láncok stb. Egyes darabokat egykoron csupán 1-2 esetben adományoztak.

Így pl. egészen speciális darabok azok a jelvények – rendi csillagok –, amelyek a Térdszalag Rend jelvényét, illetve egy másik ország legmagasabb rendjének insigniáját egyesítik (dán Elefánt Rend, norvég Szent Olaf Rend, orosz Szent András Rend, porosz Fekete Sas Rend, szász-ernesztini Házirend. Különleges – „királyi” – darabok, a három legmagasabb portugál rendjel jelvényeit egyesítő elismerések.

Egyes rendjelekből, különféle időszakokból származó, különféle anyagokból készült, gazdag variáns-sorozatokat mutat be a szerző. Természetszerűen nagyszerű darabok láthatók brit rendjelekből. Így a Térdszalag Rend legkülönfélébb variációi ismerhetők meg (gyémántokkal ékesített, plasztikus, gemmával díszített, áttört, tömör stb. jelvények stb.)

Ugyancsak jeles darabok láthatók a Distel-, Szent Patrick-, Fürdő Rendekből is.

Egészen különleges összeállítás, a Brit Birodalom legmagasabb, indiai kitüntetések pazar sorozata.

Ugyancsak kiemelt ritkaság, a Brit királyi ház családi rendjeleinek gazdag sorozata.

Európai ritkaságok között megemlíteném, a dán Elefánt Rendet, a Hohenzollern Házirend láncát, a norvég Szent Olaf Rend láncát, a porosz Fekete Sas Rend láncát, a Svéd Szeráf Rendet, XIII. Károly Rendet, a spanyol Aranygyapjas Rend, ékkövekkel kirakott jelvényváltozatait.

Az Osztrák – Magyar Monarchia (Habsburg Birodalom) elismerései között megemlítendő, a magyar királyi Szent István Rend csillaga (Mortimer and Hunt, Londonban 1839/1854. körül készült sajátos, kvalitásos csillagvariánsa. – Albert herceg tulajdonából?). Az Erzsébet Rend, ékkövekkel kirakott példányát csak két alkalommal adományozták. A kötetben bemutatott jelvényegyüttes, Alexandra királyné volt.

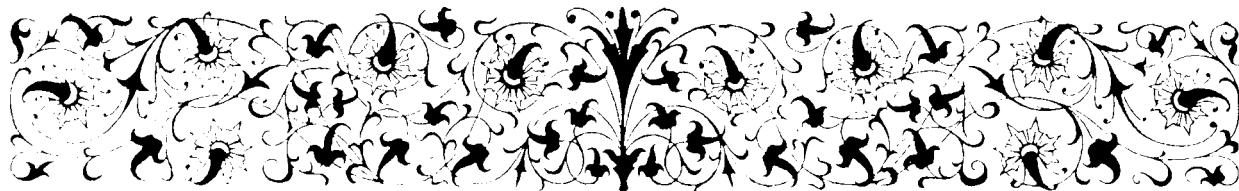
A kötetben, nagyszámú, különleges, egzotikus rendjel is tanulmányozható, így pl., a japán Krizantenum Rend, Szent Korona Rend, az iráni Nesham Aftab Rend, a hawai I. Kamehameha Rend- és I. Kalakaua Rendek (illetve ezzel legmagasabb fokozatai, láncái).

A munka szerkezetében némiképpen zavaróan hat, hogy az adott fejezet tematikájától függetlenül, a fő szövegben közli – nagyobbrészt folyamatosan –, a lap jobb oldalán lévő hasámban, sokszor megtörve az egyes tételeket, a kötetben szereplő darabok katalógusleírását.

A kötet, amely egyébként, egy Párizsban megrendezett kiállítás kísérőköteté, pazar színes képanyaga, a közölt – javarészt eddig ismeretlen – anyag alapján, méltán tekinthető, az idei év, nemzetközi, falerisztikai könyvszenzációjának.

Pandula Attila

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HÍREK

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Forrástudományi és Dokumentációs szakosztálya 1996. március 24-én összejövetelt tartott, melyen Nyulásziné dr. Straub Éva Címereslevelek, mint a kultúrtörténet forrásai címmel tartott konzultációval egybekötött előadást.

Austriában, Stájerországban, a riegersburgi várban 1996. március 30. – október 31. között „Klar und Fest” címen nagyszabású kiállítást rendeztek a herceg Liechtenstein család történetéről. Ennek a jelentős európai arisztokrata – fejedelmi – családnak több tagja nyert magyar honfiúsítást. Néhány Liechtenstein hercegnek magyar felesége volt, maga a család pedig mindvégig jelentős szerepet játszott a Habsburg Birodalom (Osztrák-Magyar Monarchia) történetében. A különböző gyűjteményekből összeállított kiállításon sok magyar vonatkozással is találkozhatott a látogató.

1996. május 28.– június 7. között a budapesti Zrínyi Miklós Általános Iskola kiállítást rendezett Magyarország városainak címereiből. A kiállítás szervezője és rendezője, Szanyi Dezső történelem-földrajz szakos tanár irányításával a diákok gyűjtötték össze a 193 magyar város közül 156 város ma használatban lévő címerét. E gyűjtemény került bemutatásra a Millecentenárium Fesztivál keretében.

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Forrástudományi és Dokumentációs szakosztályában a következő előadásokra került sor 1996. októberében és novemberében:

Október 12-én:

Szluha Márton: Tanulságok a családtörténeti kutatásban.

Dr. Pandula Attila: Ismertetés különböző jeles falelisztikai eseményekről.

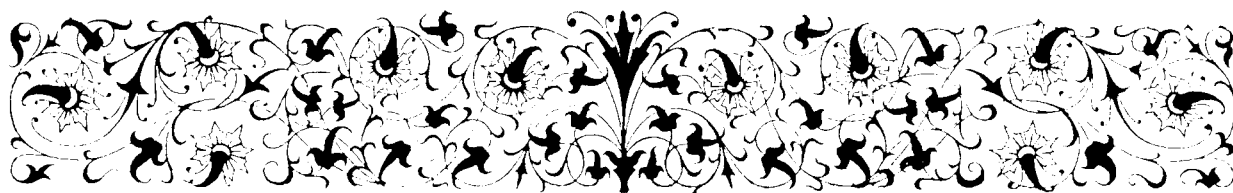
November 17-én:

Dr. Négyessy László: Mozaikok két ősi katolikus lovagrendről. (A Német Lovagrend és a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend.

A Nemzetközi Heraldikai Akadémia 1996. augusztusában tartott ottawai 22. közgyűlésén tagjai közé választotta Nyulásziné dr. Straub Évát.

II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai újratemetésének 90. évfordulója alkalmából, 1996. október 26-án tudományos előadások, irodalmi összeállítás hangzott el Kassán. Az évforduló kapcsán, október 27-én emlékkiállítás megnyitására is sor került, továbbá rekviem volt a kassai Szent Erzsébet Székesegyházban, koszorúzás a Rákóczi-kriptában.

TURUL (LXIX) No 3–4

ZUSAMMENFASSUNG

Tamás Emőd behandelt die Geschichte und die heraldischen Denkmäler der Familie Jakcs in den 14–15. Jahrhunderten, die ihr Adelsprädikat dem Ort Kusoly (Komitat Közép-Szolnok, später Szilágy) entnahm. Das erste bekannte Mitglied der aus niederen sozialen Schicht emporgestiegenen Familie wurde 1341 erwähnt. (Die früher angenommene Verbindung der Familie Jakcs mit der Nebenlinie von Egyedmonostor des Adelsgeschlechtes Gutkeled hat sich als fehlerhaft erwiesen). Der um 1380 verstorbene Jakcs war in den 1350–60-er Jahren der Gespan der Komitate Túróc und Moson. Seine Söhne, András, István und György waren Schatzmeister und in den Jahren 1398–1401 bekleidete der letztgenannte das Amt des königlichen Oberst-Schatzmeisters (*tavernicorum regalium magister*). Nach der sg. Erhebung der Baronen im Jahre 1401 wurde György seines Amtes enthoben und auch seine Brüder haben keine Verwaltungsposten mehr innegehabt, so entstand ein Bruch im Aufstieg der Familie. Aber die Söhne von György bekleideten schon wieder hohe Ämter. János wurde zum Gespan der Szekler (1424–1431), Dénes zum Bischof zu Várad (1424–1432), László zum Vojvoden von Siebenbürgen (1440–1441). In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts gehört die Familie zwar durch ihre Besitzungen und Herrschaften zu den Notabilitäten Siebenbürgens, doch hatte keine wichtigere Ämter mehr. Das Familienwappen ist auf Siegeln, an Grabsteinen und Ofenkacheln erhalten geblieben.

Pál Ráner beschreibt die Reliquien des Oberleutnants der ungarischen Honvéd-Armee der Jahre 1848–49, Imre Weinmann. Seine Gegenstände werden in der heimatgeschichtlichen Sammlung in Révfülöp, Komitat Veszprém aufbewahrt. Unter den Reliquien befinden sich die Teile von zwei zerstückelten k. k. Mi-

litärfahnen aus den Jahren 1773 bzw. 1792, die Entlassungspapiere des 1849 in die kaiserliche Armee als Soldat zwangsrekrutierten Weinmann aus den Jahren 1859–1860 bzw. sein Foto aus seinen älteren Jahren. Die zerstückelten Teile der k.k. Militärfahnen stellen in den ungarischen Sammlungen als eine Rarität dar.

Lajos Horváth referiert über den Epitaph des Kapitäns der Festungen Fülek, Szendrő, Hollókő, Somoskő und Ajnácskő, Mihály Serényi (gest. 1600), der zum zweiten Mal an den Orbán-Turm in Kassa (Kaschau, Košice) angebracht wurde.

Auf Grund einer Ofenkachel mit zweischwänziger Sirene von den Ausgrabungen in Ofener (Buda) Königspalast aus der Zeit Kaisers Sigismund liefert *Zsuzsa Pekár* – nach Untersuchungen von zahlreichen aus- und inländischen Beispielen – eine ausführliche und tiefgreifende Analyse über die Verbreitung dieser Darstellung, die zusammenfassend als Sirenengestalt der Romanik genannt wird, in der Heraldik und Ikonographie des Mittelalters. Mit der Einbeziehung der Texte von mittelaltärlichen Autoren, vor allem mit der Deutung der Visionen der Benediktiner Äbtissin, Hildegard von Bingen (1098–1179) versuchte die Vf. den zeitgenössischen Gedankeninhalt der zweischwänzigen Sirenen zu bestimmen. Nach ihrer Schlußfolgerung könnte diese Sirenengestalt letztendlich die katholische Kirche symbolisieren.

József Pozsonyi erörtert die Genealogie und Laufbahn einer Linie der Familie Semsey in den 19–20. Jahrhunderten. Übrigens ist die Familie am Ende des 13. Jahrhunderts nachweisbar und ihr wurde vom Kaiser Sigismund 1401 ein Wappen verliehen. Die erwähnenswerte Persönlichkeit der neueren Familiengeschichte dieser Linie war András Semsey (gest. 1814) Obergespan des Komitates Ugocsa (1797–1807), Personalis (1802–1808), königlicher Vizekanzler (1808),

Präsident der ungarischen Kammer (1808–1814). Sein Enkel, András (Andor) Semsey war ein ausgezeichnete Mineraloge. Nach ihm wurden die Mineralien Semsevit und Andovit benannt. Der k. u. k. Kämmerer und Parlamentsabgeordnete, László Semsey (1869–1943) wurde vom König Franz Joseph I. am 25. August 1907 in den Grafenstand erhoben. András Semsey (1897–1977) war königlich ungarischer Diplomat. Diese Linie der Familie Semsey lebt heute in Argentinien.

Sándor Kávássy beschreibt das Porträt des Rittmeisters und militärwissenschaftlichen Verfassers, László Jakkó von Félegyház und Zalárd (1781–1833). Das Porträt wurde vom Maler Mihály Prozma (alias Praznovszky) am 25. Jänner 1834 in Batiz verfertigt und 1896 von József Mály nachgemacht.

In der 7-ten Fortsetzung berichtet *Éva Nyulászi-Straub* über die seit 1980 in die Verwahrung des Ungarischen Staatsarchivs gelangten Wappenbriefe. Auch diesmal werden 10 Wappenbriefe aus den Jahren 1507–1783 beschrieben.

Szabolcs Vajay macht uns auf die neueren Eintragungen des ungarischen Hochadels im Genealogischen Handbuch Bd. XIX. Freiherren aufmerksam.

Attila Pandula gibt einen Überblick über die zahlreichen, qualitativ unterschiedlichen Vorträge des Symposiums, „Heraldik in der Slowakei“, das 5.–7. September 1996 in Trencsén (Trentschin, Trenčín) stattfand. Gleichzeitig wurde eine Ausstellung mit ähnlichem Thema in der Burg Trentschin eröffnet. – Derselbe Autor berichtet über den 3. internationalen Kongreß der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde, der 16.–19. Mai 1996 in Schloß Kornberg, Steiermark

abgehalten wurde. Gleichzeitig stellt er auch die dort veranstaltete Ausstellung „Ehre und Eitelkeit – Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart“ vor. Unter den aus Privatsammlungen stammenden Ausstellungsobjekten waren auch für die Ungarn interessante Gegenstände wie z. B. ein Textilstern des Heiligen Stephansordens aus dem Besitze Napoleons I. – Von ihm ist noch ein ausführlicher Bericht über die in Párkány (Štúrovo) am 8. Juni 1996. veranstaltete Gedenksitzung zu lesen, die dem Genealogen Mór Wertner (1849–1921) gewidmet wurde. Der studierte Arzt erwarb an der Universität Wien seine Diplom, war in der Gemeinde an der Donau als Bezirksamtsarzt tätig, wo er im dortigen jüdischen Friedhof auch begraben wurde. Neben seiner ärztlichen Praxis hatte er im Bereich der Genealogie bedeutende Forschungsergebnisse zu verbuchen. Seine bekanntesten Werke, wie *Die ungarischen Geschlechter bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, *Die Genealogie der südslawischen Herrscher im Mittelalter*, *Die Familiengeschichte der Arpaden*, werden als einschlägige Nachschlagwerke auch noch heute verwendet. Als Mitglied der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft veröffentlichte er ab 1884 zahlreiche Aufsätze auch in **Turul**.

In einem Leserbrief von Margit Evva wird eine fehlerhafte Feststellung der Studie von Csaba Csapodi, Heraldik und Kodikologie (*Turul*, 1995. Heft. 3–4. S. 75–76.) richtiggestellt, wonach sich die im Aufsatz erwähnte Bibel ursprünglich wahrscheinlich nicht im Besitz von László Anjou befand, sondern dem Herzog Endre Anjou (1327–1345), dem ermordeten Bruder des Königs Lajos I. gehörte.

SUMMARY

Tamás Emőd describes the 14th–15th century history and coat of arms of the Jakcs family whose title of nobility refers to village Kusaly in Közép-Szolnok (later Szilágy) County. Coming from a lower social layer, the first member of the family was mentioned in 1341. (It is noteworthy that the previous connecting of the family to the Egyedmonostor line of the Gutkeled clan proved to be erroneous.) Died around 1380, Jakcs was lieutenant of Turóc and Moson Counties in the 1350s and 1360s. Out of his sons András, István and György were treasurers in the 1380s. The latter one, György was Lord Chief Treasurer in 1398–1401. Subsequent to the rebellion of the barons in 1401, György was removed from his

office and not even his brothers had any kinds of positions which caused a minor setback in the history of the family. However, the sons of György were again exalted to national dignitary positions: János was Comes Siculorum (Lieutenant of the Székelys) in 1427–1431, Dénes was bishop of Várad (1427–1432) and László was voivod of Transylvania (1440–1441). From the second half of the 15th century, due to their landed estates, they still ranked among the distinguished families of Transylvania but no longer held major positions. The family's coat of arms was preserved on tombstones, seals and stove tiles.

Pál Rainer describes the bequest of Imre Weinmann (1827–1905), a Hungarian lieutenant of the

1848/49 war of independence and revolution, deposited in the Révfülöp (Veszprém County) Local History Collection. The bequest includes minor fragments of two imperial and royal military flags from 1773 and 1792 that were cut into pieces, the discharge certificate of Weinmann from 1859/1860 who was enlisted in the Imperial Army in 1849 in punishment and a photo taken at his elderly age. Such imperial and royal flag pieces are unique to Hungarian collections.

Lajos Horváth presents the description of the epitaph of Mihály Serényi (†1600), captain of the castles of Füleke, Szendrő, Hollókő, Somoskő and Ajnácskő. The tombstone was fixed secondarily on the Orbán Tower of Kassa.

Based on the depiction of a stove tile from Castle Buda of the Zsigmond age (1387–1437), *Zsuzsa Pekár* analyses the Romanesque (approx. Norman) style nixie depictions of medieval heraldry and iconography. Using numerous foreign and domestic examples, she provides a very thorough and circumspect analysis. Based on the analysis of the texts of medieval authors, she also tries to identify the contemporary meaning / semantic context of nixies. The author on whom she relied primarily, was Hildegard von Bingen [1098–1179], a Benedictine abbess who had numerous visions. Accordingly, after all, the nix could symbolise the Catholic Church itself.

József Pozsonyi provides the brief, 19th-20th century history of one of the lines of the Semsey family. Dating back to the end of the 13th century, the family obtained its coat of arms from King Zsigmond in 1401. The following persons of this line of the family worth a mentioning: András Semsey (†1814) Chief Justice, Vice Chancellor (1808), President of the Hungarian Treasury (1808–1814), Lord Lieutenant of County Ugocsa (1797–1807) and one of his grandsons: András (Andor) Semsey, the renowned mineralogist (1833–1923) who gave his name to the minerals of semsevit and andorit. Furthermore, András Semsey, the diplomat (1897–1977) and László Semsey (1869–1943), imperial and royal chamberlain, member of parliament should be mentioned who was elevated to the rank of Count by King Ferenc József on August 25, 1907. Currently this line of the family lives in Argentina.

Sándor Kávássy describes a portrait painted by Mihály Prozma (or Praznovszky) on January 25, 1834 in Batiz and copied by József Mály in 1896. The portrait depicts László Jakkó de Félegyháza and Zalárd, hussar captain and military science writer (1781–1833).

Mrs. Éva Nyulászi-Straub continues to describe those letters patent of nobility with coat of arms that have been acquired by the Hungarian National Archives since 1980. The present study describes 10 letters from the period of 1507 to 1783.

Szabolcs Vajay presents the material relating to Hungary and the Hungarians of the 19th Baron Volume of the *Genealogisches Handbuch des Adels* ("New Gotha", Issue no. 110 of June 1996).

Great in number and different in quality, *Attila Pandula* reviews the lectures delivered at the Symposium on "Heraldry in Slovakia" held on September 5–7, 1996 at Trencsén (Trenčín). Connected to the subject of the discussion, an exhibition with a similar title was organised in the castle of Trencsén (Trenčín).

Held on May 16–19, 1996 in the fortified castle of Kornberg (Steirmark), the lectures of the 3rd international congress of the Austrian Order and Decoration Society are also reviewed by *Mr. Pandula*. He also provides information on the related exhibition ("Orders and Decorations of Austria from the Middle Ages to the Present Day"), which was also aimed at commemorating the 1000th anniversary of the existence of neighbouring Austria. The very rich collection of the exhibition originated almost exclusively from private collections. In addition, quite a few of the objects exhibited has Hungarian relations: e.g. the textile star of the Saint Stephen Order of Napoleon I,

Held on June 8, 1996 in Párkány (Slovakia), *Attila Pandula* describes the Mór Wertner (1849–1921) memorial conference. Buried in the Jewish cemetery of Párkány, Mór Wertner obtained his medical diploma in Vienna. Based in this village on the bank of the Danube, from 1908 onwards he was medical officer of the district. In addition to his medical activity, he was also renowned as a historian. His most famous books (*Hungarian Clans up to the Middle of the 14th Century*, *The Genealogical History of Medieval Southern Slavic Monarchs*, *The Family History of the Árpád House*) are still in use as general historical manuals. As member of the Hungarian Heraldry and Genealogy Society, from 1884 he regularly published studies in *Turul*, mainly on the history of medieval families.

In her letter to the editor, *Margit Evva* corrects a mistake noticed in the study of Csaba Csapodi (*Heraldry and Codicology*, *Turul*, Volume 68, Issue 3–4 of 1995, pages 75–76). It is probable that the Bible referred to on these pages was originally owned not by László Anjou but by the brother of our King Lajos I, Prince Endre Anjou (1327–1345), who was murdered in Aversa.

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

Ernödi Tamás: A Kusalyi Jakcsok származása és címere	57
Rainer Pál: Weinmann Imre 1848/1849-es honvéd főhadnagy hagyatéka	67
Horváth Lajos: serényi Mihály epitáfiuma	77
Pekár Zsuzsa: A román kori sellő megjelenése a középkori heraldikában és ikonográfiában (rajzok: ifj. Bogdán István)	78
Poczsonyi József: A semsei Semsey család XIX–XX. századi genealógiája	103
Kávássy Sándor: Jakkó László arcképéhez	107

2. Kisebb rovatok

Olvasói levél – Evva Margit	108
Címercslevél-gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban. Összeállította Nyulásziné Straub Éva (rajzok: ifj. Bogdán István, színes fotó: Dér Gyuláné).....	109
Vajay Szabolcs: Az „Új Gotha” magyar anyagának további (harmadik) kiegészítése	113
Pandula Attila: „Heraldika na Slovensku” tudományos szimpózium Trencsénben.....	113
Pandula Attila: Ehre und Eitelkeit – Österreichische Orden vom Mittelalter bis zum Gegenwart (Kiállítás Kornberben).....	113
Pandula Attila: Az Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde – 3. Nemzetközi Kongresszus, Kornberg..	116
Pandula Attila: Wertner Mór emlékülés	117

Könyvismertetés

Beddingfeld, Henry–Gwynn-Jones, Peter: Címertan (Ism.: Nagybákay Péter).....	118
Aue, Herbert: Wappenschlüssel für Niederösterreich und Wien. (Ism.: Bertényi Iván).....	118
Lobkowitz, František: Encyklopedie řadů a vyznamenání (Ism.: Pandula Attila).....	119
Laslo, Alexander J.: A Glossary of Terms Used in Phaleristics – The Science, Study and Collecting of the Insignia of Orders, Decorations and Medals. (Ism.: Pandula Attila).....	120
Békos Lajos hagyománygyűjtése. (Karacs Zsigmond tanulmányával) (Ism.: Makra Zsigmond).....	122
Patterson, Stephen: Royal Insignia British and Foreign Orders of Chivalry from the Royal Collection (Ism.: Pandula Attila)	122
Hazai és nemzetközi hírek, közlemények	124
Deutschsprachige Zusammenfassung (Ress Imre).....	125
Summary (Szaszko István)	126